

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 144

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ Ε.Τ.

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ
1940-1944

ΑΘΗΝΑΙ 2012

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ
1940-1944

ISSN 1105-7785

ISBN 960-7036-44-1

ΑΝΑΤΥΠΟ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ 31, 1994
ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ Ο ΜΕΝΤΩΡ • ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ 2012

© 'Η ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικὴ 'Εταιρεία
Πανεπιστημίου 22, 106 72 'Αθήναι
Τηλ. (210) 3647 585 • Fax (210) 3644 996 •
secr@archetai.gr - www.archetai.gr

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 144

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ Ε.Τ.

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ
1940-1944

ΑΘΗΝΑΙ 2012

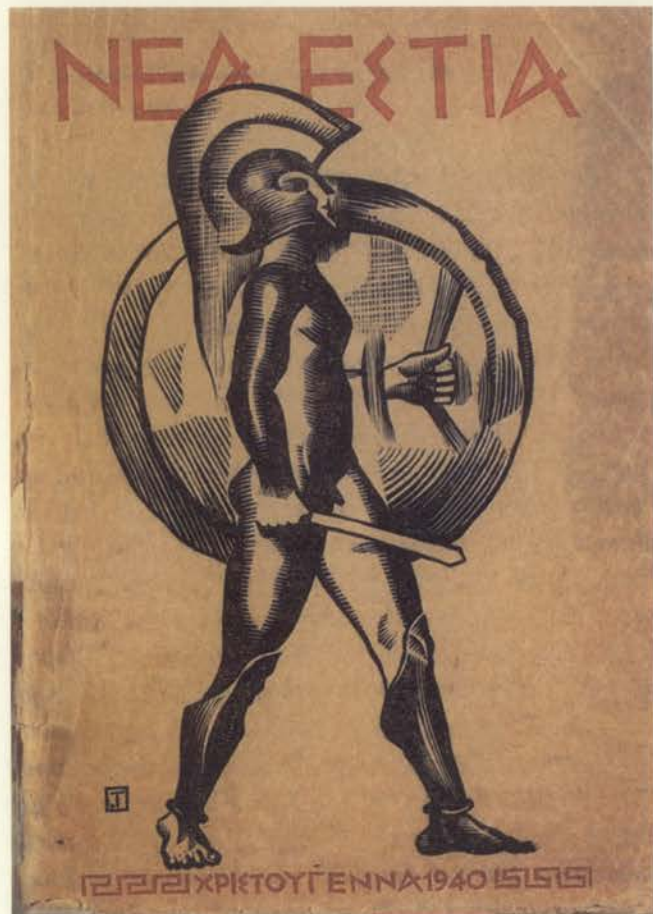
4 χρόνια πολέμου

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1944

οὐδὲν μεῖζόν ἐστιν ἀνθρώποις Ἕλλησιν τῆς ἐλευθερίας
(Inschriften von Priene, 19)

Στὴ 12 Ὀκτωβρίου συμπληρώθηκαν πενήντα χρόνια, μισὸς αἰώνας ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὴν ἐχθρική κατοχή. Ἡ ἐπέτειος δὲ τιμηθῆ ὅπως ἀρμόζει στὴ μεγάλη σημασία της. Κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς (1940-1944) ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀντιμετώπισαν πρωτοφανεῖς καταστάσεις· τὴ μακρόχρονη ὑπανάστυ καὶ βία ἐχθρικών στρατευμάτων, τὸν φόνο, τὸν λιμὸ, τὴν καταστροφή. Ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς Κατοχῆς ὑπέφερε ὅλο τὸ ἔθνος. Οἱ ἀρχαιοτῆτες δὲν ἔμειναν ἀλώβητες καὶ ἡ Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία βρέθηκε στὴν παράλογη θέση νὰ καταστρέφει τὸ ἔργο ποὺ γενιὲς Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων εἶχαν δημιουργήσει. Ἐγγὼ κυρίως τὴ διάλυση τῶν μουσείων καὶ τὴν ταφὴ τῶν ἀρχαίων στὴ γῆ, σὲ κρύπτες, σὲ θησαυροφυλάκια, σὲ σπηλιές. Οἱ Ἕλληνες βρέθηκαν ξαφνικὰ χωρὶς τὰ ἀρχαῖα τους καὶ οἱ Ἕφοροι καὶ Ἐπιμελητὲς τῶν Ἀρχαιοτήτων διοικοῦσαν ἄδεια μουσεῖα ἢ κώρους, γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ ἀποφάσεις τους εἴτε περνοῦσαν ἀπὸ τὸν ἔλεγχο καὶ τὴν ἔγκριση ξένου ἐχθροῦ, εἴτε ἀκυρώνονταν.

Ἡ ἱστορία τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς, ἐκείνη ποὺ ἀφορᾷ τὰ ἀρχαῖα μας, δὲν ἔχει γραφῆ, καὶ τὸ τεῦχος τοῦτο, ἀναμνηστικὸ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας τῶν χρόνων ἐκείνων, εἶναι πρωθύστερο. Στὴ ζωὴ ὅμως δὲν τυχαίνει σικνὰ νὰ ζήσει κανεὶς καὶ μεγάλα γεγονότα καὶ τὴν πεντηκοστή τους ἐπέτειο. Γι' αὐτὸ θεωρῶ ὡς τύχη τὴ δημοσίευση ἀπὸ μένα τοῦ κειμένου τούτου, μὲ τὴ συνοπτικὴ ἐξιστόρηση τῆς θέσης τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων στὸν Πόλεμο καὶ τὴν Κατοχή. Ἐτοιμάζεται καὶ δὲ δοθῆ στὴ δημοσιότητα ἡ διεξοδικὴ ἱστορία, κατὰ τὴν παλαιότερη ὑπόσχεση. Θὰ περιέχει κυρίως τὶς ἄμεσες μαρτυρίες τῶν ὄσων συνέβησαν, δηλαδὴ τὰ σημαντικότερα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Ὑπηρεσίας (ἑλληνικά, γερμανικά, ἰταλικά) καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Τὸ ἐξώφυλλο τῆς *Νέας Ἑστίας* τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1940 μὲ ξυλογραφία τοῦ Τάσσου, πὸν εἰκονίζει ἀρχαῖο Ἕλληνα ὀπλίτην.

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟ 1940

Ἡ σημερινὴ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία περιλαμβάνει περὶ τοὺς τριακόσιους μόνιμους ἀρχαιολόγους, στοὺς ὁποίους πρέπει νὰ προστεθοῦν σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐκτάκτων ἢ μὲ σύμβαση, ποὺ ἐκτελοῦν διοικητικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ καθήκοντα. Τὴν 28 Ὀκτωβρίου 1940 τὸ ἐπιστημονικὸ προσωπικὸ τῆς Ὑπηρεσίας ἦσαν εἴκοσι δύο Ἐφοροὶ καὶ Ἐπιμελητὲς Ἀρχαιοτήτων καὶ δύο καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου.

Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας ἦταν ἀπὸ τοῦ 1939 ὁ διοικητικὸς υπάλληλος τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας Ἰωάννης Ἀναστασόπουλος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναλάβει προσωρινὰ τὰ καθήκοντα αὐτὰ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τὴ θέση τοῦ προηγούμενου Διευθυντῆ (1937-1939) Σπυρίδωνος Μαρινάτου. Ὁ Μαρινάτος, Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, εἶχε παραιτηθῆ ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία γιὰ νὰ καταλάβει τὴν ἔδρα τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθῆνας.

Οἱ εἴκοσι δύο Ἐφοροὶ καὶ Ἐπιμελητὲς, κατὰ τὴ σειρὰ ἀρχαιότητάς τους στὴν Ὑπηρεσία, καὶ οἱ δύο καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου, ἦσαν οἱ ἐπόμενοι:

1. Νικόλαος Κυπαρίσσης (1879-1944), Ἐφορος Ἀθηνῶν (Ἀττικὴ καὶ Μεγαρίδα ἐκτὸς Πειραιῶς).
2. Νικόλαος Κοτζιάς (1885-1972), Ἐφορος Θεσσαλονίκης (Νομοὶ Θεσσαλονίκης, Φλωρίνης, Πέλλης, Κιλκίς καὶ Χαλκιδικῆς).
3. Νικόλαος Γιαννόπουλος (1866-1945), Ἐπιμελητὴς Θεσσαλίας. Τὸ 1940 εἶχε ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία, ἀλλὰ ἐπανῆλθε μὲ ὑπουργικὴ ἀπόφαση.
4. Θεμιστοκλῆς Καραχάλιος (1884-1953), Ἐφορος Σπάρτης.
5. Χρῆστος Καροῦζος (1901-1967), Ἐφορος Νήσων (Πειραιεὺς, Σαλαμίνα, Αἴγινα, Πόρος, Τροιζίνα, Κυκλάδες καὶ νησιά τοῦ Αἰγαίου).
6. Γιάννης Μηλιάδης (1895-1975), Ἐφορος Γλυπτῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.
7. Στρατῆς Παρασκευαΐδης (1896-1969), Ἐφορος τῶν νησιῶν Μυτιλήνης, Χίου, Λήμνου, Σάμου, Σαμοθράκης.
8. Σέμνη Καροῦζου (1897), Ἐφορος Ἀγγείων καὶ Μικροτεχνίας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.

9. Ειρήνη Βαρούκα Χριστοδουλοπούλου (1898-1979), *Εφορος του Νομισματικού Μουσείου.
10. Φοῖβος Σταυρόπουλος (1904-1972), *Εφορος Πατρῶν ('Αχαΐας, 'Ηλείας, Αἰτωλοακαρνανίας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Λευκάδος).
11. Χαράλαμπος Μακαρόνας (1905-1977), 'Επιμελητής Θεσσαλονίκης (βλ. ἀρ. 2).
12. 'Ιωάννα Κωνσταντίνου (1907-1989), 'Επιμελήτρια Χαλκῶν του 'Εθνικοῦ Μουσείου.
13. 'Ιωάννης Παπαδημητρίου (1904-1963), *Εφορος Κερκύρας (Νομοὶ Κερκύρας, Θεσπρωτίας, 'Ιωαννίνων, Πρεβέζης, *Αρτις).
14. Νικόλαος Πλάτων (1909-1992), *Εφορος 'Ανατολικῆς Κρήτης ('Ηράκλειο).
15. Μάρκελλος Μιτσός (1908-1991), 'Επιμελητής του 'Επιγραφικοῦ Μουσείου.
16. 'Ιωάννης Θρεμιάδης (1907-1962), *Εφορος Θηβῶν ('Επαρχίες Θηβῶν καὶ Λεβαδείας καὶ νομοὶ Φθιωτιδοφωκίδος καὶ Εὐβοίας).
17. Νικόλαος Κοντολέων (1910-1975), 'Επιμελητής 'Αθηνῶν (βλ. ἀρ. 1).
18. Γεώργιος Μπακαλάκης (1908-1991), 'Επιμελητής Καβάλας (Νομοὶ Σερρῶν, Δράμας, Καβάλας, Ροδόπης, *Εβρου).
19. Δημήτριος Πάλλας (1907), 'Επιμελητής Βυζαντινῶν 'Αρχαιοτήτων 'Αθηνῶν (Θεσσαλία, *Ηπειρος, Στερεά, Πελοπόννησος καὶ νησιὰ ὅλης τῆς 'Ελλάδος).
20. Βασίλειος Θεοφανείδης (1883-1971), *Εφορος Δυτικῆς Κρήτης (Χανιά).
21. 'Ιωάννης Κοντῆς (1910-1975), 'Επιμελητής 'Ολυμπίας.
22. Χρῆστος Πέτρου (1911-1944), 'Επιμελητής Ναυπλίου.
23. 'Αναστάσιος 'Ορλάνδος (1890-1979), καθηγητής του Πανεπιστημίου, Διευθυντής του 'Εθνικοῦ Μουσείου.
24. Γεώργιος Σωτηρίου (1880-1965), καθηγητής του Πανεπιστημίου, Διευθυντής του Βυζαντινοῦ Μουσείου.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΗΜΕΡΕΣ

Ἡ ἐξιστόρηση τῶν ὄσων ἀφοροῦν τὰ ἀρχαῖα κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ '40 ἀρχίζει, συμβατικά, σὺς 18 Ἰουνίου 1940, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ὑφυπουργὸς Παιδείας Ν. Σπέντζας ἀνακοινώνει μὲ ἐμπιστευτικὸ ἔγγραφο στοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Ὑπουργείου ὅτι «Ἀπὸ σήμερον ἀπαγορεύομεν τὴν κορήγησιν κανονικῶν ἀδειῶν, κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου». Ἡ ἀπαγόρευση αὐτὴ ἴσχυσε βέβαια γιὰ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους ὅλου τοῦ Κράτους. Τὴν προηγούμενη ἡμέρα, σὺς 17 Ἰουνίου, ὁ Ρέταιν ζήτησε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, μέσφ τοῦ ραδιοφώνου, ἀνακωχή, ἐνῶ τὴν ἐπόμενη, 18 Ἰουνίου, ὁ Κάρολος de Gaulle ἀνήγγειλε ἀπὸ τὸ BBC ὅτι θὰ συνεχίσει τὸν πόλεμο.

Ἡ Ὑπηρεσία, ὑπακούοντας στὴ γενικότερη πολιτικὴ τῆς Κυβέρνησης νὰ ἀποφεύγεται καθεὶ πού θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ προπαρασκευὴ γιὰ πόλεμο, δὲν εἶχε λάβει κανένα μέτρο προστασίας τῶν ἀρχαίων σὲ περίπτωση σύγκρουσης μὲ τὴν Ἰταλία. Γι' αὐτὸ ἡ πρώτη σχετικὴ ἐνέργεια χρονολογεῖται δύο ἡμέρες μετὰ τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου. Μὲ ὑπουργικὴ ἀπόφαση συστάθηκε ἐπιτροπὴ, τῆς ὁποίας ἔργο ἦταν ἡ προστασία τοῦ περιεχομένου τοῦ Νομοματικῆς Μουσείου. Λίγες ἡμέρες ἀργότερα ἐκδίδονται ἀπὸ τὴ Διεύθυνση Ἀρχαιολογίας τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας «Γενικαὶ τεχνικαὶ ὁδηγίαι διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἀρχαίων τῶν διαφόρων μουσείων ἀπὸ τοὺς ἐναερίους κινδύνους», μὲ τίς ὁποῖες δίδονται στοὺς ἀρχαιολόγους οἱ κατευθύνσεις γιὰ τὸν τρόπο ἀπόκρυψής τους. Εὐθὺς ἀρχίζει μία μεγάλη προσπάθεια ἀπὸ δικαστικούς, ἀρχαιολόγους καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους, προκειμένου νὰ ἐξασφαλιστοῦν τὰ ἀρχαῖα τῶν ἐλληνικῶν μουσείων.

Ἡ πνευματικὴ ἀνάταση πού παρατηρήθηκε καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς ἐκδηλώθηκε ἐξαρχῆς. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος εἶχε τὴ θέση πού παίρνει πάντοτε σὲ δύσκολη ἐθνικὴ στιγμή. Στὸ τέλος τοῦ 1940 δημοσιεύτηκε ἡ *Σίβυλλα* τοῦ Σικελιανοῦ καὶ τὰ σημειώματα τοῦ ποιητῆ, ὅπου τονίζεται ἡ σύγκρουση Ἑλλάδος καὶ Ρώμης. Τὶς ἴδιες ἡμέρες οἱ Ἰταλοὶ προσπαθοῦσαν νὰ σπεύρουν ζιζάνια ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς Ἀγγλους. Σὲ ραδιοφωνικὴ ἐκπομπὴ τὸ πρακτορεῖο Στέφανι ἰσχυρίστηκε ὅτι ἦταν πιθανὸ πὼς ἡ Ἀγγλία, μὲ ἀγγλικά ἀεροπλάνα πού θὰ εἶχαν ἰταλικά διακριτικά, θὰ βομβάρδιζε τὴν Ἀκρόπολη, γιὰ νὰ κινήσει τὴν

παγκόσμια συμπάθεια υπέρ της Ἑλλάδος («Καθημερινή», 3 Νοεμβρίου 1940).

Οἱ πρώτες ἡμέρες τοῦ πολέμου ὑπῆρξαν περίοδος προσαρμογῆς στή νέα κατάσταση. Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἄλλαζε ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα, καθὼς οἱ μάχιμοι ἄνδρες ἔφευγαν συνεχῶς γιὰ τὸ Μέτωπο. Σχολεῖα, ὑπηρεσίες, καταστήματα, ἔκαναν τὰ γνώριμα πρόσωπα πού τὰ ἐπάνδρωναν, καὶ νέες δραστηριότητες ἄρχιζαν νὰ ἐμφανίζονται ἔντονος. Οἱ ὑπηρεσίες τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, οἱ νοσοκόμες, οἱ διάφοροι ἔρανοι, ἡ ἀεράμυνα.

Στις ἀρχὲς Νοεμβρίου ἡ Hellenic Society τοῦ Λονδίνου καὶ ὁ καθηγητὴς John Myres, Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, μὲ τηλεγραφήματά τους πρὸς τὴν Κυβέρνηση καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐξέφρασαν τὸν «διάπυρον θαυμασμόν δι' ἠρωικὴν στάσιν Ἑλλάδος κατὰ Ἰταλικῆς εἰσβολῆς [-]. Εἶδε νίκαι Μαραθῶνος, Σαλαμῖνος καὶ Πλαταιῶν ἐπαναληφθῶσι κατὰ εἰκοστὸν αἰῶνα». Στὰ τηλεγραφήματα ἀπάντησαν μὲ εὐχαριστίες ὁ Μπενάκης καὶ ὁ Οἰκονόμος.

Ὅπως σὲ κάθε δυσχερῆ περίπτωση στὸν βίον τῆς χώρας μας, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα κλήθηκαν νὰ βοηθήσουν

Addition to an Old Masterpiece

Ὁ ἀγγλοσαξωνικὸς Τύπος
δὲν παρέλειπε, κατὰ τὸν πόλεμο,
νὰ παινεύει τὴν Ἑλλάδα
καὶ τὸν ἑλληνικὸ ἠρωισμό
μὲ τὴ δημοσίευση
ἐπαινετικῶν ἄρθρων
καὶ ζωγραφικῶν συνθέσεων,
ὅπου ὁ στρατιώτης τοῦ '40
ἀνακηρυσσόταν ἰσάξιος
τῶν μαχητῶν τοῦ Μαραθῶνος,
τῆς Σαλαμῖνος
καὶ τῶν Θερμοπυλῶν.

τὸν μεγάλο ἀγώνα. Οἱ Ἕλληνες τοῦ '40 ἐμφανίστηκαν ὡς ἄμεσοι ἀπόγονοι τῶν Μαραθωνομάχων καὶ οἱ Ἴταλοὶ φορτώθηκαν ὅλα τὰ δυσμενῆ χαρακτηριστικὰ τῶν Ρωμαίων. Ἀκόμη καὶ οἱ Ἀγγλοὶ μεταχειρίστηκαν τέτοια ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ μᾶς παινέγουν, ὅπως ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἰνδιῶν Ἐμερϋ, ὁ ὁποῖος σὲ ὁμιλία του εἶπε πῶς «ὁ Μουσολίνι λησμονεῖ ἕνα πρᾶγμα: λησμονεῖ ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ρώμην ὑπῆρχεν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς καὶ ὅτι τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν πνεῦμα ζῆ πάντοτε καὶ ζωογονεῖ τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα» («Καθημερινή», 14 Νοεμβρίου 1940).

Τὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνος χρησιμοποιήθηκαν ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ γιὰ νὰ τονώσουν τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων. Ὅπως συμβαίνει πάντοτε μὲ μονότονη σταθερότητα, ἀπὸ τὸ Λονδίνο ἐφθασαν στὴν Ἀθήνα πληροφορίες «ἐγκυρῆς πηγῆς», ὅτι «ἡ ἐλληνοαγγλικὴ συμμαχία δὴ ἠδύνατο μεταξὺ τῶν ἄλλων συνεπειῶν της νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖον ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶχεν ἀποτελέσει ἀντικείμενον διαμφισβητήσεων. Πρόκειται περὶ τῶν ἀναγλύφων τοῦ Παρθενῶνος τῶν ἀφαιρεθέντων ὑπὸ τοῦ λόρδου Ἑλγιν. Ὁ βουλευτὴς Τέλμα Κόζαλιτ δὴ ζήτησεν τὴν γήφισιν νομοσχεδίου δι' οὗ δὴ προβλέπεται ἡ παράδοσις εἰς τὴν Ἑλλάδα

The Same Battlefield

τῶν πολυτίμων τούτων ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν» («Καθημερινή», 18 Δεκεμβρίου 1940).

Στις ἀρχές Δεκεμβρίου κάθε χρόνου ἐορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ Winckelmann καὶ τὸ 1940 οἱ Γερμανοὶ δὲν παρέλειψαν νὰ τιμήσουν τὴν ἐπέτειο τοῦ ἰδρυτῆ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία συγκάφηκε τὸ Γερμανικὸ Ἴνστιτούτο τοῦ Βερολίνου μὲ τηλεγράφημα, τοῦ ὁποίου τὸ κείμενο μᾶς φαίνεται σήμερα προφητικόν: «Archaeologische Gesellschaft Athen gratuliert vollherzlich Berliner Schwester hunderste Feier unsterblichen Humanisten Winckelmann, dessen Andenken staehlt Griechenlands Kampf für hoechste Güter Humanismus» (Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία συγκαίρει ὀλογύχως ἀδελφὴν Βερολίνου ἑκατοστὴν ἐορτὴν ἀθάνατου ἀνθρωπιστοῦ Winckelmann, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάμνησις καλυβδώνει ἀγῶνας Ἑλλάδος διὰ τὰ ἀνώτατα ἀγαθὰ τοῦ Οὐμανισμοῦ).

Τὰ μνημεῖα καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀρχαίας καὶ νέας, ἔγιναν ἀντικείμενο διαμάχης καὶ λοιδωριῶν μεταξὺ τῶν δύο ἐμπολέμων. Πρῶτος ὁ Γεώργιος Βλάχος, μὲ ἄρθρο του στὴν «Καθημερινή», «ἠσχολήθη μὲ τὸ πλῆθος τῶν κακουργημάτων τὰ ὁποῖα ἀνα-

They Shall Not Pass

φέρει η Μυθολογία και η 'Ιστορία της Ρώμης». 'Ο ραδιοφωνικός σταθμός της Ρώμης, δια στόματος του Άλτιμο Ρομέο, απάντησε σθόνοντας από κάθε άποψη από τις σελίδες της ιστορίας άρχαίους και σύγχρονους Έλληνες:

«'Ο κ. Γ. Βλάχος έγραψεν εις την 'Καθημερινήν' άρθρον περὶ τοῦ 'Ιταλικοῦ καὶ τοῦ 'Ελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Μὲ τὴν ἐπιπολαιότητα ποὺ τὸν χαρακτηρίζει, ὁ κύριος αὐτός, καὶ μὲ τὴν βοήθειαν κενῶν φράσεων, λέγει ὅτι ἡμεῖς οἱ 'Ιταλοὶ εἴμεθα βάρβαροι καὶ μόνον ἐσεῖς οἱ Έλληνες ἔχετε τὸ μονοπώλιον τοῦ πολιτισμοῦ. 'Ασφαλῶς δὲν θὰ ἤξιζε τὸν κόπον ν' ἀσκοληθῶμεν μὲ τὰς φλυαρίας αὐτάς, αἱ ὁποῖαι ἤμποροῦν τὸ πολὺ ν' ἀπασχολοῦν τοὺς ἀνοήτους ἀναγνώστας τῆς 'Καθημερινῆς', ἐὰν δὲν ἐλάμβανον κῶραν ὠρισμένα γεγονότα ποὺ δίνουν αὐτὰ ταῦτα τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν κ. Βλάχον. Ἄς τοῦ κάνωμεν λοιπὸν τὴν τιμὴν νὰ τοῦ ἀπαντήσωμεν καὶ ἄς ἀνατρέξωμεν εἰς τὸ παρελθόν. 'Ο ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶναι εἰς καὶ μόνος, ὁ ἀρχαῖος μὲ τὸν Παρθενῶνα, τὴν 'Ολυμπίαν καὶ κανένα σπασμένον κιονόκρανον. Ἐπειτα ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ἐπικρατεῖ βαθύτατον σκότος. 'Εκτὸς τῆς Βυζαντινῆς περιόδου ποὺ καὶ αὐτὴ εἶναι παρακλάδι τῆς Ρωμαϊκῆς, κανένα σημεῖον δὲν ὑπάρχει πολιτισμοῦ ἑλληνικοῦ. Ἀπὸ τὸ Βυζάντιον καὶ ὕστερα δὲν ὑπάρχει κανὲν μνημεῖον, ἐκτὸς ὠρισμένων σπιτιῶν ποὺ ἔκτισαν ξένοι ἐπίλυδες, ὅπως δὲν ὑπάρχει κανὲν μνημεῖον ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν. Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερον ἡ Ἑλλάς δὲν ἐδημιούργησεν πολιτισμόν. Ἀντιθέτως ἡ Ἰταλία διετήρησε τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων προγόνων τῆς κατὰ τοὺς μακροῦς αἰῶνας τῆς δουλείας. Ἡ Ἰταλία ἐπανεκτίσθη τὴν ὄντοσιν τῆς ὡς Κράτος, ἔχει τὴν αἰωνίαν Ρώμην, τὴν Βενετίαν, τὴν Γένουαν, τὴν Νεάπολιν, τὴν Φλωρεντίαν, μὲ μνημεῖα ἀφθάστου τέχνης ἀποδεικνύοντα τὴν σταθερότητα, τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς. Ὅλαι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐφευρέσεις ἐγένοντο ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου ἦνθησε πνευματικὸς πολιτισμὸς ποὺ οὐδεμίαν ἔχει σχέσηιν μὲ τὸν κ. Βλάχον...».

Μὲ τὴν κομψότητα καὶ τὴν καυστικότητα ποὺ τὸν διέκρινε, ὁ Ἄγγελος Βλάχος ἀπαντᾷ σὸν Ἄλτιμο Ρομέο μὲ μακρότατο ἄρθρον, τονίζοντας ἔντονα τὰ ἐπιχειρήματά του. Στὴ συζήτηση ἐπενέβη, λίγες ἡμέρες ἀργότερα, καὶ ὁ Ἀντώνιος Κεραμόπουλος («Καθημερινή», 27 Δεκεμβρίου 1940), ὑπενθυμίζοντας τὶς ἀρπαγὲς ἔργων

τέχνης ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Βενετούς, καὶ καταλογίζοντας στοὺς Ρωμαίους τὴ διαφθορὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλὰ ἄς γυρίσουμε στὸν Γ.Α.Β. καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του:

« Ἡμεῖς ἐγράγαμεν ὅτι ὁ Ρῶμος καὶ ὁ Ρωμύλος ἐθάλασαν γάλα λυκαίνης καὶ ὅτι ὁ Ρωμύλος ἐδολοφόνησε τὸν Ρῶμον... — ἄς μᾶς ἀπάντησεν ὅτι ὁ Κρόνος ἔφαγε τὰ παιδιὰ του. Θὰ εἶχε τότε καλὴν ἀρχὴν καὶ καλὸν τέλος καὶ δὲν θὰ ἔπαιρνε ἓνα κατ'ἄφορον τόσῳ ἐπικίνδυνον καὶ τόσῳ ἀνόπτον. Ἄνόπτον, διότι τὸ θέμα αὐτό, θέμα ἐπιστήμης, τέχνης, γραμμάτων, δὲν δύναται νὰ συζητηθῆ ἐν καιρῷ πολέμου μεταξὺ ἑνὸς Ἑλλήνου καὶ ἑνὸς Ἰταλοῦ. Αὐτὴν τὴν στιγμὴν, ἂν ὁ κ. Ρομέο μᾶς κάμνη τὴν χάριν ν' ἀναγνωρίζῃ τὸν Παρθενῶνα, ἡμεῖς ἔχομεν τὴν ὄρεξιν νὰ διακηρύξωμεν — ποιὸν θέλει; — τὸν Μικαὴλ Ἄγγελον ζυλοσχίστην. Διατί; ... Διότι ἔτσι μᾶς ἀρέσει. Διότι οἱ στρατιῶται μας μάχονται εἰς τὸ Μέτωπον, διότι ἀγωνίζονται ἐπάνω στὰ χιόνια, διότι τραυματίζονται καὶ πεθαίνουν γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Ἰταλοὺς καὶ συνεπῶς δὲν ἔχομεν διάθεσιν ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἀξίαν κανενὸς Ἰταλοῦ, εἴτε ζωντανοῦ, εἴτε πεθαμένου.

Ἐγράγαμεν ὁμοίως ὅτι ὁ δρόμος τὸν ὁποῖον ἐπῆρε ὁ κ. Ρομέο δὲν ἦτο μόνον ἀνόπτος ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνος· καὶ ἡ λέξις αὐτὴ μᾶς ὑποκρεώνει εἰς ἐξηγήσεις καὶ αἱ ἐξηγήσεις μᾶς παρασύρουν εἰς τὴν συζήτησιν τὴν ὁποῖαν καταδικάσαμεν. Θὰ προσπαθήσωμεν λοιπὸν νὰ ἐξηγηθῶμεν δι' ἐλαχίστων. Πολιτισμὸν ἢ ἀρχαία Ρώμη δὲν ἔχει. Πολιτισμὸν ἔχει ἡ Ἑλλάς. Ἡ Ρώμη εἶναι κακὸν τῆς ἀντίγραφον, μετάφρασις, μίμσις. Τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς εἶναι μίμσις. Μιμήσεις καὶ παραφράσεις ἢ ποιήσεις τῆς. Ὁ Βιργίλιος μεταφράζει τὸν Ὅμηρον, οἱ λυρικοὶ τῆς τὸν Ἀλκαῖον καὶ τὴν Σαπφώ, οἱ κωμικοὶ τῆς, ὁ Πλαῦτος καὶ ὁ Τερέντιος, τὸν Μένανδρον, τὸν Ἀριστοφάνην, οἱ δραματικοὶ τῆς ποιηταὶ κατὰ τὸν θλιβερώτερον τρόπον τοὺς ἰδικούς μας. Ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀρχαίας Ρώμης ὀλόκληρος τρέφεται ἀπὸ τὰ ἐρείπια καὶ δανεῖζεται φῶς ἀπὸ τὴν δύσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἄλλὰ, λέγει ὁ κ. Ρομέο: Ἔστω. Ἄλλὰ μετὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει τίποτε, κανὲν ἴχνος πολιτισμοῦ. Νὰ τὸ δεχθῶμεν; Ἄς τὸ δεχθῶμεν δι' ὀλίγα λεπτά. Δὲν ὑπάρχει ἴχνος πολιτισμοῦ, διότι ἡ Ἑλλάς κατακτᾶται, κατακτῶνται δηλαδὴ αἱ πόλεις τῆς αἰ μεταξὺ τῶν ἐρίζουσαι. Πρῶτον ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας, οἱ ὁποῖοι τότε ἦσαν μόνον στρατιῶται, καὶ ἔπειτα ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐθνότης κατωτέρου πολιτισμοῦ, δὲν εἶχαν προφθᾶσει νὰ μάθουν τὸ

ἑλληνικὸν μάθημά των. Διδάσκαλοι ἀκόμη αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ μετὰ τὴν κατάκτησίν των ἀπὸ τοὺς ἑλληνικοὺς στρατοὺς τοῦ βορρᾶ καὶ ἀπὸ τοὺς Λατίνους τοῦ νότου, ἔμειναν διδάσκαλοι καὶ ὅταν ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἐξηπλώθη μέχρι τῆς Προποντίδος».

Καὶ συνεχίζει ὁ Γεώργιος Βλάχος μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ Βυζαντίου στὴ Δύση, τὴν Ἀναγέννηση, γιὰ νὰ καταλήξει:

«Τί σχέσιν ἔχουν αὐτὰ μὲ τὴν παροῦσαν κατάστασιν κ. Ρομέο; Ἦλθατε ἐδῶ νύκτα. Μὲ πλῆθος στρατιωτῶν καὶ φτερῶν καὶ μηχανοκινήτων φαλάγγων. Τί ἠθέλατε;... Ἦθέλατε νὰ πάρετε τὴν Ἑλλάδα. Διότι ἐνομίσατε ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι Ἀθησοῦνία ἢ μὲ κανὲν ἴκνος πολιτισμοῦ. Δὲν εἶν' ἔτσι; Τώρα λοιπὸν δὰ μάθετε πῶς τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἔτσι. Θὰ μάθετε ὅτι δὲν ἔχομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πολιτισμόν, ὅτι δὲν ἔχομεν εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα μνημεῖα —ὅπως ἔχετε σεῖς λ.χ. τὸ Μνημεῖον τοῦ Ἀγνώστου Στρατιώτου σας, τὸ ὁποῖον δὰ ἐντρέποντο νὰ ἔχουν κατασκευάσει οἱ μαρμαράδες τῶν Ἀθηνῶν—, ὅτι πράγματι εἰς διάσπῃμα ἑκατὸν ἐτῶν ἐλευθέρας ζωῆς δὲν κατωρθώσαμεν νὰ δημιουργήσωμεν νέον πολιτισμὸν ἀνώτερον ἐκείνου τὸν ὁποῖον μᾶς ἐκληροδότησαν οἱ πατέρες μας: Ἀλλ' ὅτι ἐκρατίσαμεν ἀπὸ ἐκείνους, ἱερὰν παρακαταθήκην, τὸν ἐμπαθῆ ἔρωτα τῆς Ἑλευθερίας, μίαν λέξιν ἀπὸ τὰ κείλη τοῦ ἀγγέλου τοῦ Μαραθῶνος, ἕνα ἦχον ἀπὸ τὸν παιάνα τῆς Σαλαμῖνος. Καὶ ὅτι μὲ τὸν πολιτισμὸν αὐτόν, καὶ μὲ

Ο ΝΕΡΩΝ ΤΟΥ 20οῦ ΑΙΩΝΟΣ

Ἦ Mussolini ὡς Νέρων.
Γελοιογραφία
τοῦ Γιώργου Λυδάκη
(«Ἔθνος», 7 Νοεμβρίου 1940).

τὰ ὄπλα αὐτὰ δὴ σὰς νικήσωμεν κ. Ρομέο. Καὶ δὴ σὰς πειάζωμεν εἰς τὴν θάλασσαν κ. Ρομέο καὶ δὴ σὰς ἀναγκάσωμεν νὰ ἐπιστρέψετε κάποτε εἰς τὸν ἴδιον θάλαμον τοῦ ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ρώμης, κ. Ρομέο, διὰ νὰ ἀνακοινώσετε εἰς τὸν Κόσμον, ὅτι εἶσθε ἀνυπόληπτοι, ἡττημένοι, νεκροὶ —καί, τὸ χειρότερον, ἀγνώμονες» («Καθημερινή», 22 Δεκεμβρίου 1940. Τίτλος: «Εἰς ἐκφωνητὴν ἀπάντησις»).

Ἐνῶ γίνονταν ἀγῶνας μὲ λόγια ἀνάμεσα σπὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Ρώμη, οἱ Ἴταλοὶ βομβάρδιζαν ἑλληνικὰς πόλεις, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες καὶ ἡ Καστοριά. Στὶς 11 Νοεμβρίου 1940 κτυπήθηκαν ἡ Παναγία Κουμπελίδικη καὶ τὸ Κουρσοῦμ ἰζαμί καὶ ἔπαθαν βαριὰς ζημιές. Κατὰ τὸν Ἑκτακτὸ Ἐπιμελητὴ Ἀρχαιοτήτων Καστοριάς «εἰς τῶν στόχων τῶν κατ' ἐπανάληθιν βομβαρδισμῶν ἦτο τὸ διδακτήριον τοῦ γυμνασίου ἀρρένων», ἀλλὰ κατὰ τὴ γνωστὴ εὐδυβολία τῶν Ἰταλῶν κτυπήθηκαν τὰ μνημεῖα.

Καθὼς ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε προετοιμασθῆ γιὰ τὶς συνέπειες τοῦ πολέμου στὰ μετόπισθεν, χρησίμευσαν ὡς καταφύγια καὶ τὰ μνημεῖα. Ἦδη ἀπὸ τὸν Νοέμβριο εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὸν Ἅγιο Γεώργιο Θεσσαλονίκης περίοικοι, γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν κάτω ἀπὸ τὰ τόξα του. Οἱ περίοικοι αὐτοὶ «ἐγκατασταθέντες εἰς αὐτὰ μετὰ τῶν ἀποσκευῶν των, τὰ μετέβαλαν εἰς κατοικίας των, ἐπὶ πλέον δὲ ἀγνωστοὶ ἐλευθέρως περιεργάζονται τὰ ἐν τῷ Μουσείῳ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ὑπόκεινται εἰς κλοπὴν καὶ παντὸς εἴδους ἀσχημίας».

Γελοιογραφία
τοῦ Νίκου Καστανάκη
(«Ἐθνος»,
6 Νοεμβρίου 1940).

(Ἰταλικὸν ἀνακοινωθέν : «... Οἱ Ἕλληνες ἔχουν φράξῃ τὰς ὁδοὺς μὲ πελωρίους βράχους...»)

Φρατέλλοε, —Καθάρισέ μου τὸ δρόμο νὰ περάσω!...
(Ἰπὸ κ. Ν. Καστανάκη)

ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ. ΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ ΑΠΟΚΡΥΨΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Ἄρκετὰ νωρὶς ἡ Κυβέρνηση, πιστεύοντας ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲ ὑποστῆ ἐπίθεση ἐκ μέρους τοῦ Ἰσλαμ, προπαρασκευαζόταν γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν συνεπειῶν ἐνὸς πολέμου ὄχι νικηφόρου. Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς (*Τὸ προσωπικὸ τοῦ Ἡμερολόγιου* τ. 4, 1960, 747-748), μιλώντας στὶς 28 Ὀκτωβρίου πρὸς τοὺς Ὑπουργούς, ἐξέδωσε πολὺ σύντομα τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸν πόλεμο ποὺ εἶχε ἀρχίσει: «Δὲν πρέπει νὰ αὐταπατώμεθα ὅτι δὲ πολεμήσωμεν μόνον τοὺς Ἰταλοὺς. Τὰ συμφέροντα τοῦ Ἰσλαμ εἶναι ἀναπόσπαστα καὶ ἀργὰ ἢ γρήγορα δὲ πολεμήσωμεν καὶ τοὺς Γερμανοὺς. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι νὰ χάσωμεν προσωρινῶς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἡπειρον καὶ δὲν ἀποκλείεται καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς ἐστίαις μας καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔχομε νὰ ἐγκαταλείψωμεν προσωρινῶς, μεταβαίνοντες εἰς Πελοπόννησον ἢ εἰς Κρήτην».

Πρὸς τὴν ἀποψη αὐτή, τῆς κατάληξης τῆς χώρας ἀπὸ τὸν ἐχθρό, ἔπρεπε νὰ προσαρμόσει τὸ Κράτος τὶς ἀμεσες ἐνέργειές του, παρὰ τὸ ὅτι στὴ συνέχεια οἱ νίκες μας κατὰ τῶν Ἰταλῶν φαίνονταν νὰ διαγεύδουν τὶς δυσμενεῖς προβλέψεις τοῦ Πρωθυπουργοῦ.

Ἀποφασίστηκε ἐξαρχῆς νὰ διαλυθοῦν τὰ μουσεῖα καὶ τὰ ἐκθέματα νὰ ἐξασφαλιστοῦν μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ μὴν κινδυνεύουν ἀπὸ τοὺς ἀεροπορικοὺς βομβαρδισμοὺς καί, στὴ χειρότερη περίπτωση, ἀπὸ τὴν κατάληξη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς. Διπλαρὴ δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι τὰ ἀρχαῖα εὐκόλα προσιτὰ στοὺς μελλοντικοὺς κατακτητῆς. Παρὰ τὸ ὅτι τοῦτο δημιούργησε προβλήματα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς, ἡ ἀπόκρυψη ἀποδείχτηκε γιὰ τὰ ἀρχαῖα εὐεργετικῆ.

Τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, μὲ ἐγκύκλιό του τῆς 11 Νοεμβρίου 1940, ἔδωσε στοὺς Ἐφόρους λεπτομερεῖς ὁδηγίες γιὰ τὸν τρόπο προστασίας τῶν ἀρχαίων. Ταυτόχρονα σχηματίστηκαν, μὲ ὑπουργικὰς ἀποφάσεις, Ἐπιτροπὲς Ἀπόκρυψης καὶ Ἀσφάλισης τῶν ἐκθεμάτων τῶν μουσείων τοῦ Κράτους καὶ ὁ συντονισμὸς τοῦ ἔργου τῶν ἐπιτροπῶν ἀνατέθηκε στὸν καθηγητὴ τῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Γεώργιο Οἰκονόμο.

Οἱ ἄνθρωποι ποὺ τοὺς μῆνες ποὺ ἀκολούθησαν, ἀπὸ τὴν 28 Ὀκτωβρίου ἕως τὸν Μάιο τοῦ 1941, φρόντισαν γιὰ τὴν ἀπόκρυψη τῶν ἀρχαίων, μὲ τὴ βοήθεια τῶν φυλάκων ἀρχαιοτήτων, τῶν λίγων

τεχνιτῶν τῆς Ὑπηρεσίας, τῶν ἐργατῶν, καὶ ἀκόμη μὲ τὴ βοήθεια (εἰδικὰ γιὰ τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο) λίγων ξένων ἀρχαιολόγων καὶ λίγων νεαρῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων ἐκτὸς Ὑπηρεσίας, εἶναι κατὰ μουσεῖο οἱ ἑξῆς:

1. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο

α) Συλλογὴ Χαλκῶν. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Γεώργιος Οἰκονόμος, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, προσωρινὸς Διευθυντῆς τοῦ μουσείου, Κωνσταντῖνος Σπουργίτης, Ἐπιθεωρητῆς Μηχανικοῦ, Ἰωάννα Κωνσταντίνου, Ἐπιμελήτρια τοῦ μουσείου.

β) Συλλογὴ Ἀγγείων καὶ Μικροτεχνίας. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης· μέλη Γεώργιος Οἰκονόμος, Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, Σέμνη Καρούζου, Ἐφορος τοῦ μουσείου, Κωνσταντῖνος Σπουργίτης.

γ) Συλλογὴ Γλυπτῶν. Πρόεδρος Ζήσιμος Λιβανός, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, Κωνσταντῖνος Δημητριάδης, γλύπτης, Γεώργιος Πάντζαρης, ἀρχιτέκτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, Γιάννης Μηλιάδης, Ἐφορος τοῦ μουσείου.

δ) Προϊστορικὴ, Μυκηναικὴ καὶ Αἰγυπτιακὴ Συλλογὴ. Πρόεδρος Χαρίλαος Λινάρδος, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Σπυρίδων Μαρινάτος, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, Ἰωάννα Κωνσταντίνου.

2. Νομισματικὸ Μουσεῖο

Πρόεδρος Γεώργιος Ἀντωνακάκης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Διονύσιος Ζακυθινός, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, Εἰρήνη Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου, Ἐφορος τοῦ μουσείου, Περικλῆς Στυλιανόπουλος, Γυμνασιάρχης τοῦ Ε΄ Γυμνασίου Ἀθηνῶν.

3. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως

Πρόεδρος Μιλτιάδης Μελισσηνός, Ἀρεοπαγίτης, καὶ κατόπιν Κωνσταντῖνος Βακαλόπουλος, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Σωκράτης Κουγέας, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, Νικόλαος Κυπαρίσσης, Ἐφορος Ἀκροπόλεως, Γεώργιος Μπολιμπός, Γυμνασιάρχης, Βασίλειος Δούρας, ἀρχιτέκτων.

4. Βυζαντινὸ Μουσείο

Πρόεδρος Π. Κερασιώτης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Γεώργιος Σωτηρίου, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Διευθυντὴς τοῦ μουσείου, Οὐμβέρτος Ἀργυρός, ζωγράφος, καθηγητὴς ΑΣΚΤ, Θρασύβουλος Σταύρου, Γυμνασιάρχης Β΄ Γυμνασίου Ἀθηνῶν.

5. Μουσείο Κεραμεικοῦ

Πρόεδρος Ἰωάννης Ἀντωνιάδης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Νίκος Βένς, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Χρῆστος Καροῦζος, Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, Δ. Ξανάλατος, Γυμνασιάρχης, Ἀ. Τασσαρᾶς, μηχανικός.

6. Μουσείο Πειραιῶς

Πρόεδρος Ἰωάννης Ἀντωνιάδης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Νίκος Βένς, Χρῆστος Καροῦζος, Δ. Ξανάλατος, Θ. Καπετανάκης, μηχανικός.

7. Μουσείο Δελφῶν

Πρόεδρος Ἀθανάσιος Μπόμπος, Πρωτοδίκης· μέλη Ἀντώνιος Σῶκος, γλύπτης, καθηγητὴς ΑΣΚΤ, Ἀλέξανδρος Κοντολέων, Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων ποῦ ἐπανῆλθε προσωρινὰ στὴν Ὑπηρεσία, Βασίλειος Ραφτόπουλος, ἀρχιτέκτων Ὑπουργείου Παιδείας, Κωνσταντῖνος Κολομβότσος, ἰατρός, Δήμαρχος Δελφῶν, Ἰωάννης Ἀντωνολουκάς, Ἀστυνομικὸς Σταθμάρχης Δελφῶν.

8. Μουσείο Ὀλυμπίας

Πρόεδρος Χαράλαμπος Ζέρβας, Πρωτοδίκης· μέλη Μιχαὴλ Τόμπρος, γλύπτης, καθηγητὴς ΑΣΚΤ, Φοῖβος Σταυρόπουλος, Ἐφορος Πατρῶν, Χρῆστος Παπαθεοδώρου, Γυμνασιάρχης, Μιλτιάδης Κουλουρῆς, ἀρχιτέκτων, Νομομηχανικός.

9. Μουσείο Κορίνθου

Πρόεδρος Δημήτριος Παπαδάκης, Πρωτοδίκης· μέλη Β.Η. Hill, πρώην Διευθυντὴς τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασικῶν Σπουδῶν, Κ. Πετρόπουλος, Γυμνασιάρχης, Ἀνδρέας Μάρκελλος, Δήμαρχος Κορίνθου, Γ. Βώτης, μηχανικὸς Δημοσίων Ἔργων.

10. Μουσείο Θηβών

Πρόεδρος Χαρίλαος Κοῦρος, Πρωτοδίκης· μέλη Χρήστος Καροῦζος, Ἰωάννης Κτιστάκης, Δήμαρχος Θηβών, Μ. Σωτηρόπουλος, Γυμνασιάρχης Θηβών, Θ. Καπετανάκης, μηχανικός Ὑπουργείου Παιδείας.

11. Μουσείο Χαλκίδος

Πρόεδρος Μ. Ἀγγελόπουλος, Πρωτοδίκης· μέλη Χρήστος Καροῦζος, Θ. Τασσόπουλος, Γυμνασιάρχης, Σ. Σαραφιανός, Δήμαρχος Χαλκιδέων, Θ. Καπετανάκης.

12. Μουσείο Σπάρτης

Πρόεδρος Χρήστος Καραμανλῆς, Πρωτοδίκης· μέλη Παναγιώτης Σαρρῆς, Γυμνασιάρχης, Θεμιστοκλῆς Καραχάλιος, Ἐφορος Σπάρτης, Ἰωάννης Βουτσινᾶς, Τμηματάρχης τῆς Νομαρχίας, Φραγκίσκος Ρόμπος, ἀναπληρωτῆς τοῦ Νομομηχανικοῦ.

13. Μουσείο Τεγέας

Πρόεδρος Σπυρίδων Παπανικολάου, Πρωτοδίκης· μέλη Ἀντώνιος Παπαθεοδώρου, Γυμνασιάρχης, Εὐάγγελος Ρέππας, Γυμνασιάρχης, Κωνσταντῖνος Ζερβόπουλος, μηχανικός.

14. Μουσείο Βόλου

Πρόεδρος Δημήτριος Ρετάλης, Πρωτοδίκης· μέλη Κωνσταντῖνος Ξενούλης, Γυμνασιάρχης, Νικόλαος Γιαννόπουλος, Ἐπιμελητῆς Βόλου, Κωνσταντῖνος Λιάντζουρας, ἰατρός, ἀναπληρωτῆς Δημάρχου Παγασῶν.

15. Μουσείο Κερκύρας

Πρόεδρος Εὐστάθιος Γκίκας, Ἐφέτης· μέλη Ἰωάννης Παπαδημητρίου, Ἐφορος Κερκύρας, Γεώργιος Καρυωτάκης, Οἰκονομικός Ἐφορος Κερκύρας, Χρήστος Καλόγηρος, καθηγητῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

16. Μουσείο Κεφαλληνίας

Πρόεδρος Γ. Κασίμης, Πρόεδρος Πρωτοδικῶν· μέλη Θ. Γιαννά-

τος, Γυμνασιάρχης, Γ. Γερολυμάτος, Γυμνασιάρχης, Π. Χρυσομάλλης, Οικονομικός Ύψφορος, Κ. Κατωπόδης, μηχανικός.

17. Μουσείο Ρεδύμνου

Πρόεδρος Λουκάς Ίωάννου, Πρωτοδίκης· μέλη Ίλέξανδρος Κολυφέτης, Γυμνασιάρχης, Γεώργιος Τουρνάκης, καθηγητής, Στυλιανός Ίγγελιδάκης, μηχανικός, Ίωάννης Κελλάρης, Γραμματεὺς Νομαρχίας Ρεδύμνης.

18. Μουσείο Θεσσαλονίκης

α) Ίπιτροπή Ίξασφαλίσεως. Πρόεδρος Εὐστράτιος Πελεκίδης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου· μέλη Ίντώνιος Χαμάρτος, Ίφέτης, Ίνδρέας Ξυγγόπουλος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Νικόλαος Κοτζιάς, Ύψφορος Θεσσαλονίκης, Δημήτριος Εὐαγγελίδης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

β) Ίπιτροπή Παραλαβῆς νομισμάτων. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης· μέλη Γεώργιος Οἰκονόμος, Κ. Σπουργίτης, Εἰρήνη Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου, Νικόλαος Κοτζιάς.

γ) Ίπιτροπή Παραλαβῆς χρυσῶν. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης· μέλη Γεώργιος Οἰκονόμος, Ίνασάσιος Ίρλάνδος, Κ. Σπουργίτης, Γιάννης Μπλιάδης, Νικόλαος Κοτζιάς.

Τῶν μουσείων ποὺ δὲν ἀναφέρονται στὸν παραπάνω κατάλογο δὲν ἔχω ὑπόψη μου τὰ πρωτόκολλα ἀπόκρυψης. Τὸ 1940 ὑπῆρχαν ἀκόμη μουσεῖα καὶ συλλογὲς στὸ Λιόπσει, στὸ Ναύπλιο (γνωρίζουμε τὸν τόπο ἀπόκρυψης), στὴν Ίλεουσίνα, στὰ Μέγαρα, στὴν Πάτρα, στὴν Ίθώμη, στὴν Ίπίδαυρο, στὴ Λυκόσουρα, στὴ Χαιρώνεια, στὸ Σχηματάρι, στὸν Θέρμο, στὴ Στράτο, στὴν Πρέβεζα, στὴ Λευκάδα, στὸν Ίλμυρό, στὴν Ίγυιά, στὸν Τύρναβο, στὴν Ίρέτρια, στὴ Μύκονο, στὴ Δῆλο, στὴ Μυτιλήνη, στὴ Χίο, στὴ Σάμο (Τηγάρι καὶ Βαθύ), στὸ Ίράκλειο, στὰ Χανιά, στὴ Γόρτυνα, στὸ Καστέλλι, στὴ Λῆμνο, στὴ Σαμοθράκη, στὴ Θάσο, στὴν Κομοτηνή, στὴ Μαρώνεια, στὴν Ύδεσσα. Ίνάγκη φροντίδας καὶ ἀπόκρυψης κειμηλίων εἶχαν πολλὰ μοναστήρια, κυρίως τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τῶν Μετεώρων.

Φροντίδα ὑπῆρξε καὶ γιὰ τὴν ἔξασφάλιση τῶν καταλόγων τῶν μουσείων. Ίκτὸς ἀπὸ τὰ πρωτόκολλα ἀπόκρυψης, στὰ ὅποια ἀνα-

φέρονταν τὰ ἀρχαῖα συνοπτικά, ἔγιναν καὶ ἀντίγραφα τῶν καταλόγων, κυρίως ἀπὸ δασκάλους ποὺ προσέλαβε ἡ Ὑπηρεσία γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ. Στὶς 28 Νοεμβρίου 1940 ἔγινε ὁ ἐγκιβωτισμὸς τῶν καταλόγων τῶν μουσείων ἀπὸ ἐπιτροπή, ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος, ὁ Ἰωάννης Ἀναστασόπουλος, τότε Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας, ὁ Κ. Ρουσόπουλος, μηχανικός, καὶ ὁ Ἰωάννης Γκοργκάκης, ὑπάλληλος τῆς Διεύθυνσης Ἀρχαιοτήτων. Τὴν ἐπομένη ἡ ἐπιτροπὴ παρέδωσε στὸν Γενικὸ Ταμῖα τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Νικόλαο Σαρσέντη τέσσερα ξύλινα σφραγισμένα κιβώτια μὲ τοὺς καταλόγους, γιὰ νὰ φυλακτοῦν στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς Τράπεζας.

Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 1941. Οἱ σάκκοι μὲ τὴν ἄμμο προστάτευαν τὰ παράθυρα τῶν ὑπογείων τῆς νέας πτέρυγας, ποὺ ἦσαν γεμάτα μὲ συσκευασμένα ἀρχαῖα.

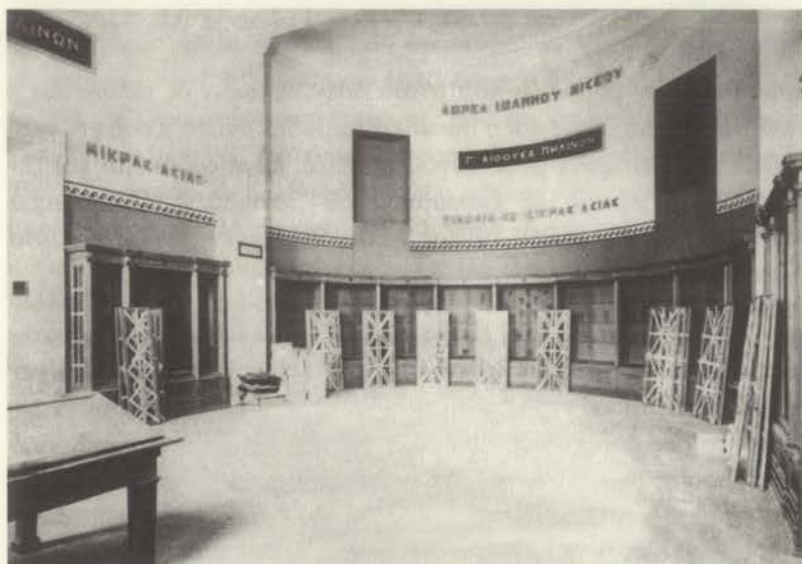
ΟΙ ΤΟΠΟΙ ΑΠΟΚΡΥΨΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Τῶν μεγάλων μουσείων τὰ ἀρχαῖα ἀσφαλίστηκαν σὲ τόπους γνωστούς, οἱ ὅποιοι ὄμως πολὺ δύσκολα παραβιάζονταν. Τοὺς γνώριζε πλῆθος ἀνθρώπων· ἀρχαιολόγοι, τεχνίτες, ἐργάτες, ἀκόμη καὶ ξένοι. Στὴν ἀπόκρυψη τῶν ἐκθεμάτων τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου βοήθησαν ὁ Ἄγγλος Alan Wace καὶ ὁ Γερμανὸς Otto Walter.

Ἐκ τῶν ἀρχαῖα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τὰ μεγάλα κάλκινα ἀγάλματα συσκευάστηκαν τὸ καθένα εἰδικὰ μὲ ἀδιάβροχα περιτυλίγματα, πισσόχαρτα, καὶ τοποθετήθηκαν σὲ κιβώτια πισσαρισμένα ἐπίσης ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ τὴν ὑγρασία. Σὲ μία περίπτωση τουλάχιστον, τὸ Ὑπουργεῖο ζήτησε καὶ ἀνοίχτηκε τὸ κιβώτιο ποὺ περιεῖχε τὸν ἔφηβο τοῦ Μαραθῶνος (ΕΑΜ 15118) καὶ τὸν κορμὸ τῆς Κορίνθου (15193), γιὰ νὰ ἐξεταστοῦν τὰ γλυπτὰ ἀπὸ καθηγητὲς τῆς Χημείας. Τὸ κιβώτιο κλείστηκε πάλι καὶ παραδόθηκε στὴν ἀρμόδια ἐπιτροπὴ στὶς 17 Μαρτίου 1941.

Ἐν ὑπόγειο τῆς νέας πτέρυγας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, γεμάτο συσκευασμένα σὲ κιβώτια ἀρχαῖα. Τὸ δωμάτιο τοῦ βάθους εἶναι ἤδη μισογεμάτο μὲ ἄμμο, μὲ τὴν ὁποία θὰ καλυφθοῦν καὶ τὰ φανερά κιβώτια μὲ τὴ σειρὰ τους.

Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 1941. Ἡ Γ' αἴθουσα πηλίνων μετὰ τὴν ἀπόκρυψη τῶν ἀρχαίων.

Λάκκος σὲ αἴθουσα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, μισογεμάτος μὲ ἀρχαία σκεπασμένα μὲ ἄμμο. Διακρίνονται ἀκάλυπτοι οἱ δύο θρόνοι τοῦ μικροῦ ναοῦ τοῦ Ραμνοῦντος (ΕΑΜ 2672) καὶ τὸ κεφάλι τοῦ ἀνδρικοῦ ἀγάλματος ΕΑΜ 1823 ἀπὸ τῆ Δῆλο.

Ὁ κούρος τοῦ Σουνίου (ΕΑΜ 2720) κατὰ τὴν ἀπόκρυψή του κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τῆς αἴθουσας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, ὅπου ἦταν ἐκτεθειμένος.

Λάκκος σὲ αἴθουσα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, γεμάτος μὲ γλυπτὰ σὲ παράξενη σύνθεση. Ὁ κοσμητὴς Σωσίστρατος, ὁ ἄγνωστος Ρωμαῖος καὶ ἡ Ἀφροδίτη φαίνονται ὡς νὰ τοὺς κατέχει ἀμνηχανία γιὰ τὴν παράξενη θέση τους.

Ἡ κεραμικὴ καὶ τὰ ἀντικείμενα μικροτεχνίας φυλάχτηκαν, συσκευασμένα σὲ κιβώτια, στὰ ὑπόγεια τῆς νέας πτέρυγας τοῦ μουσείου. Τὰ πολύτιμα, χρυσά, δακτυλιόλιθοι κ.τ.δ., συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια καὶ φυλάχτηκαν στὸ δημοσιοφυλάκιο τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος. Μαζὶ μὲ τὰ ἀντικείμενα τοῦ μουσείου, παραδόθηκαν στὴν Τράπεζα συσκευασμένα (4 Ἀπριλίου 1941) τὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς Δελφῶν τοῦ 1939, ἐλεφάντινα καὶ χρυσά, καὶ ἀκόμη τὰ μικρὰ χάλκινα, οἱ ἀθλητές (ΜΔ 7722), τὸ θυμιατήριον (ΜΔ 7723), ὁ αὐλητής (ΜΔ 7724) καὶ πλῆθος ἄλλων ἀρχαίων.

Τὰ γλυπτὰ ἀσφαλίστηκαν, τὰ περισσότερα, στὰ ὑπόγεια τῆς νέας πτέρυγας τοῦ μουσείου καὶ σκεπάστηκαν μὲ ἄμμο. Ἄλλα ἦσαν μέσα σὲ κιβώτια καὶ ἄλλα χωρὶς συσκευασία. Τριάντα πέντε

Τὸ μαρμάρινο ἀγαλμα
τοῦ Ποσειδῶνος τῆς Μήλου
(ΕΑΜ 235),
στὴν αἴθουσά του ἀκόμη,
ἐτοιμάζεται
γιὰ τὸν δεύτερο
ἐνταφιασμό του.

κιβώτια φυλάχτηκαν στο σπήλαιο τῆς Ἐννεακρούνου καὶ ἄλλα εἰκοσι δύο στῆς φυλακὲς τοῦ Σωκράτους. Τὰ πολὺ μεγάλα ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα τάφηκαν σὲ τάφρους, ποὺ ἀνοίχτηκαν στῆς ἴδιες τῆς αἰθουσες στῆς ὁποῖες ἦσαν ἐκτεθειμένα, ὅπως ἡ Θέμις τοῦ Χαιρεστράτου (ΕΑΜ 231), τὸ ἀνάγλυφο τῆς Ἐλευσίνος (126), ὁ κοῦρος τῶν Μεγάρων (13), ὁ Ἑρμῆς τῆς Ἄνδρου (218), ἡ ἱέρεια Ἀριστονόη τοῦ Ραμνοῦντος (232), οἱ κοῦροι τοῦ Σουνίου (2720, 3645). Ὅρισμένα ἀρχαῖα ἔμειναν στῆς ἄδειες, ἐρηλωμένες αἰθουσες, ὅσα κρίθησαν ὅτι δὲν ἦσαν σημαντικὰ καὶ δὲν κινδύνευαν, ὅπως οἱ τρεῖς κατώτερες βαθμίδες τοῦ μνημείου τοῦ Φαιδίου ἀπὸ τὸν Βουρβά (81), τὸ ὑπόβαθρο τοῦ βάθρου τοῦ Βρυάζιδος (1733), ἡ βάση τοῦ ἀγάλματος τῆς Θέμιδος (231).

Τὸ σύμπλεγμα τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Πάνα καὶ τοῦ μικροῦ φτερωτοῦ Ἑρωτα (ΕΑΜ 3335) μέσα σὲ γύμινο προσατευτικὸ κέλυφος, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόκρυψή του. Πίσω ἡ ἐρμαϊκὴ στήλη μὲ τὸ κεφάλι τοῦ κοσμητῆ τῶν ἐφήβων Σωισιτράτου Μαραθωνίου (ΕΑΜ 827).

Ἡ ουσκευασία καὶ ἐξασφάλισι τῶν νομισμάτων τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου ἄρχισε μὲ προφορικὴ ἐντολὴ πού δόθηκε στὶς 28 Ὀκτωβρίου. Στὶς 2 Νοεμβρίου ἦσαν ἔτοιμα εἴκοσι κιβώτια, τὰ ὁποῖα κατατέθηκαν τὴν ἴδια ἡμέρα στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Στὶς 4 Νοεμβρίου κατατέθηκαν ἄλλα δεκαοκτὼ κιβώτια καὶ στὶς 10 τοῦ ἴδιου μήνα εἶχε ὀλοκληρωθῆ ὁ ἐγκιβωτισμὸς ὄλων τῶν πολύτιμων ἀρχαίων τοῦ μουσείου σὲ ἐξήντα ἕνα κιβώτια. Ἡ ἐργασία αὐτή, ἡ ὁποία ἔγινε σὲ ἐξαιρετικὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα, παρουσίασε μεγάλες δυσκολίες, γιατί ἔπρεπε νὰ ἀποφευχθῆ τὸ ἀνακάτωμα τῶν νομισμάτων καὶ νὰ διατηρηθοῦν οἱ ἐνδείξεις σιτοῦς χαρτονένιους δίσκους. Ἐνα ἀπὸ τὰ εἴκοσι τέσσερα κιβώτια στὰ ὁποῖα οὐσκευάστηκε τὸ περιεχόμενον τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, αὐτὸ πού περιεῖχε τοὺς ὀβελοὺς καὶ τοὺς πελέκει, φυλάχθηκε στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους.

Τὰ γλυπτὰ τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως φυλάχθηκαν σὲ διάφορες κρύπτες. Στὸ μουσεῖο τὸ ἴδιο ἀνοίχτηκε «μέγας λάκκος

Ἐπόγειος μνημειώδης ἑλληνιστικὸς τάφος σιτοῦς Δελφούς, τόπος ἀπόκρυψης ἀρχαίων κατὰ τὴν Κατοχί.

έντος τῆς αἰθούσης τοῦ Παρθενῶνος», ὁ ὁποῖος χωρίστηκε σὲ τρία διαμερίσματα. Ἡ πλήρωσή του εἶχε συντελεσθῆ ἕως τῆς 28 Ἰανουαρίου 1941 καὶ ἔμενε μόνο νὰ κατασκευασθῆ ἡ καλυπτήρια πλάκα ἀπὸ ὀπλισμένο σκυρόδεμα. Τὰ ὑπόλοιπα ἀρχαῖα, ὅσα δὲν χώρεσαν στὸν λάκκο, φυλάχτηκαν «εἰς τὴν κρύπτην τῆς Ἐννεακρούου», στὶς φυλακὲς τοῦ Σωκράτους, «εἰς τὴν κρύπτην τῆς πύλης τοῦ Μουσείου» καὶ «εἰς τὴν κρύπτην τῆς αὐλῆς». Σύμφωνα μὲ τὰ πρωτόκολλα ἀπόκρυψης, γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ χρησιμοποιήθηκαν «ἐπὶ τοῦ Βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος, λαξευτὰ τέσσαρα φρέατα», ὅπου τάφηκαν σὲ στρώσεις ἀρχαῖα, ὅπως ἐπίσης τάφηκαν καὶ «εἰς τὴν λεγομένην ὑπόνομον».

Κατὰ τῆς ἑκοκαφῆς στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μουσείου γιὰ τὴ δημιουργία τῆς κρύπτης, βρέθηκε μέγας ἀποθέτης θραυσμάτων ἀγγείων τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἀκροπόλεως. Σὲ μερικὰ ὄστρακα ἦταν γραμμένη ἡ χρονολογία 1882, ἀνῆκαν δηλαδὴ στὴν περίοδο τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Παναγιώτη Εὐστρατιάδη.

Οἱ δύο σπηλαιώδεις τάφοι στὸν κῆπο τοῦ Μουσείου Δελφῶν, ὅπου κρύφτηκαν πολύτιμα ἀρχαῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ χάλκινος Ἡνίοχος.

Τὰ πολυτιμότερα ἀντικείμενα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου μεταφέρθηκαν σὲ πέντε κιβώτια, στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1940, ἀπὸ τὸν Γεώργιο Σωτηρίου στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα φυλάχθηκαν στὸν κῶρο τοῦ μουσείου. Τὰ σημαντικὰ γλυπτὰ τάφθηκαν σὲ δύο ὀρύγματα στὴν αὐλή του. Τὰ λιγότερο σημαντικὰ τοποθετήθηκαν, συσκευασμένα σὲ κιβώτια, στὶς πέντε θολωτὲς αἰθουσες τοῦ ὑπογείου τοῦ μεγάρου τῆς Δούκισσας τῆς Πλακεντίας, οἱ ὁποῖες ὑποστυλώθηκαν ἰδιαίτερος. Τὰ ἀρχαῖα ποὺ βρίσκονταν στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος ἐλέγχθηκαν καὶ σφραγίστηκαν στὶς 2 Δεκεμβρίου, καὶ τὰ ὑπόλοιπα στὶς 4 Δεκεμβρίου 1940.

Τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμικοῦ ἑπτὰ γλυπτὰ, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχω ταυτίσει, τάφθηκαν σὲ δύο λάκκους ποὺ ἀνοίχτηκαν πίσω ἀπὸ τὰ μνημεῖα τοῦ Δεξίλεω καὶ τῆς Δημητριάς καὶ Παμφίλης. Τὰ μικρὰ ἀντικείμενα εἶχε συσκευάσει ὁ Χρῆστος Καροῦζος σὲ δεκαεννέα κιβώτια, πρὶν ἀπὸ τὴ σύσταση τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀπόκρυψης. Αὐτὰ μεταφέρθηκαν σὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο.

Τὰ πολυτιμότερα γλυπτὰ τοῦ Μουσείου Πειραιῶς κατεχώθηκαν στὸν βαθὺ ἡμικυκλικὸ ἀγωγὸ τῆς ὀρχήστρας τοῦ ἀρχαίου θεατρῶν, ποὺ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ μουσεῖο. Ὁ ἀγωγὸς καλύφθηκε μὲ πλάκα μπετόν, ἐπάνω στὴν ὁποία τοποθετήθηκαν σάκκοι ἄμμου. Τὰ μικρότερης ἀξίας γλυπτὰ, καθὼς καὶ δύο κιβώτια μὲ τὴν κεραμική, τὰ χαλκᾶ, τὰ ὑάλινα καὶ τὰ πῆλινα, τοποθετήθηκαν σὸ δάπεδο τῆς νέας αἰθουσας τοῦ μουσείου, ἡ ὁποία στεγαζόταν μὲ πλάκα ἀπὸ μπετόν ἀρμέ. Ἡ ὀροφὴ τῆς αἰθουσας αὐτῆς ἐνισχύθηκε ἐπιπλέον μὲ ξύλινα ὑποστυλώματα. Τὰ μικρῆς ἀξίας μαρμάρινα τοποθετήθηκαν σὸ δάπεδο τῆς προηγούμενης αἰθουσας.

Τὰ εὐμετακόμιστα ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Δελφῶν καὶ ὁ Ἡνίοχος ἐξασφαλίστηκαν πρῶτα πρῶτα στοὺς δύο λαξευτοὺς τάφους, ποὺ εἶναι καὶ σήμερα θεατοὶ στὸν κῆπο τοῦ μουσείου. Τὰ ὑπόλοιπα, ὅσα ἦταν δυνατόν νὰ μετακομιστοῦν, φυλάχτηκαν στὸν ὑπόγειο ἑλληνιστικὸ τάφο μεταξὺ τοῦ μουσείου καὶ τοῦ ἱεροῦ. Στὸν τάφο αὐτὸ σῶζεται ἀκόμη ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὴν πλάκα τοῦ μπετόν, μὲ τὴν ὁποία εἶχε κλειστῆ τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου του. Ὁ Ἡνίοχος εἶχε χωριστῆ σὲ δύο τμήματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν τοποθετηθῆ σὲ κιβώτια μὲ ἄχυρο καὶ μπαμπάκι. Μαζὶ μὲ τὰ μέρη τοῦ ἀγάλματος εἶχαν τοποθετηθῆ καὶ μικρὰ χάλκινα τοῦ Μουσείου Δελφῶν.

Τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας τὰ σπουδαιότερα ἀρχαῖα, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Νίκη τοῦ Παιωνίου καὶ τὰ αἰτώματα, παρουσίασαν τὰ μεγαλύτερα προβλήματα καὶ χρειάστηκαν τὴ μεγαλύτερη φροντίδα γιὰ τὴν ἀπόκρυψή τους. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐξασφαλίστηκαν περιγράφεται διεξοδικὰ στὸ πρωτόκολλο ἀπόκρυψης τῆς 15 Νοεμβρίου-19 Δεκεμβρίου 1940, τοῦ ὁποῖου παρατίθενται ἀποσπάσματα:

«Α) Ἐργαλεῖο Ἑρμοῦ: Ἐνισχύθη κατὰ τὰ εὐθραυστα αὐτοῦ σημεῖα καὶ ἐιδικώτερον ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν μνησίων μέχρι τῆς πλίνθου συμπεριλαμβανομένης, δεδομένου ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ἀγάλματος εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ γύψου, δι' ὀπιοπλίνθων καὶ γυγιοιμεντοκονιάματος ὑπὸ τὴν ἐιδικὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐξ ἡμῶν Μ. Τόμπρου. Ἐπικολούθησε ἐιδικὸς κιβωτισμὸς, ἐνδεικνυόμενος κυρίως διὰ τὴν διατήρησιν τῆς σιλιπνότητος τοῦ ἀγάλματος, κατάλληλος διὰ πᾶσαν μεταφορὰν. Αἱ ἐσωτερικαὶ πλευραὶ τοῦ κιβωτίου ἐπενεδύθησαν διὰ πλοσοκάρτιου. Ἡ σιδηρὰ ἀντηρὶς, ἡ πεπακτωμένη κατὰ τὸ ἔν ἄκρον αὐτῆς ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ἀγάλματος, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἀπεκόπη διὰ σιδηροπρίονος κάτωθι σχεδὸν τῆς πλίνθου τοῦ ἀγάλματος καὶ τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵνα διατηρηθῆ ἡ ἰσορροπία τοῦ ἀγάλματος ἐντὸς τοῦ κιβωτίου —πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μάλιστα ἐπακτώθη τὸ κάτω μέρος τῆς ράβδου εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ κιβωτίου—, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα οὕτως διευκολυνθῆ ἡ ἐπανατοποθέτησις. Ἐμπροσθεν τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος ἐξεσκάφη τάφρος βάθους 4 μέτρων ἐπεκαθεῖσα καὶ κάτωθι τῆς ὑπαρχούσης δοκοῦ συνδέσεως, περαιτέρω δὲ μέχρι τῆς ὑπαρχούσης παλαιᾶς θεμελιώσεως τοῦ κυρίου. Ἐντὸς τῆς τάφρου ταύτης κατεβιβάσθη τὸ κιβώτιον καὶ μετετοπίσθη κάτωθι τῆς ρηθείσης δοκοῦ, ἥτις ἔχουσα ὕψος ἑνὸς μέτρου καὶ πάχος 0.50 καλύπτει νῦν τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ κιβωτίου. Ἡ ἄνω τάφρος διαστάσεων 2×3 ἐκαλύφθη διὰ πλακὸς ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος πάχους 0.40, ἐπιστηριζομένης κατὰ μὲν τὰς δύο αὐτῆς ἐδράσεις ἐπὶ τῆς ἄνω δοκοῦ καὶ ἐπὶ ὑπαρχούσης θεμελιώσεως τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος, κατὰ τὰς δὲ δύο ἑτέρας ἐπὶ τοῦ ἑκατέρωθεν δαπέδου, κεκαλυμμένου διὰ τῆς ἐξ ἰσχυροῦ σκυροδέματος ἐπιστρώσεως αὐτοῦ. Αἱ περίξ τῆς ὡς ἄνω τάφρου ἐδράσεις τῆς πλακὸς ἔχουσι πλάτος ἑνὸς μέτρου. Λόγω τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως σιδήρου διὰ τὸν ὄπλισμὸν τῆς πλακὸς ἐγένετο χρῆσις 16 ράβδων ληφθεισῶν ἐξ ὀκτώ σιδηροτροχιῶν, μήκους 5 μέτρων, τὰς ὁποίας παρελάβομεν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἀποστολῆς. Ὁ ξυλότυπος τῆς ἄνω

πλακός κατεσκευάσθη κατὰ τρόπον ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ φέρῃ μέρος τοῦ φορτίου τῆς πλακός, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐξασφαλίζῃ τὰς κατὰ ὀριζοντίαν ἔννοιαν ἐνδεχομένας μετακινήσεις τοῦ κιβωτίου. Τὸ κενὸν τῆς τάφρου δὲν ἐπεκωματώθη πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὡς ἄνω ξυλίνων ἐντὸς αὐτῆς κατασκευῶν ἀπὸ τῆς ὑγρασίας. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον μάλιστα ἀφέθησαν ἐπὶ τῆς ἄνω πλακός δύο μικραὶ ὀπαί, ἐξασφαλισθεῖσαι καταλλήλως. Διὰ τῆς μιᾶς τῶν ὀπῶν τούτων κατέρχεται σωλὴν ἐξικνούμενος σχεδὸν μέχρι τοῦ δαπέδου τῆς τάφρου, ἵνα ἐξασφαλισθῇ πληρέστερον ἢ ἀνανέωσις τοῦ ἀέρος. Κατὰ τὰ ἐκτεθέντα, ἡ ἐπανατοποθέτησις δέον νὰ γίνῃ ὡς ἐξῆς: Τὸ ἀγαλμα θὰ ἀνελκουθῇ ὑπεράνω ἀνεγερθησομένου βάρθρου. Εἶτα θὰ ἀφαιρεθῶσιν καταλλήλως αἱ κάτωδι τοῦ κιβωτίου δοκίδες, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ τοποθέτησις τοῦ ἀγάλματος μετὰ τῆς πλίνθου του, ἐπιτυχανομένης ἐν τῷ μεταξὺ τῆς πλήρους γομφώσεως τοῦ ἀγάλματος ἐντὸς τοῦ βάρθρου. Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἀφαιρεθῶσιν αἱ ὑπολειπόμεναι πέντε πλευραὶ τοῦ κιβωτίου, πρώτης ἀφαιρουμένης τῆς ἐμπροσθίας καὶ εἶτα τῆς ὀπισθίας. Κάθε πλευρὰ τοῦ κιβωτίου ἀφαιρουμένη παρασύρει καὶ τὰ πρὸς τὴν αὐτὴν πλευρὰν ἐσωτερικὰ ξύλινα ἐρείσματα. Τέλος ἡ ἀπόσπασις τῶν διαληφθεισῶν ἐκ γυγοτοιμεντοκονιάματος καὶ ὀπτοπλίνθων ἐνισχύσεων θὰ γίνῃ ἀφοῦ προηγουμένως καὶ ἀπαραιτήτως ἐπανασυνδεθῇ προσηκόντως ἡ ρηθεῖσα σιδηρᾷ ἀντηρὶς διὰ τὴν κατὰ ὀριζοντίαν ἔννοιαν ἰσορροπίαν τοῦ ἀγάλματος.

Β) Ἀετώματα καὶ Νίκη τοῦ Παιωνίου. Ἐκρίθη σκόπιμον ὅπως ταῦτα, ὡς καὶ αἱ ἐπὶ τῆς αὐτῆς αἰθούσης ζωφόροι, ἐξασφαλισθῶσιν ἐν ᾧ τόπῳ εὐρίσκονται. Πρὸ τῶν κλισίων βάρθρων τῶν αετωμάτων καὶ πέριξ τοῦ βάρθρου τῆς Νίκης κατεσκευάσθησαν ἰσχυροὶ ἐσχαροτόικοι διὰ συμπλέγματος κατακορύφων καὶ ὀριζοντίων φορέων ἐκ κορμῶν κυπαρίσσω. Ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῶν ἐσχαροτοίκων ἐπενεδύθη διὰ τοιμεντοσάκκων πλήρων ἄμμου. Τὸ μεταξὺ τῶν ἐσχαροτοίκων καὶ τῶν τοίκων τῆς αἰθούσης τοῦ Μουσείου κενὸν ἐν ᾧ τὰ γλυπτὰ, ἐπληρώθη δι' ἄμμου, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ μεταξὺ τῶν ξυλίνων φορέων τῶν ἐσχαροτοίκων κενόν. Πρὸς ἐξασφάλισιν ἐνδεχομένης βλάβης τῶν ἐκατέρωθεν τῆς αἰθούσης τοίκων ἐκ τοῦ φορτίου τῆς μεταξὺ τούτων καὶ τῶν ἐσχαροτοίκων ἄμμου, ἐγένετο ἐνίσχυσις τῶν αὐτῶν τοίκων ἐπὶ τῶν πρὸς τὰς πλαγίας αἰθούσας πλευρῶν αὐτῶν. Οἱ ἐσχαροτόικοι τῶν αετωμάτων διήκουσι καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ μήκος τῆς αἰθούσης, ἔχουσι δὲ ὕψος κατὰ τὰ ἄκρα αὐτῶν 2 μέτρων, κατὰ δὲ τὸ μέσον

αὐτῶν 4 μέτρων. Ὁ περὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης ἐσαροτόϊκος ἔχει ὕγος 5 περίπου μέτρων. Εἰς τὰς ἐξωτερικὰς πλευρὰς πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐσαροτοϊκῶν ἐδόθη κλίσις πρὸς τὰ ἔσω πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἰσορροπίας τῶν πλήρων ἄμμου καὶ εἰς διπλῆν σειρὰν τοποθετηθέντων τσιμεντοσάκκων. Τὰ ἀσθενῆ σημεῖα τῶν ἀετωμάτων ὑπεστυλώθησαν καταλλήλως. Τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης ἐνισχύθη καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ τοῦ Ἑρμοῦ. Αἱ ἐπιφάνειαι τῶν ζωφόρων ἐτέθησαν ἐντὸς σανιδωμάτων ὑποστυλωθέντων διὰ ξυλοτύπων ἐπικαλυφθέντων διὰ μεγάλων σάκκων ἄμμου.

Γ) Ἐξασφάλισις τῶν λοιπῶν μαρμαρίνων ἀντικειμένων: Τὰ σπουδαιότερα τούτων, τὰ δυνάμενα νὰ μεταφερθῶσιν, ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων τῶν ἀετωμάτων κενὰ ὡς καὶ εἰς τὰ τῶν ἐσαροτοϊκῶν [--]. Εἰς τὸ αὐτὸν ἀέτωμα ἐτοποθετήθησαν καὶ πάντα τὰ πύλινα ἀντικείμενα τῶν ὑπ' ἀριθμ. Β' καὶ Δ' διαμερισμάτων τοῦ Μουσείου. Ἐπὶ τοῦ βάρου τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος καὶ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον αὐτοῦ ἐτοποθετήθη ἐντὸς κιβωτίου ἐπενδυθέντος ἐσωτερικῶς διὰ πηλοσφαιρίου καὶ πληρωθέντος διὰ ριμισμάτων ξύλου τὸ γνωστὸν πύλινον ἄγαλμα τοῦ Διός».

Ἄλλα ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας, συσκευασμένα σὲ κιβώτια, τοποθετήθηκαν «εἰς τὸν παρὰ τὸ Γραφεῖον τοῦ Μουσείου διάδρομον, περιβληθέντα διὰ ξυλίνης ἰσχυρᾶς κατασκευῆς ἐπενδυθείσης διὰ μεγάλων σάκκων ἄμμου».

Δὲν εἶχαν ἀκόμη συνειδητοποιήσει οἱ Ἕλληνας τὴ μεγάλη ἐθνικὴ συμφορὰ τους καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι ἐπαναλάμβαναν τὴς εἰρηνικὰς ἀσχολίας τους. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1941 συνέρχεται στὴν Ὀλυμπία ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀπόκρυψης, γιὰ νὰ ἐξετάσει τὴν κατάστασιν τῶν ἀρχαίων καὶ νὰ παραδώσει στὸν Emil Kunze κιβώτια μὲ χαλκᾶ. Ἡ ἐπιτροπὴ συνέταξε πρωτόκολλο, τοῦ ὁποῦ μέρους ἀκολουθεῖ:

«1) ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Κλαδέου κλπ. ἀφ' οὗ ἀφῆρεθῆν ἡ ὑπερθεὴν ἄμμος, δὲν ὑπάρχουσι σημεῖα ἐνδεικνύοντα ὅτι τὸ ὑγρὸν τῆς ἄμμου ἐπέδρασεν ὅπωςδήποτε ἐπ' αὐτῶν.

2) ὅτι ἐντὸς τῶν ὑπ' ἀριθμ. 4, 1¹ καὶ 1² κιβωτίων, ἀνοικθέντων μετὰ τὴν περὶ τοῦ ἀλυμάντιου τῶν ἐπ' αὐτῶν σφραγίδων βεβαίωσιν, χαλκᾶ ἀντικείμενα διατηροῦνται ἄριστα, οὐδεμίαν ὑποστάνα ἐπίδρασιν ἐκ τῆς ἐν τῷ Μουσεῖῳ ὑγρασίας.

3) τὴν ἐνώπιόν της προφορικῶς διατυπωθεῖσαν σύμφωνον γνώμην τῶν Καθηγητῶν Ἀν. Ὀρλάνδου, Κ. Βέν, Ἀντ. Σώκου καθ' ἣν 1) Τὰ αἰετώματα, αἱ μετόπαι τοῦ Ναοῦ τοῦ Διός, τὰ ἀγάλματα τῆς Νίκης καὶ τοῦ Ἑρμοῦ ὡς καὶ τὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα οὐδένα, λόγῳ τοῦ τρόπου τῆς καλύψεώς των, διατρέχουν κίνδυνον, ἐκτὸς ἂν ἢ καλύπτουσα τὰ αἰετώματα καὶ τὸ ἀγαλμα τῆς Νίκης ποταμία ἄμμος, εἶναι κατὰ τὴν σύνθεσίν της διάφορος τῆς συνήθους, ὅπερ ἐπεφυλάχθη νὰ ἐξετάσῃ ὁ Καθηγητὴς Κ. Βένς καὶ 2) ὅτι τὰ ἐντὸς τῆς καλυπτούσης τὸ δεξιὸν αἰετώμα ἄμμου ἐναποτεθέντα ἐκ πηλοῦ ἀντικείμενα ὡς καὶ ἢ ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ ἐναποτεθεῖσα ἐξ ἀργιλλικοῦ ἀσβεστολίθου (μάργα) κεφαλῆ τῆς Ἡρας εἶναι δυνατὸν, λόγῳ τῆς ὑγρασίας τῆς ἄμμου, νὰ ὑποστῶσι ἐν τῷ μέλλοντι βλάβας.

4) τὸ πρὸς αὐτὴν ἀπευθυνόμενον ἀπὸ 5 Ἰουλίου 1941 ἔγγραφον τοῦ Δ/τοῦ τῆς ἐνταῦθα Γερμανικῆς ἀνασκαφῆς E. Kunze, ὅπερ προσαρτᾶται εἰς τὸ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐπιτοκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας ὑποβληθσοῦμενον πρωτότυπον τῆς παρουσίας. Ἀπεφάνθη ὁμοφώνως ὅτι δέον νὰ παραμείνωσι ὡς ἔχουσι τὰ αἰετώματα, αἱ μετόπαι, τὰ ἀγάλματα τῆς Νίκης, τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τὰ ἐν ταῖς Στοιαῖς τοῦ Μουσείου ὡς καὶ τὰ ἐν τῷ Μουσεῖῳ εἰσέτι εὐρισκόμενα χαλκᾶ ἀντικείμενα. Γίνεται μνεῖα ὅτι ὁ διαληφθεὶς E. Kunze, ἐδήλωσεν ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς ὅτι παρέλαβε τὰ ἐλλείποντα ἐκ τοῦ Μουσείου ζξ (6) ὑπ' ἀριθμ. IB' κιβώτια μὲ τὰ περιεχόμενα ἰσάριθμα ὄκανα, εὐρεθέντα ἐν καλῇ καταστάσει, καὶ ὅτι αἰτίσει τοῦ ἰδίου παρεδόθησαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τὰ ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθ. I¹ καὶ I² κιβωτίοις περιεχόμενα χαλκᾶ ἀντικείμενα. Διὰ πάντα τὰ χαλκᾶ ταῦτα ἀντικείμενα ὁ αὐτὸς E. Kunze, ἐπανάλαβεν τὴν καὶ κατὰ Νοέμβριον 1940 γενομένην δήλωσίν του ὅτι ἔχουσιν εἰσέτι ἀνάγκην εἰδικῆς ἐπεξεργασίας διὰ τὴν καλὴν διατήρησίν των».

Σῶζονται δύο ἄλλα πρωτόκολλα τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀπόκρυψης, τῆς 1 Δεκεμβρίου 1941 καὶ τῆς 14 Φεβρουαρίου 1942, μὲ τὰ ὅποια διαπιστώνεται ἢ ἐκ νέου ἐξέτασις τῆς κατάστασης τῶν συσκευασμένων ἀρχαίων τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας καὶ συγχρόνως ἢ παράδοσις «ὑποδείξει τοῦ ρηθέντος Διευθυντοῦ τῶν ἀνασκαφῶν» σὶν Emil Kunze, «πρὸς μελέτην», πλήθους ἀρχαίων. Ἐκεῖνους τοὺς καιροὺς ἢ πείνα θέρριζε κυρίως τοὺς κατοίκους τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ. Οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι, ὅσοι ἦσαν στὴν Ἀθήνα, περι-

φέρονταν με ένα δίχτυ, μέσα στο οποίο υπήρχε μόνον ένα κατσαρόλι για τὸ σουσούτιο. Οἱ συνάδελφοί τους τῆς Ὀλυμπίας μπορούσαν νὰ προσφέρουν σὴν ἐπιστήμη τὶς γνώσεις τους καὶ τὶς ἱκανότητές τους καὶ νὰ ἀξιοποιήσουν τὸν νεκρὸ χρόνο τῆς Κατοικῆς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Κορίνθου, τὰ μὲν ἀγγεῖα καὶ μικροτεχνήματα συσκευάστηκαν μὲ ἐπιμέλεια καὶ τοποθετήθηκαν σὲ τὶς προθήκες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀφαιρέθηκαν τὰ κρύσταλλα· αὐτὰ ἀντικαταστάθηκαν μὲ σανίδες. Ὀρισμένα γλυπτὰ ἀσφαλίστηκαν σὲ τὸ Ἀσκληπιεῖο καὶ τὰ λοιπὰ τοποθετήθηκαν σὲ τὸ δάπεδο τῆς αἴθουσας τῶν γλυπτῶν καὶ προστατεύτηκαν μὲ σάκκους ἄμμου.

Τὰ χρυσὰ, ἀργυρὰ καὶ τὰ εὐπαθῆ ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Θηβῶν συσκευάστηκαν σὲ κιβώτιο καὶ φυλάχτηκαν σὲ θησαυροφυλάκιο τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς πόλης. Τὰ ἀξιολογότερα γλυπτὰ καὶ πῆλινα κατακώθηκαν σὲ λάκκο βάθους 3.50 μ., πού ἀνοίχτηκε μεταξὺ τοῦ μουσείου καὶ τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑποστέγου, σὴν αὐλή. Ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο κατασκευάστηκε τύμβος ὕψους 1 μ. Τὰ μικρῆς ἀξίας γλυπτὰ τοποθετήθηκαν σὲ τὸ δάπεδο τοῦ μουσείου, προστατευμένα μὲ σάκκους ἄμμου. Τὰ πῆλινα καὶ τὰ χαλκᾶ συσκευάστηκαν σὲ σαράντα ἐπὶ κιβώτια, τὰ ὁποῖα τοποθετήθηκαν σὲ ἰσόγειο τοῦ κυρίου. Ἡ αἴθουσα προστατεύτηκε μὲ ὑποστυλώματα καὶ σάκκους ἄμμου. Οἱ ἐπιγραφές ἔμειναν σὲ ὑπόστεγο, χωρὶς ἰδιαίτερη προστασία.

Τὰ ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Σπάρτης φυλάχτηκαν, τὰ πολυτιμότερα, σὲ ὑπόγειο καταφύγιο πού κατασκευάστηκε σὲ τὸν κῆπο τοῦ μουσείου, κατὰ τὴ ΝΔ πρόσοψή του καὶ σὲ ἀπόσταση 12 μ. ἀπὸ τὰ θεμέλιά του. Τὰ λιγότερα σημαντικὰ συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια, πού τοποθετήθηκαν κοντὰ στοὺς μεσότοιχους τοῦ μουσείου. Συμπληρωματικὴ προστασία ἔδιναν σάκκοι μὲ ἄμμο. Τὰ μικρῆς ἀξίας ἀρχαῖα ἔμειναν χωρὶς ἰδιαίτερη προστασία σὴν ἀποθήκη.

Τὰ ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Τεγέας φυλάχτηκαν σὲ τὴν αἴθουσά τους, ἀφοῦ συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια, τὰ μικρὰ, καὶ σκεπάστηκαν μὲ σάκκους ἄμμου.

Τὰ χρυσὰ τοῦ Μουσείου Βόλου φυλάχτηκαν σὲ θησαυροφυλάκιο τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος τοῦ Βόλου. Τὰ γλυπτὰ, ἀνά-

γλυφα, ἀγγεῖα κλπ., συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια καὶ φυλάχτηκαν στὸ ὑπόγειο τοῦ μουσείου, τὸ ὁποῖο ὑποστυλώθηκε. Τὰ κιβώτια προστατεύτηκαν συμπληρωματικὰ μὲ σάκκους ἄμμου.

Οἱ γραπτὲς σπῆλες τῶν Παγασῶν ἔμειναν προσπλωμένες στοὺς τοίχους τοῦ μουσείου, ὅπως ἦσαν ἐκτεθειμένες, γιὰτὶ κρῖθηκε ἐπικίνδυνη ἡ ἀπόσπασή τους, ἡ συσκευασία τους καὶ ἡ ἀπόκρυψη. Προστατεύτηκαν, κατὰ τὸ πρακτικὸ, «διὰ κατασκευῆς πρὸ αὐτῶν τοίχου ἐκ γαιωσάκκων ἱκανοῦ πάχους καὶ ὕψους».

Τὸν τόπο καὶ τὸν τρόπο ἀπόκρυψης τῶν ἀρχαίων τοῦ Μουσείου Κερκύρας ἐκθέτει ἡ ἐπιτροπὴ στὸ πρακτικὸ τῆς 21 Μαρτίου 1941, τοῦ ὁποῖου παραθέτω τὸ κυριότερο μέρος:

«Τὸ ἀέτωμα τῆς Γοργοῦς μετὰ τοῦ μαρμαρίνου ἀρχαικοῦ λέοντος εἶχε μεταφερθῆ ἤδη ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1939 εἰς τὸ κτήριον τῆς Ρολίνας, ὅπερ εἶχε παρακωρηθῆ ὑπὸ τοῦ Δήμου Κερκυραίων διὰ τὴν στέγασιν τοῦ Μουσείου μετὰ τὴν ἐκ νέου παρακώρυσιν τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων εἰς τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα. Ἡ μεταφορὰ ἐγένετο τότε ἐπειγόντως, ἐπὶ τῇ προβλέψει ἀεροπορικῶν κινδύνων, καὶ τὰ ἀρχαῖα ἐναπετέθησαν εἰς ἓν τῶν ἰσογείων δωματίων τοῦ κτηρίου ἄνευ ἄλλης τινὸς μερίμνης πρὸς διαφύλαξιν τούτων. Ἡ προκαταρκτικὴ ὁμῶς αὕτη ἐργασία ὑπῆρξε σωτηρία· διότι θὰ καθίστατο ἄλλως ἀδύνατος ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας ἡ διάλυσις τοῦ ἀετώματος καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ὀγκωδῶν γλυπτῶν ἐκ τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῶν Ἀνακτόρων. Κατ' εὐτυχῆ ἐπίσης σύμπτωσιν οὐδεμία ἐκ τῶν πολυαριθμῶν βομβῶν, αἵτινες ἔπληξαν τὴν γύρω περιοχὴν καὶ τὸ κτήριον, ἔβλαψεν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον τὰ πολύτιμα ταῦτα γλυπτὰ.

Ἐβλάβησαν μόνον ἐπιγραφαὶ τινες μαρμάριναι καὶ βυζαντινὰ γλυπτὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Παλαιοπόλεως εὐρισκόμενα ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τοῦ κτηρίου καὶ παρὰ τὸν οἰκίσκον τοῦ φύλακος, ὅπου ἐρρίφθησαν ἐπίσης πολλὰ θόμβαι. Ἡ ἀκριβὴς ἐκτίμησις τῶν καταστραφέντων δὲν ἐγένετο εἰσέτι, διότι ἐξακολουθοῦν αἱ ἐργασίαι τῆς ἀφαιρέσεως τῶν κωμάτων ἕτινα κατέκωσαν τινὰ τῶν ἀρχαίων τούτων. Ἀλλ' ἡ καταστροφὴ αὕτη εἶναι ἀσίμαντος.

Ἐπὶ τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκρίθη σκόπιμος ἡ κατάκωσις τῶν γλυπτῶν ἐπὶ τόπου καὶ ἐντὸς τοῦ δωματίου ὅπου ἐστεγάζοντο, διότι τὸ μέρος παρεῖχε πολλὰ στοιχεῖα ἱκανῆς ἀσφαλείας 1) διότι τὸ κτήριον κεῖται εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς πόλεως καὶ

ἀπέχει 1.000 τουλάχιστον μέτρα ἀπὸ τῆς ἐπικινδύνου ζώνης τοῦ λιμένος· 2) διότι τὸ δωμάτιον ἔνθα κατεσκευάσθη ὁ λάκκος, κείμενον ἀκριβῶς κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν, προφυλάσσεται ἀπὸ τῶν δύο αὐτοῦ πλευρῶν τῆς βορείας καὶ δυτικῆς ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν τοίκων τοῦ κτηρίου καὶ ὑπὸ φυσικῆς γῆς, μέχρις ὕψους 5 μέτρων, καθιστάμενον οὕτως ὑπόγειον».

«Λοιπὰ ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου τῆς Πινακοθήκης καὶ τῆς Σινοϊαπωνικῆς Συλλογῆς.

Διὰ πάντα τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου κατεσκευάσθη καταφύγιον ὅπως οὖν ἀσφαλὲς ἐντὸς τοῦ κτηρίου τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων, χρησιμοποιουμένων εἰσὲτι ὡς Μουσείου.

Τὸ καταφύγιον τοῦτο εὐρίσκεται ἐντὸς ὑπογείου διαδρόμου (μῆκ. 18 μ., πλ. 2 μ.) προφυλασσομένου διὰ παχέων τοίκων (0.80-1 μέτρου) καὶ στεγαζομένου διὰ θόλου, ἐκ πλίνθων, τῆς ὁποίας τὸ πλάτος εἰς τὸ ἀσθενέστερον αὐτῆς σημεῖον, εἰς τὸ κέντρον δηλ., εἶναι 0.35 μ.

* Ἐν τῇ ἀνωθεν τῆς θολωτῆς ταύτης στέγῃς ὑπάρχει πλακόστρωτον διαδρόμου προφυλασσομένου ἐπίσης διὰ παχέων τοίκων καὶ τῆς κιονοστοιχίας τοῦ ἀνδρήρου τοῦ Α. ὀρόφου τῶν Ἀνακτόρων. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τούτου ἐτοποθετήθησαν τὰ μαρμάρια, δευτέρας κατηγορίας ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου, ἀγάλματα, ἐπιτύμβιοι πλάκες, ἐπιγραφαὶ κλπ.».

Τὰ νομίσματα καὶ τὰ πολύτιμα τοῦ Μουσείου Κεφαλῆς Ἀθηνῶν (χρυσὰ κλπ.) φυλάχτηκαν στὸ ὑποκατάστημα τῆς Ἰονικῆς Τραπεζῆς. Τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια καὶ τοποθετήθησαν στὴν Ἐμπορικὴ Σχολὴ Ἀργοστολίου.

Τὰ χρυσὰ τοῦ Μουσείου Ρεδύμνου φυλάχτηκαν στὸ ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς· τὰ πύλινα καὶ τὰ χαλκᾶ συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια καὶ τοποθετήθησαν στὸ ὑπόγειο τοῦ μουσείου. Τὰ λίθινα τοποθετήθησαν στὸ ἰσόγειο, στὸ ὑπόγειο καὶ στὴν αὐλή, καὶ προστατεύτηκαν μὲ σάκκους ἄμμου.

Τὰ νομίσματα καὶ τὰ χρυσὰ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης φυλάχτηκαν στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος στὴν Ἀθήνα. Τὰ λίθινα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν σώζεται στὴν Ἐταιρεία περιγραφικὸ πρωτόκολλο, τάφηκαν σὲ ὀρύγματα στὴν αὐλὴ τοῦ μουσείου, ὅπως εἰκονίζεται στὸ σκαρίφημα τῆς ἐπιτροπῆς.

Τὰ χρυσὰ καὶ γενικὰ τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου Ναυπλίου φυλάσσοντο ἐν τῷ θησαυροφυλάκῳ τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς πόλεως. Τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα συσκευάσθησαν ἐν ἐξήντα τέσσαρα κιβώτια καὶ τοποθετήθησαν «εἰς τὸ παρὰ τὸ ναῦδριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου σπάλιον μεταξύ Ναυπλίου καὶ Προνοίας».

Ὁ Γιάννης Μηλιάδης
ἐξετάζει τὴν Ἀθηνᾶ ἀρ. 140
τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως,
μετὰ τὴν ἐξαγωγή της
ἀπὸ τὴν κρύπτη της,
τὸ 1947.

ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Στις 11 Νοεμβρίου 1940 έφθασαν στην Ύπηρεσία και την Αρχαιολογική Έταιρεία δύο τηλεγραφήματα από τον Έλληνα Πρεσβευτή στο Λονδίνο Σιμόπουλο. Το πρώτο ήταν ανακοίνωση γνησίματος της Hellenic Society, με το οποίο τα μέλη της Έταιρείας αυτής εξέφραζαν τον θαυμασμό τους για τη στάση της Ελλάδος κατά της ιταλικής επίθεσης. Το δεύτερο τηλεγράφημα περιείχε την έκφραση του θαυμασμού και τη συμπάθεια της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής και το υπέγραφε ο Πρόεδρος της καθηγητής John Myres.

Ο τόμος του 1940 του περιοδικού *The Journal of Hellenic Studies*, που εκδίδει η Society for the Promotion of Hellenic Studies, έφερε ως αφιέρωση το εξής επίγραμμα:

ΑΓΓΛΟΙ ΕΛΛΗΣΙ ΧΑΙΡΕΙΝ

*οὐ Μαραθωνομάχας σέβομεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς,
ὡ φίλοι, οὐ τοίων χειροτέρους πατέρων.*

Στη μάχη της Κρήτης, στις 22 ή στις 24 Μαΐου 1941, σκοτώθηκε ο John Devitt Stringfellow Pendlebury (γενν. 1904), μαθητής της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής το 1927-1928, Διευθυντής των ανασκαφών στην Κνωσό το διάστημα 1929-1934, καθηγητής στην Όξφόρδη, επιφορτισμένος με «ειδικά καθήκοντα» στην Κρήτη κατά τον πόλεμο.

Τον Ιούνιο του 1944 σκοτώθηκε σε αεροπορικό δυστύχημα, σε ταξίδι προς την Αίγυπτο, ενώ επρόκειτο να αναλάβει ανώτερα καθήκοντα σχετικά με την Ελλάδα, ο Stanley Casson (γενν. 1889), μαθητής της Αγγλικής Σχολής το 1912-1913, Υποδιευθυντής το 1919-1922, καθηγητής στην Όξφόρδη, σε ύπηρεσία στην Ελλάδα κατά τον πόλεμο.

Τον Αύγουστο του 1944 σκοτώθηκε στην Ήπειρο ο David John Wallace, μαθητής της Σχολής το 1937-1939, ο οποίος έδρασε ως Ακόλουθος Τύπου στο διάστημα 1939-1941 και ως σύνδεσμος μεταξύ της Βρετανικής Πρεσβείας στην Ελληνική Κυβέρνηση του Καΐρου και των Ελλήνων άνταρτών.

Στους τρεις αρχαιολόγους οι συνάδελφοί τους αφιέρωσαν του το επίγραμμα:

Οἶδ' Ἀΐδαν στέρξαντες ἐνόπλιον, οὐχ, ἄπερ ἄλλοι,
στάλαν, ἀλλ' ἀρετὰν ἀντ' ἀρετᾶς ἔλαχον.

Ὁ Rodney S. Young, μέλος τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς κατὰ τὴν ἔκρηξη τοῦ πολέμου, μὲ χρήματα ἀμερικανικὰ ἀγόρασε ἀσθενοφόρο, τὸ ὁποῖο προσέφερε στὸν Ἑλληνικὸ Ἐρυθρὸ Σταυρὸ, καὶ ὀδηγώντας τὸ ὁ ἴδιος μετέφερε τραυματίες ἀπὸ τὸν κῶρο τῶν μαχῶν εἰς τὰ ἰατρεῖα τοῦ Μετώπου. Ὁ Young κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀποστολῆς του αὐτῆς πληγώθηκε σοβαρά.

THE SPIRIT OF THE PASS

ΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Με την έκρηξη του πολέμου οι Ίταλοι υπήκοοι περιορίστηκαν, και μαζί και οι Ίταλοι αρχαιολόγοι που βρίσκονταν στην Ελλάδα, οι όποιοι και απέλαθηκαν. Τò Γερμανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο συνέχισε τις εργασίες του, όπως και κατά την εποχή της ειρήνης. Διευθυντής του ήταν ó Walther Wrede (1893-1990), εξαίρετος αρχαιολόγος αλλά και ακραιφνής ναζί. Ήταν άνωτερο στέλεχος του κόμματος και είχε τόν βαθμό του Landesgruppenleiter για την Ελλάδα (τοπικός αρχηγός του κόμματος) και είχε διαδεχθί στην Διεύθυνση του 'Ινστιτούτου τόν Georg Karo. 'Ο Karo κατέφυγε στις 'Ηνωμένες Πολιτείες, διωγμένος ως 'Εβραϊός ξπειτα από καταγγελίες του Hans Reinerth, ó όποιος διοικούσε τόν τομέα Προϊστορικής 'Αρχαιολογίας της Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte, που είχε ιδρύσει και διηύθυνε ó θεωρητικός του ναζισμού Alfred Rosenberg. Για τή δράση του Sonderkommando Rosenberg στην Ελλάδα θα γίνει σύντομος λόγος.

Μοναδική μέριμνα του Wrede ήταν ή εξυπηρέτηση τών σκοπών του ναζιστικού κόμματος. Βρισκόταν σε άμεση επαφή με τó

'Ο Walther Wrede,
Διευθυντής
του Γερμανικού
'Αρχαιολογικού 'Ινστιτούτου,
με σολή
άνωτάτου αξιωματικού.

Βερολίνο, από όπου έπαιρνε οδηγίες για κάθε του ενέργεια. Φαίνεται πώς την αρχαιολογία την είχε παραμελήσει, τουλάχιστον τα χρόνια του πολέμου, τα τελευταία που πέρασε εδώ. Το 1942 δημοσίευσε στο περιοδικό *Jahrbuch der Auslands-Organisation der National-Sozialistischen Deutschen Arbeiter-Partei* (4, 1942, 49-66) το ήμερολόγιό του των ημερών του πολέμου με τη Γερμανία (6-27 'Απριλίου 1941). 'Από το ήμερολόγιο αυτό παραθέτω δύο αποσπάσματα:

«Κυριακή, 6 'Απριλίου. Στις 1.30' το πρωί με ξύπνησε ένας υπάλληλος της Πρεσβείας και με παρακάλεσε να πάω μαζί του στον Γερμανό Πρέσβυ. ' 'Ηρθε η ώρα' μου λέει στον δρόμο· 'ό Πρέσβυς έχει έντολη να πληροφορήσει στις 5.20' την 'Ελληνική Κυβέρνηση ότι τα γερμανικά στρατεύματα εισβάλλουν στην 'Ελλάδα' [--]. Σιτο ένα χέρι το ρολόι, το άλλο στο άκουστικό του τηλεφώνου, περίμενα τα είκοσι λεπτά μετά τις πέντε. Τώρα ήρθε η ώρα, τώρα φθάνει ο Πρέσβυς στον Κορυζή. Σε λίγα λεπτά ξύπνησα τους τέσσερις άρχηγους των τομέων, με τους οποίους μπορούσα να επικοινωνήσω τηλεφωνικώς, και τους έδωσα το συμφωνημένο μήνυμα: 'Μη χάσετε το λεωφορείο' [Verpasst den Omnibus nicht]».

'Ο Wrede περιγράφει στα επόμενα όσα του έκαναν εντύπωση κατά τις ημέρες που ακολούθησαν· τη σύλληψη των Γερμανών, τον περιορισμό τους, τις σχέσεις τους με τις 'Ελληνικές' Αρχές, τη βαθμιαία κατάρρευση του Μειώπου. Τόν ενοχλούσαν τα δημοσιεύματα των έφημερίδων, οι ύβρεις κατά της Γερμανίας και του Führer, τα γέμματα για τα γεγονότα. Οι 'Αγγλοι και οι 'Ελληνες κρύβουν τη δυσάρεστη πραγματικότητα, για να κρατούν το ήθικόν του κόσμου ύψιλο. Φοβάται μήπως άπελαθῆ και δὲν βρίσκεται στην 'Αθήνα όταν έρθουν τα γερμανικά στρατεύματα. Στις 27 'Απριλίου όμως, Κυριακή, όλα καταλήγουν κατά τις επιθυμίες του:

«Έρχεται στις 9.30' ένας υπάλληλος και μās λέει ότι γερμανικά στρατεύματα κινούνται πρὸς την 'Ακρόπολη. Θα ὕψωναν εκεί θέβαια τη γερμανική σημαία. 'Ανεβαίνω τρέχοντας στο επάνω πάτωμα, στο παρατηρητήριό μας. Πραγματικά! Σιτο κοντάρι, στην κορυφή του φρουρίου, φεγγοβολά το κόκκινο της σημαίας του Ράιχ. 'Η κραυγή "Ο άγκυλωτός σταυρός στην 'Ακρόπολη" [Die Hakenkreuzfahne auf der Akropolis] άντηχεί στο σπίτι».

Τὸ γεγονός περιγράφει καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς Κύρου (*Σκλαβωμένοι νικηταί*, Ἀετός, 1945, 11):

«Κί ἔξαφνα —θὰ ἦταν ἡ ὥρα δέκα παρὰ τέταρτο— ἡ πνιγμένη φωνὴ ἑνὸς παιδιοῦ ἢ μιᾶς ὑππρέτριας, ποὺ ἀπαρατήρητη εἶχε ἀνέβει στὴν ταρατσα, ἔφερε μιὰ καινούργια, τὴν μεγαλιέτερη συγκίνηση στὸν σιωπηλὸ αὐτὸ κύκλο: Ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολι!... ἡ σημαία μας κατεβαίνει!». Ἀληθινὰ ἐκείνη τὴν στιγμή οἱ δύο πρῶτοι οὔννοι, ποὺ ἀνέβηκαν στὴν Ἀκρόπολι —τὰ ὀνόματά τους, Ἰλάρχος Γιακόμπου καὶ ὑπολοχαγὸς Ἐλσονιτς, πρέπει νὰ μείνουν στὴν ἱστορία μας—, κατέβαζαν τὴν γαλανόλευκη καὶ ὕψωναν στὴν θέσι τῆς τὴν κόκκινη σημαία μὲ τὸν μαῦρο ἀγκυλωτὸ σταυρὸ, τὴν σημαία τοῦ μίσους καὶ τῆς τυραννίας, γιὰ νὰ ἀναγγεῖλουν ἀμέσως ἔπειτα μὲ ἕνα τηλεγράφημα στὸν Χίτλερ τὸ κατόρθωμά τους: «Ὑγῶσαμεν τὴν Γερμανικὴν σημαίαν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Χαίρ μᾶιν Φύρερ!». Λίγα λεπτά ἀργότερα ἀκουγόταν πάλι ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο ὁ ἀπαράμιλλος Ὕμνος τοῦ Μαντζάρου καὶ

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν SS Heinrich Himmler στὴν Ἑλλάδα, σὲ συγκέντρωση ἀξιωματικών. Στὸ κέντρο δεξιὰ ὁ Walther Wrede.

του Σολωμοῦ, σὺν νὰ ἤθελε ἡ Ἑλλὰς νὰ ἀποχαιρετίσῃ τὰ παιδιὰ της. Οἱ στρατιῶτες, ποὺ εἶχαν γνωρίσει τόση φρίκη καὶ τόσοι κινδύνους καὶ τόσες ταλαιπωρίες, δὲν μπόρεσαν πιά νὰ συγκρατηθοῦν. Τὰ δάκρυα ἔτρεχαν ἀκατάσχετα ἀπὸ τὰ μάτια τους καὶ ἐσκέπαζαν τὰ πρόσωπα μὲ τὰ χέρια τους, γιὰ νὰ κρύγουν τὴν γυχικὴ τους συντριβή. Τώρα πιά ἐκαταλάβαιναν καλὰ ὅτι τὸ μοιραῖο τέλος εἶχε φθάσει. Ἡ μαύρη νύχτα τῆς δουλείας εἶχε πέσει στὸν τόπο, ποὺ πρῶτος ἐγέννησε καὶ πρῶτος ἐλάτρευσε τὴν ἐλευθερία».

Ἀκρόπολη,
27 Ἀπριλίου 1941,
ὥρα περίπου 9.45 π.μ.

Γερμανικὸ
στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα,
ὀπλισμένον μὲ πολυβόλα
καὶ μὲ τὰ σημάδια
νικηφόρας ἐκστρατείας,
πλησιάζει στὸ σημεῖο
ὅπου θὰ ὑγῶσει
τὴ σημαία
μὲ τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρό.

Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ γερμανικὴ σημαία ὑψώθηκε στὴν Ἀκρόπολη τὸ πρωινὸ τῆς Κυριακῆς, 27 Ἀπριλίου, ἀπὸ τὸν ταγματάρχη Jacoby καὶ τὸν λοχαγὸ Elsnits. Μὲ τὸ γεγονὸς αὐτὸ συνδέεται ἡ ἱστορία τοῦ φρουροῦ ποὺ αὐτοκτόνησε. Πρῶτη μνεία τῆς ἀνεξακρίβωτης αὐτῆς ἱστορίας ἔγινε στὴν ἐφημερίδα «Daily Mail» τῆς 9 Ἰουνίου 1941, ὡς ἀνταπόκριση τοῦ εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου της στὸ Κάιρο:

«Ὁ Κώστας Κουκίδης, Ἕλληνας στρατιώτης, φρουροῦσε τὴν κυανόλευκη ἑλληνικὴ σημαία στὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας, ὅταν ἀπόσπασμα ναζι στρατιωτῶν τὸν πλοσίασε. Ἐκατέβασε τὴν

Ἀκρόπολη,
27 Ἀπριλίου 1941,
ὥρα περίπου 9.45 π.μ.
Γερμανικὸ
στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα,
μὲ τὴν ὄρμη τοῦ νικητῆ,
φθάνει στὸ τέλος
τῆς προσπάθειάς του.
Σὲ λίγες στιγμὲς
θὰ ἔχει ὑψώσει
τὸ κόκκινο καὶ μαῦρο
λάβαρὸ τῆς νίκης του.

εἶπαν 'καὶ ὕψωσε τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρό'. Ὁ Κώστας κατέβασε ἀργὰ τὴ σημαία τῆς πατρίδας του. Στάθηκε γιὰ λίγο μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὸν Γερμανὸ ἀξιωματικό. Κατόπιν τυλίχτηκε μὲ τὴ σημαία καὶ ἔπεσε στὸ κενὸ ἀπὸ τὶς ἐπάλλξεις. Τὸ περιστατικὸ μού μεταδόθηκε ἀπὸ ἑλληνικὴ πηγή».

Τὴν ἱστορία δημοσίευσε καὶ ἰσπανικὴ ἐφημερίδα· παρὰ τὶς ἔρευνες ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὴ Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ, δὲν βρέθηκε ὅτι ὑπῆρξε ποτὲ Ἑλληνας στρατιώτης μὲ τὸ ὄνομα ποὺ παραδίδει ἡ ἀγγλικὴ ἐφημερίδα. Ἐὰν ἡ ἱστορία εἶναι πλαστική, ἀνήκει στοὺς θρύλους ἐκείνους ποὺ δημιουργοῦνται κατὰ τὶς μεγάλες ἱστορικὲς στιγμὲς, ὅπως ἔγινε στὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος τὸ 490 π.Χ. ἢ στὸ Μέτωπο τῆς Ἀλβανίας τὸ 1940-1941.

Τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῶν Γερμανῶν στὴν Ἀθήνα δίνει ὁ Χρῆστος Καροῦζος σὲ συνέντευξή του μετὰ τὸν πόλεμο (*Ἐλεύθερα Γράμματα* ἀρ. 6, Σάββατο, 16 Ἰουνίου 1945):

«Σ' ἓνα σπίτι ποὺ βρίσκεται ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὴ λεωφόρο [Κηφισιάς], βλέπει ὅμως σ' αὐτή, ἄκουγα τὸ πρωτὶ ἐκείνης τῆς μαύρης Κυριακῆς ν' ἀνεβαίνει χωρὶς νὰ σταματάει ἡ βοή ἀπὸ τὶς μοτοσυκλέτες καὶ τὰ θωρακισμένα. Κάποια στιγμὴ ἀποφάσισα καὶ βγήκα στὸ παράθυρο· οἱ κόκκινες σημαῖες μὲ τὰ μαῦρα ἀγκίστρια ποὺ εἶδα μὲ τάραξαν καὶ μού ἔφεραν ἀμέσως στὸ νοῦ ἓνα στίχο τοῦ Δάντη: *Vexilla regis prodeunt inferni· Τὰ φλάμπουρα τοῦ βασιλιᾶ προβαίνουν τῆς κόλασης**. Ἐμπῆκα πάλι μέσα κ' ἔκαμα τὴ στιγμὴ ἐκείνη κάτι ποὺ ἀπὸ καιρὸ τὸ λογάριζα: Ἔσπειλα στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο τὴν παραίτησή μου ἀπὸ μέλος του. Ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἐδῶ εἶχε πάγει νὰ ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴν Ἐπιστῆμη καὶ ἔπρεπε νὰ τοὺς κοπεῖ ἡ ἐλπίδα, ὅτι θὰ πετύχαιναν τίποτε στὴν προσπάθεια ποὺ τὴ μάντινα συστηματικὴ καὶ μεθοδική, νὰ μᾶς λερώσουν ὅλους μὲ *ἀδῶες* προτάσεις εἰρηνικῆς καὶ πολιτιστικῆς συνεργασίας».

Πραγματικὰ ὁ Καροῦζος παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ μέλους τοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ μαζί του καὶ ἡ γυναίκα του Σέμνη.

* Εἶναι ὁ πρῶτος στίχος ἀπὸ τὸ ὄσμα XXXIV τῆς *Κόλασης*, λατινικὰ καὶ στὸ πρωτότυπο: «Αποτελοῦν τὰ πρῶτα λόγια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὕμνου ποὺ γέλνουν οἱ Δυτικοὶ τὴ μεγάλη ἐβδομάδα. Ἔργο τοῦ Φορτουνάτο (περίπου 530-600), ἐπισκόπου τοῦ Πουατιέ» (Γ. Κότσιρας, στὰ σκόλια τῆς μετάφρασης τῆς *Κόλασης*).

Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Τὴ νύχτα τῆς 30 πρὸς τὴν 31 Μαΐου 1941, τὴ νύχτα τῆς Παρασκευῆς πρὸς τὸ Σάββατο, δύο νέοι, ὁ Μανόλης Γλέζος καὶ ὁ Ἀπόστολος Σάντας, κατέβασαν ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τὴ γερμανικὴ σημαία. Γιὰ τὸ γεγονός καὶ τὴν ἠθικὴ σημασία του ἔχουν γραφῆ πολλὰ καὶ οἱ δύο Ἕλληνες ζοῦν ἀνάμεσά μας. Ἡ πράξη αὐτὴ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ ἔναρξη τῆς ἀντίστασης κατὰ τῶν κατακτητῶν, ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὸ πνευματικὸ σύμβολο τῆς νεώτερης Ἑλλάδος, τὴν Ἀκρόπολη. Ἐκδόθηκε γερμανικὴ στρατιωτικὴ ἀνακοίνωση, ποὺ δείχνει πὼς οἱ κατακτητὲς ἄλλα περίμεναν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ξεγελασμένοι προφανῶς ἀπὸ τοὺς ἀνδρώπους τους, οἱ ὁποῖοι δὲν μπόρεσαν νὰ ξεχωρίσουν τὴν πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο πολιτικολογία μὲ τὴ φιλοπατρία.

Ἀπὸ τὴν ἀνακοίνωση τοῦ Γερμανοῦ Φρουράρχου εἶναι φανερά τὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν κατακτητή. Ἐὰν ἦδη ἓνα μῆνα μετὰ τὴν εἴσοδό τους στὴν Ἀθήνα ὑπῆρχαν προδότες καὶ

Τὸ κατέβασμα τῆς σημαίας
μὲ τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρὸ
στὴν 31 Μαΐου 1941.
Σύνθεση
τοῦ Νίκου Καστανάκη
(«Ἐλευθερία»,
25 Μαρίου 1945).

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ		ΚΥΡΙΑΚΗ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ		
ΕΤΗΣΙΑ ... ΔΡ.	720	1
ΕΞΑΜΗΝΟΣ ...	360	
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ		ΙΟΥΝΙΟΥ 1941
ΕΤΗΣΙΑ ...	2	
ΕΞΑΜΗΝΟΣ ...	1.5	
ΑΜΕΡΙΚΗΣ		Σελήνη 7 ημερών 'Αν 'Ηλ. 5.07 Δ. 7.39 'Τών 'Αγίων Πατέρων 'Ιουστίνου, Χαριτούς
ΕΤΗΣΙΑ ...	5 10	
ΕΞΑΜΗΝΟΣ ...	5 6	

3

ΤΟ ΦΥΛΛΟΝ ΔΡ. 2

Τηλ. 30-221-30-222

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Βάσει τῶν κάτωθι γεγονότων καὶ ἐξακριβώσεων προσδιορίζεται ἡ ἀστνομικὴ ὥρα ἐν Ἀθῆναις καὶ Πειραιεὶ μετ' ἀμέσου ἰσχύος ἡ 22α:

1) Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 30ῆς πρὸς τὴν 31ὴν Μαΐου ὑπεξηρέθη ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως κυματίζουσα γερμανικὴ πολεμικὴ σημαία παρ' ἀγνώστων δραστῶν. Διενεργοῦνται αὐστηραὶ ἀναφορῆς. Οἱ ἔνοχοι καὶ συνεργοὶ αὐτῶν θὰ τιμωρηθῶσι διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου.

2) Ὁ τύπος καὶ ἡ δημοσία γνώμη πάντων τῶν στραμμάτων τοῦ λαοῦ ἐκφράζονται ἀκόμη πάντοτε μετ' ἐκδήλου συμπαιθείας ὑπὲρ τῶν ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης ἐκδιωχθέντων Ἀγγλων.

3) Τὰ γεγονότα ἐν Κρήτῃ, αἱ παρὰ τὸ Διεθνὲς Δίκαιον διαπραχθεῖσαι κακοποιήσεις ἐναντίον Γερμανῶν αἰχμαλώτων ὄχι μόνον δὲν συζητοῦνται μετ' ἀποστροφῆς, ἀλλ' εἰς εὐρεῖς κύκλους καὶ μάλιστα μετ' εὐαρεσκείας.

4) Ὑπὲρ Ἀγγλων αἰχμαλώτων παρετηρήθησαν, παρὰ τὴν σχετικὴν ἀπαγόρευσιν, ἐπανειλημμένως ἐκδηλώσεις συμπαιθείας (προσφορά δώρων, ἀνθέων, καρπῶν, σιγαρέττων κλπ.).

Αἱ τοιαῦτα ἐκδηλώσεις γίνονται ἀνεκταὶ ἐκ μέρους τῆς ἑλληνικῆς ἀστυνομίας ἐναντίον τῶν ὁποίων δὲν ἀντέδρασε μεθ' ὅλων τῶν εἰς διάθεσιν αὐτῆς εὐρισκομένων μέσων.

5) Ἡ συμπεριφορὰ εὐρυτέρων κύκλων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐναντι τῶν γερμανικῶν ἐνόπλων Δυνάμεων, ἐγένετο καὶ πάλιν ὀλιγώτερον φιλική.

6) Ἡ αἰσχροκέρδεια ἐν Ἀθῆναις ὑπερέβη πᾶν μέτρον χωρὶς αἱ ἀρμόδια ἀρχαὶ νὰ προβαίνουν εἰς τὰ ἐνδεικνύμενα μέτρα καταστολῆς.

7) Σχεδὸν ἅπαντα τὰ ἐμπορεύματα πωλοῦνται ἐν Ἀθῆναις πρὸς τοὺς Γερμανοὺς στρατιωτικοὺς εἰς σημαντικῶς ἀνωτέρας τιμὰς παρὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Αἱ γερμανικαὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ προσεπάθησαν μέχρι σήμερον νὰ συμπεριφερθῶσι πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως εὐμενῶς. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν αἱ διαταγαὶ τῶν ἐνόπλων γερμανικῶν Δυνάμεων δὲν θέλουσιν εἰσακουσθῆ αὐταὶ θὰ ἐπιβάλωσι μετὰ λύπης τῶν αὐστηροτάτας κυρώσεις.

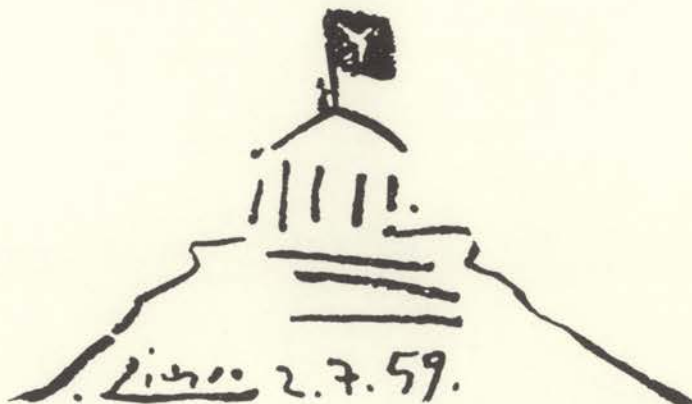
Ἐν Ἀθῆναις τῇ 31 Μαΐου 1941
Ο ΦΡΟΥΡΑΡΧΟΣ

συνεργάτες, αυτό δὲν ἀφοροῦσε τὸν λαό. Πάντα βρίσκονται σὲ ὅλα τὰ ἔθνη. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως, πὼς οἱ στρατιῶτες μας τοῦ Μετώπου ποὺ βρίσκονταν στὸν δρόμο τοῦ γυρισμοῦ, μετὰ τὴ συνθηκολόγηση τοῦ Τσολάκογλου, τοὺς χαιρετοῦσαν μὲ τὶς κραυγὲς «Heil Hitler» καὶ «Heil Germania», εἶναι γελοῖος. (*Ὀμιμὴ δημοσίευση τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ στὸν τόμο *The SS, By the Editors of Time-Life Books*, Alexandria, Virginia 1988, τῆς σειρᾶς *The Third Reich* τῶν ἐκδόσεων Time-Life, 165-166.)

Ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, οἱ Ἕλληνες μόνο πολέμησαν, στὴ στεριά, ἐναντίον ὑπερδυνάμεων, ἀπὸ τὴν 28 Ὀκτωβρίου 1940 ἕως τὴν 31 Μαΐου 1941, ἐπὶ ὀλόκληρους μῆνες. Εὐθὺς μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου ἄρχισε ἡ Ἀντίσταση. Οἱ ἄλλοι, Ὀλλανδοί, Γάλλοι, Δανοί, Νορβηγοί, Βέλγοι, κατέρρευσαν ἢ συνθηκολόγησαν σχεδὸν ἀμέσως, καὶ οἱ Γερμανοὶ ἔκαμαν στίς κῶρες τοὺς στρατιωτικὸ περίπατο. Στὴ Βαλκανικὴ ἐκστρατεία οἱ Γερμανοὶ εἶχαν 5.580 νεκρούς. Ἀπὸ αὐτοὺς 3.674 ἔπεσαν στὴν Ἑλλάδα (οἱ 1.990 στὴν Κρήτη). Στὸν ἀλβανικὸ καὶ τὸν γερμανικὸ πόλεμο οἱ ἀπώλειες τῶν Ἑλλήνων ἦσαν 13.325 νεκροί, τῶν Ἰταλῶν στὴν Ἀλβανία περίπου 13.500 νεκροί.

Οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες ἦσαν νικητὲς καὶ τὸ ἤξεραν, γιὰ εἶχαν πολεμῆσει. Δὲν χειροκρότησαν τοὺς ναζὶ εἰσβολεῖς, οὔτε τοὺς καλωσόρισαν ποτέ.

Λίγους μῆνες μετὰ τὴν ἡρωικὴ πράξη τοῦ Γλέζου καὶ τοῦ Σάντα, παρόμοιο περιστατικὸ συνέβη στὴν Ὀλυμπία. Δὲν ἔγινε γνωστό, ἢ τοὐλάχιστον δὲν τοῦ δόθηκε δημοσιότητα. Τὸ ἀνακοίνωσε στὸν τότε Πρωθυπουργὸ ὁ Πληρεξούσιος Πρεσβευτὴς τῆς

Σχέδιο τοῦ Pablo Picasso τῆς 2 Ἰουλίου 1959, ἀφιερωμένο στὸ κατόρθωμα τοῦ Μανόλη Γλέζου καὶ τοῦ Ἀπόστολου Σάντα. Στὴ σημαία ποὺ κυματίζει εἰκονίζεται περιστέρι.

Ἡ Ὀλυμπία ἀποτελοῦσε τόπο ἰδιαίτερης σημασίας γιὰ τοὺς Γερμανούς. Ἡ μεγάλη τους ἀνασκαφὴ ἀπὸ τοῦ 1875, τὰ εὐρήματα, οἱ ὑποδειγματικὲς δημοσιεύσεις, δημιούργησαν σὲ διάφορες κατηγορίες ἀνθρώπων, πολιτικούς, ἐπιστήμονες, στρατιωτικούς, αἰσθήματα καὶ ἰδέες ποὺ εἶχαν σχέση μετὰ τὴν ἀρχαία καὶ τὴ σύγχρονη πραγματικότητα τοῦ τόπου καὶ τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου του. Ἡ Ὀλυμπιάδα τοῦ 1936 καὶ ἡ, τότε, γιὰ πρώτη φορά, μεταφορὰ τῆς φλόγας ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία στὴ χώρα τέλεσης τῶν ἀγῶνων, εἶναι χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς στρεβλῆς ἰδέας τῶν Γερμανῶν γιὰ τὸν τόπο.

Ὁ Diem σὲ γράμμα τοῦ πρὸς τὸν Wrede τῆς 21 Αὐγούστου 1936 (*Der Generalsekretär des Organisations-Komitees für die XI. Olympiade, Berlin 1936*) γράφει γιὰ τὸν δρομέα μετὰ τὴ φλόγα: «Ἡ ἀφιξη τοῦ δρομέα ἀνήκει στὶς ἰσχυρότερες ἐντυπώσεις ποὺ ἄφησαν οἱ ἀγῶνες. Μὰς ἔφερε σὲ ὄλους δάκρυα στὰ μάτια. Ἦταν τελείως συναρπαστικὴ ἡ στιγμή, ὅταν αὐτὸς ὁ ξανθός, λεπτός δρομέας μπῆκε μέσα ἀπὸ τὴν πύλη τοῦ σταδίου (Auch von mir kann ich sagen, dass das Eintreffen des Fackelläufers zum grössten Eindruck der Spiele gehörte und uns allen Tränen in die Augen trieb. Es war einfach überwältigend, als dieser blonde, schlanke Läufer durch das Tor des Stadions hereinkam...).

Ἡ ὕψωση στὸ ἀρχαῖο στάδιο τῆς Ὀλυμπίας, ποὺ εἰκονίζεται ἐδῶ, τῆς πολεμικῆς σημαίας τοῦ Leibstandarte Adolf Hitler εἶναι ἡ φυσικὴ κατάληξη τῶν πραγμάτων. Τὸ ἰδανικὸ τῆς Ὀλυμπίας, οἱ ἀγῶνες, ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὁ θάνατός τους καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ τόπου, ταυτίζονται. Δὲν εἶναι χωρὶς ἐνδιαφέρον, ὅτι κατὰ τὴν Κατοχὴ χρειάστηκε νὰ γίνουν πολλὲς φορὲς ἐνέργειες Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν γιὰ νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸ κῶρο τῆς Ὀλυμπίας καταυλισμένα στρατεύματα καὶ ὀκλήματα. Οἱ στρατηγοὶ εἶχαν καὶ αὐτοὶ τὴ δική τους ἰδέα γιὰ τὸ μεγάλο ἱερό.

Γερμανίας στην Ἑλλάδα (Bevollmächtigter des Reiches für Griechenland) Günther Altenburg, με τὸ ἔγγραφο του ἀρ. 2 τῆς 3 Αὐγούστου 1941. Στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας σώζεται ἡ μετάφραση τοῦ ἔγγραφου καὶ τὸ διαβιβαστικὸ τοῦ Γραφείου τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Δὲν φαίνεται νὰ ἔγινε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία ἔγγραφο ἐνέργεια, τουλάχιστον δὲν βρέθηκε μετὰ τὰ κοινὰ ἔγγραφα:

«Κύριε Πρόεδρε, Μόλις πληροφοροῦμαι ὅτι εἰς τὸν κῶρον τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας, διὰ τὴν ὁποίαν ὡς γνωστὸν ὁ Φύρερ ἐπιδεικνύει ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, ἐκλάπη ἐκ τοῦ ἱστοῦ ἡ ὑπηρεσιακὴ σημαία. Πληρέστεραι λεπτομέρειαι δὲν μοὶ περιῆλθον εἰσέτι. Θὰ λάβω τὸ δάρροσ νὰ τὰς φέρω εἰς γνώσιν σας εὐθὺς ὡς μοὶ περιέλθωσι. Λαμβάνω ὁμως τὴν τιμὴν ἀπὸ τοῦδε νὰ σας παρακαλέσω, ὅπως ἐξετάσῃτε τὴν περίπτωσιν ταύτην μετὰ τὴν ἐπιβαλλομένην αὐστηρότητα, πρὸς ἀνάλογον τιμωρίαν τῆς ἐγκληματικῆς ταύτης πράξεως. Θὰ σὰς ἤμην εὐγνώμων, ἐὰν με τηρήσῃτε ἐνήμερον τῆς διενεργηθησομένης ἀνακρίσεως.

Δράττομαι καὶ ταύτης τῆς εὐκαιρίας ἵνα ἀνανεώσω Ὑμῖν, Κύριε Πρόεδρε, τὴν ἔκφρασιν τῆς διακεκριμένης ὑπολήψεώς μου. Ἄλιενμπουργκ».

Τὸ κατέβασμα
τῆς γερμανικῆς σημαίας
ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη
στὶς 31 Μαΐου 1941.
Σχέδιο
τοῦ Ἀλέκου Κοντόπουλου,
ζωγράφου
τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου
(1941).

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Είδαμε ποιοι αποτελούσαν την 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία κατά την έκρηξη του πολέμου και την αρχή της Κατοχής. 'Ο γερμανικός στρατός, εϋθύς ως επιτέθηκε έναντίον της 'Ελλάδος, μερίμνησε για τή δημιουργία ειδικής 'Υπηρεσίας Προστασίας τών Μνημείων της Τέχνης, πού θα δροῦσε και ως σύνδεσμος με τις αρμόδιες 'Ελληνικές 'Αρχές (Befehlshaber Südgriechenland, Referat Kunstschutz). Προϊστάμενός της όρίστηκε ό συνταγματάρχης Hans Ulrich von Schönebeck, αρχαιολόγος πού είχε ασχοληθῆ ειδικά με τὰ ρωμαϊκά μνημεῖα της Θεσσαλονίκης. Τοῦ Schönebeck σώζονται μερικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν καθηγητὴ της αρχαιολογίας Andreas Rumpf. Σ' αὐτὲς διηγεῖται τις ἐνέργειές του στὴν 'Ελλάδα καὶ τις ἐντυπώσεις ἀπὸ τις σχέσεις του με τὴν 'Υπηρεσία. Βρισκόταν στὸ Παρίσι κατὰ τὴν ἐπίθεση ἐναντίον της 'Ελλάδος καὶ μετατέθηκε τηλεφωνικῶς στὴν 'Αθήνα. 'Η πρώτη του ἐπιστολὴ χρονολογεῖται στὶς 27 'Απριλίου 1941. Πληροφορεῖ, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι δὲν διαπίστωσε νὰ ἔγιναν ζημιὲς σὲ ἀρχαῖα, τὰ ὁποῖα ἦσαν καλὰ κρυμμένα.

'Η δεϋτέρα ἐπιστολὴ του γράφτηκε στὶς 4 'Ιουλίου 1941. 'Απὸ τὸ περιεχόμενό της προκύπτει ἐντονη δραστηριότητα τών Γερμανῶν ἀρχαιολόγων σχετικὰ με τὴν ἔκδοση φυλλαδίων- ὁδηγῶν τών ἀρχαιολογικῶν χώρων της 'Ελλάδος, γιὰ τὰ ὁποῖα θα γίνει λόγος, καθὼς ἐπίσης ἐνὸς τόμου γιὰ τὴν ἀρχαία καὶ βυζαντινὴ 'Ελλάδα. 'Ο τόμος αὐτὸς προοριζόταν γιὰ τοὺς περισσότερο μορφωμένους σὸν στρατό.

'Η κρίση του γιὰ τὴν ἀπόκρυψη τών ἀρχαίων καὶ τις «σοβαρὲς» ζημιὲς πού ἔγιναν σ' αὐτὰ εἶναι ἐντελῶς ὑποκειμενικὴ καὶ αὐδαίρετη. Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου κανεὶς δὲν εἶδε τὰ κρυμμένα ἀρχαῖα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐκθέματα τοῦ Μουσείου Κεραμεικοῦ τὰ ὁποῖα ξεθάφτηκαν με τὴ βία, ἀρκετὰ χαλκὰ τοῦ Μουσείου 'Ολυμπίας καὶ τὸν 'Ηνίοχο τών Δελφῶν πού μεταφέρθηκε κατὰ τὴν Κατοχὴ στὴν 'Αθήνα, καὶ γλυπτὰ της Θεσσαλονίκης. 'Αγνοεῖ ἀκόμη, ἢ θέλει νὰ ἀγνοεῖ, ὅτι οἱ «κύριοι 'Εφοροὶ» ἦσαν πολὺ λίγοι, μερικὸι στρατευμένοι κατὰ τις ἐπιχειρήσεις. Οἱ ἔξι 'Εφοροὶ πού βρέθηκαν στὴν 'Αθήνα εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔπρεπε νὰ βρίσκονται ἐκεῖ ('Ακροπόλεως, 'Εθνικοῦ, Νομισματικοῦ, 'Επιγραφικοῦ). Λέγει ἀκόμη στὴν ἐπιστολὴ του:

«Τὸ σχέδιο γιὰ τὴν ἔκδοσιν ἐνημερωτικῶν φυλλάδιων πραγματοποιήθηκε καὶ ἀπὸ τότε τυπώθηκαν 12 φυλλάδια, τὰ ὅποια σὰς στέλνω σήμερα. Ἔως τώρα ἡ ἔκδοσί τους εἶναι σὲ περίπου 50.000 ἀντίτυπα. Τὸ τεράστιο πλῆθος τῶν Γερμανῶν στρατιωτῶν ποὺ ἐπισκέπτονται τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἡ ἔντονη ζήτηση γιὰ τὰ φυλλάδια, εἶναι δυὸ ἐνδείξεις σχετικὰ μὲ τὸν βαθμὸ ποὺ οἱ καιροὶ καὶ τὰ σοβαρὰ γεγονότα τοῦ πολέμου ἔχουν δημιουργήσει πρόσφορο ἔδαφος γιὰ τὴν ἐκ νέου ἐξάπλωσιν τῆς ἀνθρωπιστικῆς σκέψης. Ὁ στρατὸς εἶχε τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἔκδοσιν ἐνδὸς ἀναμνηστικοῦ τόμου γιὰ τὸν γερμανικὸ στρατὸ στὴν Ἑλλάδα [--].

Τὸ κύριο ἔργο τῆς προστασίας τῶν μνημείων ἀποκτᾶ κάθε ἡμέρα καὶ μεγαλύτερη σημασία. Ἀπὸ τὴς 15 Ἰουρίου ἐπέτυχον τὴν ἀπόσπασιν τοῦ Kraiker στὴν ὑπηρεσία μου, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι σύντομα τὸ τμήμα [Kommando] θὰ ἀλλάξει μορφή, ἔτσι ὥστε καὶ αὐτὸς νὰ λειτουργεῖ ὡς στρατιωτικὸς διοικητικὸς υπάλληλος. Ἐνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα καθήκοντα εἶναι ἡ διαπίστωση τῶν ζημιῶν. Φυσικὰ συνέβησαν πολλὰ, ἀλλὰ δόξα τῷ Θεῷ, δὲν καταστράφηκαν πραγματικὲς ἀξίες. Πολὺ πρὸς σοβαρὸς εἶναι οἱ ζημιὲς ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀπόκρυψιν, ἡ ὅποια πραγματοποιήθηκε μὲ τὴν ἴδια εὐσυνειδησία καὶ πληρότητα ὅπως, τουλάχιστον θεωρητικὰ, καὶ ἕνας ὀλοκληρωτικὸς πόλεμος. Ἀκόμη καὶ τὰ πρὸς ἀσπίσματα ρωμαϊκὰ ἐπαρχιακὰ ἀνάγλυφα θάφθηκαν σὲ βάθος ἕως καὶ 7 μέτρων μέσα στὴ γῆ. Φυσικὴ συνέπεια ὑπῆρξε νὰ ἐξαντληθοῦν στὸ τέλος τὰ χρήματα, ἔτσι ὥστε τελικὰ π.χ. ὁ Ποσειδῶν τοῦ Ἀρτεμισίου νὰ κωθῆ κάτω ἀπὸ μιὰ μίζερην σωρὸ ἄμμου. Στὰ ἐπαρχιακὰ μουσεῖα ἡ ἀπόκρυψιν ἔγινε φυσικὰ τόσο προχειρότερα, ὅσο τὸ μουσεῖο ἀπέειχε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: οἱ κύριοι Ἐφοροὶ προτίμησαν μὲ τὴν ἐξαφάνισί τους νὰ ἐξοικονομήσουν γιὰ τὸ Κράτος τὴν πολύτιμην ἐργατικὴν δύναμή τους. Στὴν Ἀθήνα βρῆκα 6 Ἐφόρους, δηλ. τοὺς υπαλλήλους ὄλων τῶν Ἐφορειῶν. Εἶναι αὐτόνοητο ὅτι οἱ Ἐπιμελητὲς δὲν ὑστέρησαν ὡς πρὸς τὸν ζῆλον ἔναντι τῶν προϊσταμένων τους καὶ σκημάτισαν ἐπίσης μιὰ πολυάριθμην στρατιὰ γιὰ τὴν Ἀθήνα. Δὲν μοῦ εἶναι σαφὲς μὲ ποιὸν τρόπο τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος θὰ καταφέρει νὰ ἀντιμετωπίσει τίς ἐν μέρει καταστροφικὰς ζημιὰς ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀπόκρυψιν. Εἶναι σκοτεινὸ γιὰ μένα ἀπὸ ποῦ θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ βρεθοῦν τὰ [οἰκονομικὰ] μέσα, τὰ ὅποια θὰ ἀνέρχονται σὲ ἑκατομμύρια μάρκα. Πιθανὸν ὅ Ἕλληνας νὰ εἶχε προεξοφλήσει τὴ νίκη του, καὶ στὴ χειρότερην περίπτωσιν νὰ περίμενε, μεταξύ ἄλλων, πλοῦσιες ἀμερικανικὲς δωρεές. Συγκεντρώνω αὐτὴ τὴ στιγμή τὰ στοι-

κεῖα γιὰ μιὰ λεπτομερῆ ἀναφορὰ γιὰ τὸ Βερολίνο. Πρέπει νὰ ἀποφασιστῆ ἀπὸ ἀνώτερο κλιμάκιο τί πρέπει νὰ γίνει καὶ ἐὰν δὲν δὰ ἦταν ἀπλούστερο νὰ θέσει τὸ Γερμανικὸ Κράτος στὴ διάθεσὶ [τοῦ ἔργου αὐτοῦ] τὰ ἀπαραίτητα μέσα καὶ τοὺς εἰδικούς.

Στὸ Βερολίνο συζήτησα ἐπίσης τὴ συστηματικὴ ἀεροφωτογράφιση τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς Ἑλλάδος. Εἶχα ἤδη κάνει ἐδῶ ἕνα μέρος τῆς προεργασίας, ιδιαίτερα τὴν ἀναζήτηση καὶ προμήθεια τῶν ἑλληνικῶν ἀεροφωτογραφίσεων. Ὁ Πρόεδρος Schede ἀπευδύνθη κατ' εὐθείαν στὸ RLM [Reichs-Luftfahrtministerium, Ὑπουργεῖο Ἀεροπορίας] καὶ ἐπέτυχε μιὰ διαταγὴ τοῦ στρατάρχου. Θὰ ἀποσταλῆ ἕνα ἀεροπλάνο, τὸ ὁποῖο δὰ κάνει τὶς ἀεροφωτογραφίες σὲ συνεργασία μὲ τὶς ἀρχαιολογικὲς Ἀρχές. Ἐπικεφαλῆς τῆς ἐπιχείρησης βρίσκονται ὁ κ. Schede στὸ Βερολίνο καὶ στὴν Ἀθήνα ὁ Σύμβουλος [Hofrat] Walter. Ἐγὼ δὰ συνεργαστῶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Wehrmacht. Ἐπεσῆμανα ἐν τούτοις ἤδη ὅτι ἡ ἐργασία παραεῖναι μεγάλη γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὴ φέρει σὲ πέρας κάποιος μόνος του, καὶ μάλιστα ὡς πάρεργο. Κατὰ τὴ γνώμη μου χρειάζονται τουλάχιστον 4 ἄνθρωποι. Σκέπτομαι τοὺς Kraiker, Brommer, Darsow καὶ Kleiner, οἱ ὁποῖοι, ὅπως φαίνεται, εἶναι διαθέσιμοι. Ὁ κ. Frey ἤθελε νὰ ὑποβάλει ἀμέσως ἕνα ἀντίστοιχο αἴτημα στὸ OKH [Oberkommando des Heeres, Ἀρχηγεῖο Στρατοῦ Ξηρᾶς]. Δὲν γνωρίζω ἂν τοῦτο συνέβη.

Μακροπρόθεσμα προβλέπεται μιὰ διαφορετικὴ ὀργάνωση τῆς Προστασίας Μνημείων στὴν Ἑλλάδα: ἡ περιφέρεια Νοτίου Ἑλλάδος μὲ ἔδρα τὸ Ἡράκλειο, στὴν ὁποία δὰ ἀνήκουν ὁ Πειραιάς, ἡ Σαλαμίνα, ἡ Αἴγινα, ἡ Μήλος καὶ ἕνα τμήμα τῆς Ἀττικῆς, τὴν ὁποία δὰ ἀναλάβει ὁ Herbig. Γιὰ μένα προβλέπεται ἡ Βόρεια Ἑλλάδα καὶ τὸ Αἰγαῖο, μὲ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὰ νησιά Λήμνο, Λέσβο, Χίο καὶ Σκύρο. Πρὸς τὸ παρὸν παραμένω στὸ ΑΟΚ [Armeeoberkommando, Ἀρχηγεῖο Στρατιᾶς] γιὰ τὴ διεκπεραίωση τῶν ἐργασιῶν ποὺ προαναφέρθηκα, πράγμα ποὺ δὰ ἀπαιτήσῃ ἀναμφισβήτητα τουλάχιστον 3 μῆνες. Δὲν μπορῶ νὰ παραπονεδῶ ὅτι μοῦ λείπει ἡ ἐργασία. Δὲν ὑπάρχει ἡ ἐλάχιστη δυνατὴ νὰ κάνω δική μου δουλειά. Γιὰ νὰ μπορέσω νὰ συνεργαστῶ μὲ τοὺς κυρίους τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ γιὰ νὰ μὴ σκοντάγω σὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς πολλαπλοὺς ἀνταγωνισμούς, χρειάζεται πολὺ προσεκτικὸς χειρισμὸς, καὶ καίρομαι ποὺ ἡ ἐπικοινωνία αὐτὴ ἕως τώρα προχωράει χωρὶς τριβές.

Τὸ ἐπιτελεῖο Rosenberg ἀντιπροσωπεύεται φυσικὰ καὶ ἐδῶ καὶ μάλιστα ἀπὸ ἕναν πολὺ ἐπιδέξιο ἄνθρωπο, τὸν ἀνθυπολοχαγὸ

von Ingram, παρασημοφορημένο με τὸν σταυρὸ τῶν ἰπποτῶν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν κεφαλὴ μιᾶς μεγαλόσχημης καὶ πλούσια προικοδοτημένης ἐπιστημονικῆς ἐπιχείρησης. Παραλείφθηκαν ἐδῶ τελείως, μετὰ ἀπὸ ἄνωθεν ὁδηγίες, ἄλλες ἐπιχειρήσεις, ὅπως αὐτὲς ποὺ εἶχαν κάνει δυσάρεστη ἐντύπωση στὴ Γαλλία. Στὸ πλαίσιο τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιχείρησης Rosenberg ἀσχολεῖται αὐτὴ τὴ στιγμή ὁ Dölgner μὲ ἓνα ἐπιτελεῖο 10 ἀνδρῶν, μὲ τὴν καταγραφή τῶν μεσαιωνικῶν αὐτοκρατορικῶν Ἀρχείων τοῦ Ἁθῶ. Οἱ Harder, Lauffer καὶ Vacano σκοπεύουν νὰ κάνουν τοπογραφικὲς ἔρευνες στὴν Εὐβοία. Ὁ Reinerth ἀναζητᾷ στὴν Πελοπόννησο τὴ λύση του στοῦ πρόβλημα τῶν Δωριέων. Ὁ Schneider ἀπασχολεῖται ἐπίσης στὴν ὑπηρεσία τοῦ Rosenberg. Πάντως σκέπτονται σοβαρὰ νὰ ἀποχωρήσουν καὶ οἱ Peek καὶ Welter. Ἐὰν τὰ πράγματα συνεχιστοῦν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ Ἰνστιτοῦτο μας κινδυνεύει κάποια ἡμέρα νὰ καταστραφῇ. Οἱ καιροὶ ἀπαιτοῦν ἀποφασιστικότητα καὶ διαύγεια στὴν ἡγεσία καὶ εὐστοχο προγραμματισμὸ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιχειρήσεων. Ἐγίνε λόγος νὰ ἀναλάβει τὸ ἐπιτελεῖο Rosenberg ἀκόμη καὶ τὴν ἀεροφωτογράφιση καὶ τὴν ἐξέταση καὶ καθορισμὸ τῶν ζημιῶν στὰ μουσεῖα, καθὼς καὶ τὴν ἐπανεκδόση. Τὰ σχέδια ἐμποδίστηκαν, ἐπειδὴ τὰ θέματα αὐτὰ τὰ εἶχα ἀναλάβει ἀπαρχῆς προσωπικὰ καὶ εἶχα ἐπιτύχει σὲ ἐπίσημη διαπραγμάτευση μὲ τὸν κ. von Ingram τὸν καθορισμὸ τῶν ἐκατέρωθεν ἀρμοδιοτήτων: ἡ πραγματοποίηση τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἐπιτελείου Rosenberg στὸν ἀρχαιολογικὸ τομέα ἐξαρτᾶται ἔτσι ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον αὐτὲς ἀκολουθοῦν τὶς γραμμὲς ποὺ χαράσσονται ἀπὸ τὸν στρατὸ καὶ πρέπει νὰ ἀνακοινῶνται σὲ μένα. Καθὼς ὁ κ. von Ingram εἶναι ἓνας πολὺ συνεπῆς ἄνθρωπος, ἡ συμφωνία αὐτὴ τηρήθηκε πλήρως.

Ἐχετε ἔτσι μία περίληψη τοῦ τί διαδραματίζεται καὶ τί ἐργασία γίνεται ἐδῶ. Γιὰ τὰ σχέδια τοῦ Ἰνστιτούτου γνωρίζετε βέβαια ἐσεῖς καλύτερα, θὰ γνωρίζετε ἐπίσης ὅτι τουλάχιστον ἕως τώρα δὲν ἔχει ἀναληφθῆ καμία ἀπὸ τὶς νέες ἐπιχειρήσεις. Ἡ ἄλλη πλευρὰ [ἐνν. Rosenberg] μᾶς ξεπερνᾷ πολὺ σὲ ρυθμὸ καὶ μέσα».

Τοὺς Γερμανοὺς ἀρχαιολόγους ἀπασχολοῦσαν, παρὰ τὸν πόλεμο, σοβαρὰ ἐπιστημονικὰ θέματα. Πολὺ γρήγορα λοιπὸν μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἑλλάδος, ἐπιτυχάνουν τὴ χορήγηση ἀπὸ τὸν Götting ἀεροπλάνου γιὰ τὴν ἀεροφωτογράφιση τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ σχεδιάζουν τὴ δημιουργία μιᾶς μεγάλης Ὑπηρεσίας γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων, μὲ τὴν ὁποία ἤθελαν νὰ νομιμο-

ποιήσουν τις εργασίες τους, παρακάμπτοντας συγχρόνως την 'Ελληνική 'Υπηρεσία.

Για τον Schönebeck, την κατάσταση σκοτεινίαζε ή παράλληλη ύπαρξη στην 'Ελλάδα άλλης γερμανικής 'Υπηρεσίας (Der Stab Rosenberg), για τις δραστηριότητες της οποίας μιλάει καθαρά. 'Η 'Υπηρεσία αυτή πήρε το όνομά της από τον Alfred Rosenberg (1893-1943), αρχιτέκτονα, άντισημίτη, 'Υπουργό για τα κατακτημένα ανατολικά έδάφη, μέλος του ναζιστικού κόμματος από το 1921 και έκδοτη της έφημερίδας «Völkischer Beobachter» (Λαϊκός Παρατηρητής). 'Η 'Υπηρεσία αυτή δημιουργήθηκε στο διάστημα ανάμεσα στην πτώση της Πολωνίας και στην επίθεση έναντίον της ΕΣΣΔ.

'Η άλληλογραφία μεταξύ των δύο αρχαιολόγων συνεχίζεται και σ' αυτήν βλέπουμε το κλίμα μέσα στον κύκλο των Γερμανών όμοιότιμων τους. 'Η μόνη τους έγνοια είναι ή έπιστημονική τους εργασία και το πώς θα συνδυάσουν την τοινη υποχρεωτική ιδιότητά τους και άπασχόληση με εκείνα που πραγματικά επιθυμούν. 'Η τρίτη έπιστολή γράφτηκε στις 30 Αυγούστου 1941. 'Η 'Ελλάδα, και κυρίως ή 'Αθήνα, αρχίζει να σφίγγεται από τον κλοιό του λιμού:

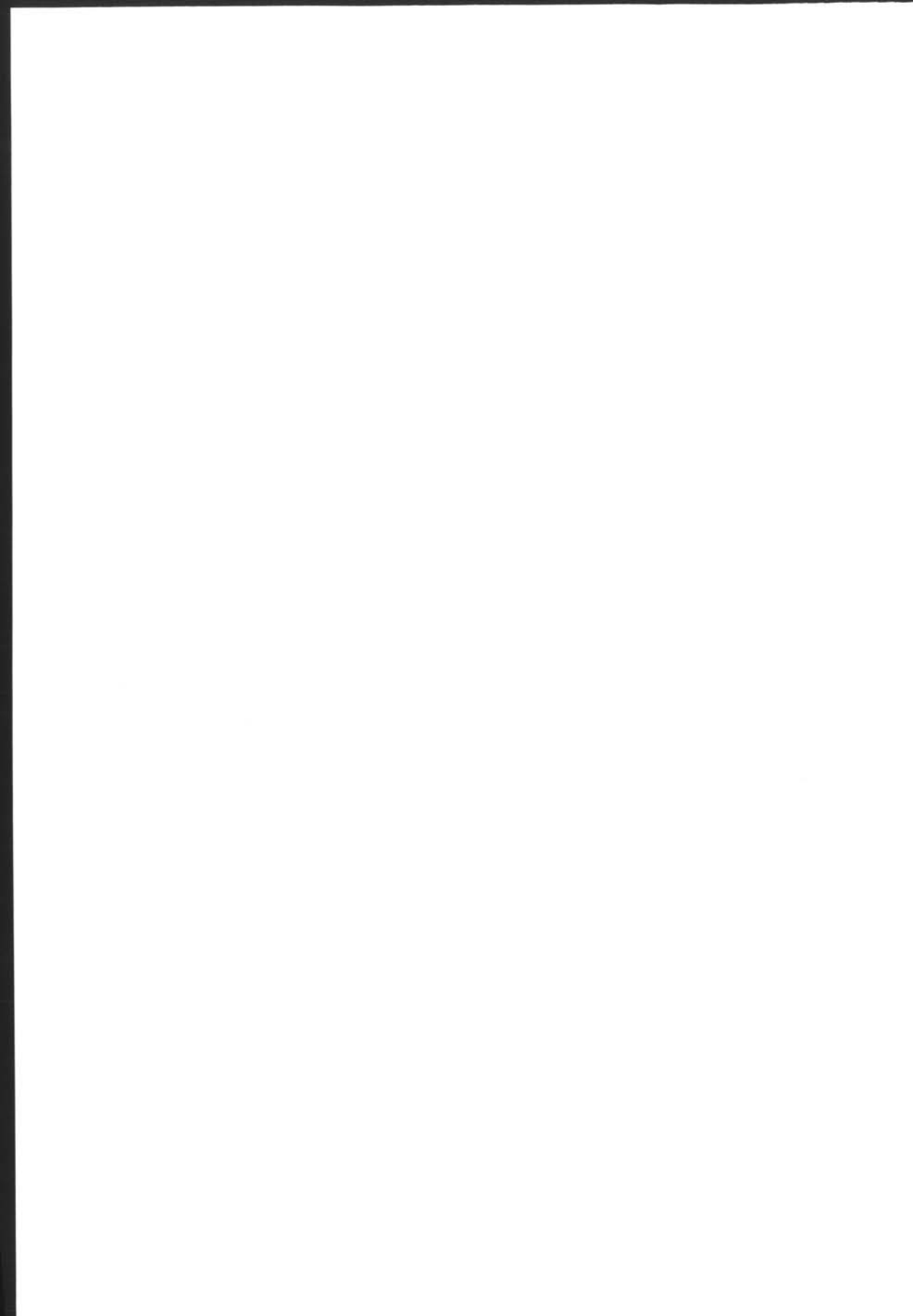
«Τα τωρινά μου καθήκοντα με άπασχολούν τόσο, ώστε προς το παρόν τουλάχιστον να μη μου περνάει καν ή σκέψη των διακοπών. Συχνά καταπιέζομαι με τη σκέψη ότι έτσι το ζήτημα της ύφηγεσίας [Dozentur] θα παραμείνει πάλι άνοιχτό για άπροσδιόριστο χρονικό διάστημα. Τους άντικτύπους θα τους έχω βέβαια εύθυς μετά τον πόλεμο. Συμβαίνει οί υπόλοιποι κύριοι του έπιτελείου, τουλάχιστον έν μέρος, να φεύγουν με άδεια ήδη για δεύτερη φορά. 'Εγώ δέν μπορώ να κάνω κάτι τέτοιο, γιατί δέν έχω άντικαταστάτη. 'Ο Δρ Kraiker άποσπάσθηκε στο τμήμα μου από τις 15 'Ιουνίου. Δέν έχει ώστόσο άκόμη έπιτευχθή ή όρισμός του ως ύπαλλήλου. Συνέπεια είναι ότι δέν μπορεί να χρησιμεύσει στις σχέσεις με τις στρατιωτικές ύπηρεσίες και πέρα από αυτό φοβάμαι ότι στην περίπτωση μακρόχρονης άπουσίας μου θα ήταν δυνατόν να ανακληθή ή άπόσπασή του. Στις 2 Σεπ. φθάνει έδω ή Κόμης Metternich και έλπίζω να επιτύχω τότε μια σταθεροποίηση της κατάστασης, που βέβαια θα αρχίσει να ισχύει το ένωριτερο ύστερα από τρεις μήνες.

Ὁ Κραϊκερ καὶ ἐγὼ ζοῦμε σὲ ἓνα μικρὸ σπιτάκι 15 κλμ. ἀπὸ τὴν πόλιν. Δουλεύουμε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὸ τηλέφωνο καὶ μὲ ἐπιστολές, τὸ πολὺ δύο φορὲς τὴν ἑβδομάδα μπορέσαμε ἕως τώρα νὰ πᾶμε στὴν πόλιν, γιὰ τὴ διεκπεραίωση τῶν πιὸ ἐπείγουσῶν ὑποθέσεων. Ἀπὸ χθὲς ἔχουμε καὶ μία γραμματέα, ἡ ὁποία ὁμῶς θὰ ἀναλάβει τὴ θέση αὐτὴ πρακτικὰ μόλις ἔπειτα ἀπὸ 6 ἑβδομάδες. Ἐνα αὐτοκίνητο, ποὺ σύμφωνα μὲ τὴ θέση μας δικαιοῦμεθα καὶ τὸ ὁποῖο μᾶς ὑποσχέθηκαν, βρίσκεται ἀκόμη στὴ Θεσσαλονίκη. Τὸ ἐξωτερικὸ πλαίσιο δείχνει λοιπὸν ὅτι κατορθώσαμε βῆμα μὲ βῆμα νὰ ἐπιτύχουμε τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐργασίας μας ἀπὸ τὸν στρατό. Εἶναι τόσο εὐχάριστη καὶ ἄνετη ἡ συναναστροφή ἐκεῖ; Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ παράπονο ὄλων τῶν ὑπαλλήλων ποὺ τώρα ἐργάζονται σ' αὐτόν.

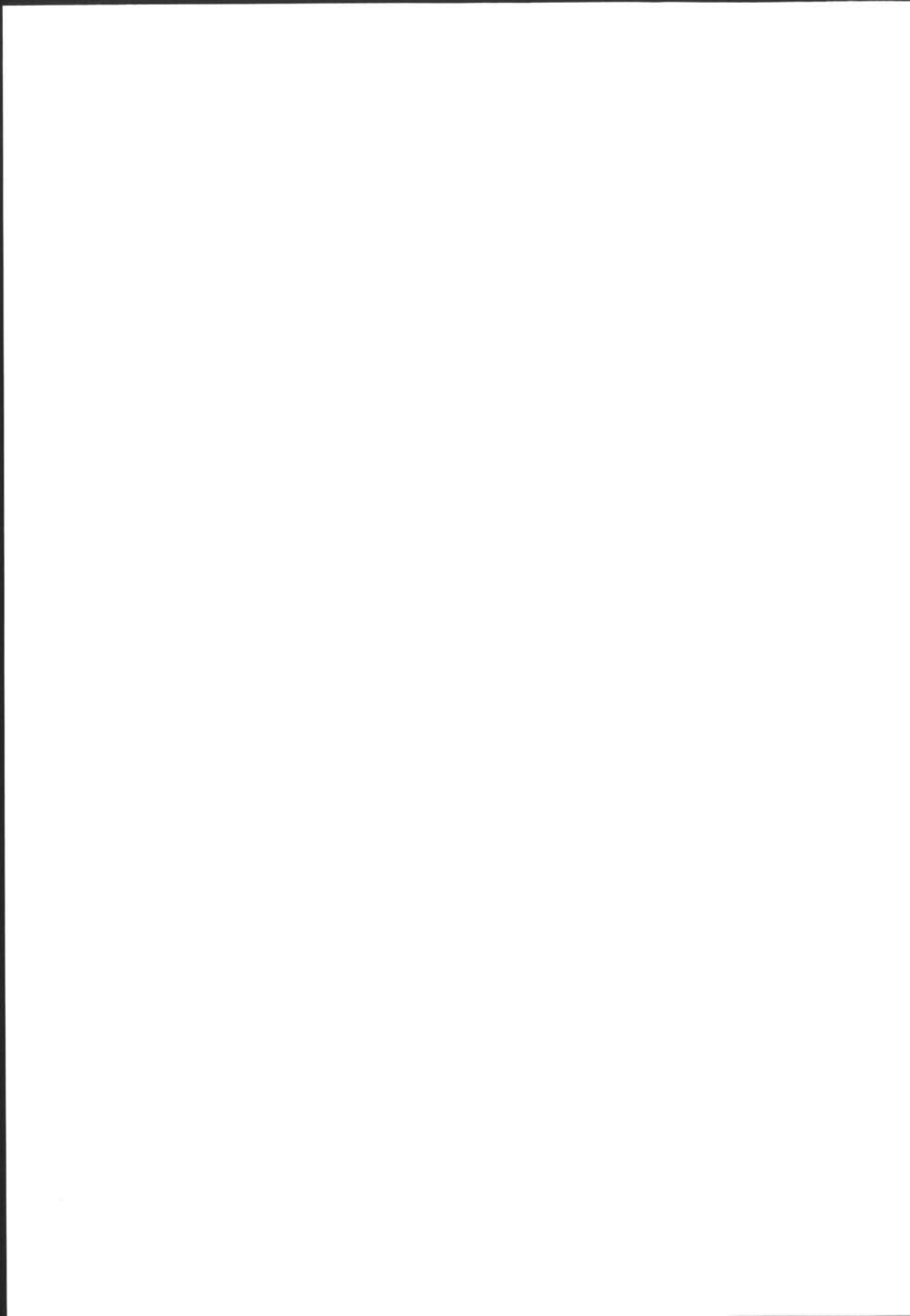
Ἡ ἐργασία μας εἶναι πολὺπλευρη. Τελευταῖα ἄρχισαν οἱ Ἴταλοι νὰ ὀχυρώνουν ἐκ νέου τὴν Ἀκρόπολιν καὶ χρειάστηκε νὰ πιέσουμε μὲ κοπιώδη καὶ λεπτολόγα ἐργασία γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση αὐτῶν τῶν πολεμικῶν ἐργαλείων. Οἱ γερμανικὲς μας Ἀρχές —στρατὸς καὶ Πρεσβεία— ἐπενέβησαν σωστὰ καὶ ἀφοῦ ἐπιτύχαμε τὴν κατ' ἀρχὴν συμφωνία τῶν Ἰταλῶν, περιμένουμε τὴν πραγματοποίηση τῆς ὑπόσχεσης. Ἐπειτα εἶναι ἡ προμήθεια βενζίνης καὶ τροφίμων γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Ὀλυμπίας, ἡ μεταφορὰ γιὰ τὸ Ἴνστιτούτο, ἡ βοήθεια στὴν ἀπαλλοτριώση τῶν οἰκοπέδων γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Κεραμικοῦ κλπ. Ἀφοῦ ἀρχικὰ οἱ συνάδελφοι εἶχαν δεῖ μὲ δυσπιστία τὴ νέα ὑπηρεσία μας, μᾶς ἔχουν τώρα φορτώσει στὴ δουλειά. Εἶναι ἀκόμη ἡ Ὑπηρεσία Rosenberg, μὲ τὴν ὁποία οἱ σχέσεις δὲν εἶναι εὐκόλες, λόγῳ τῆς συχνὰ κακῆς συμπεριφορᾶς ἀπέναντι σιτὸ Ἴνστιτούτο, τοὺς Ἕλληνας καὶ τὶς στρατιωτικὲς ὑπηρεσίες. Ἀλλὰ μιὰ καὶ τὰ πάω καλὰ μὲ τὸν Διευθυντὴ καὶ δεδομένου ὅτι χάρη στὴ στρατιωτικὴ τάξη ἀποτελῶ γιὰ τοὺς κυρίους αὐτοὺς κάποια ἀποφασιστικὴ ἀρχή, ὅλα πῆγαν ἕως τώρα κατὰ κάποιον τρόπο καλὰ καὶ δὲν εἶμαι, οὔτε γιὰ τὸ μέλλον, τελείως ἀπαισιόδοξος.

Ἐὰν σις ἐπόμενες ἑβδομάδες ἔρθει ὁ Metternich, θὰ συζητηθῆ τὸ θέμα τῶν ζημιῶν ἀπὸ τὴν ἀπόκρυψη καὶ τῆς ἐπανεκδόσης. Πρόκειται γιὰ τεράστιο πλέγμα ἐρωτημάτων, ποὺ προκαλεῖ οὐ ὅλους μας μεγάλη ἔγνοια.

Οἱ ἀεροφωτογραφίσεις ἄρχισαν τὸν Ἰούλιο μὲ 8 ἡμέρες πίσεως. Πρὸς τὸ παρὸν αἰωρεῖται τὸ ἐρώτημα τῆς πραγματοποίησής τους σὲ μεγαλύτερη κλίμακα. Τὸν Ἰούλιο ἔγιναν λίγεις σὲ 58 χῶρους, συνολικὰ 200 μέτρα φιλμ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα βγῆκαν περίπου

Ο ΜΕΝΤΩΡ ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ
ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΤΟΣ ΚΥΚΛΟ
ΦΟΡΙΑΣ ΕΒΔΟΜΟ ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ
ΠΡΩΤΟ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ ΣΤΗ 12 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ
1944 ΕΠΕΤΕΙΟ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ
ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΗ
ΡΕΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1940-1944 ΑΝΑΤΥΠΩ
ΣΗ ΣΕ 1.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 2012
ΣΤΙΣ «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΑΝΤΩΝΗΣ Ε.
ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ ΛΕΟΝΤΙΟΥ 9 - ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	69
Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τὸ 1940	71
Οἱ πρῶτες ἡμέρες	73
Προετοιμασία γιὰ τὸν πόλεμο. Οἱ Ἐπιτροπὲς Ἀπόκρυψης τῶν ἀρχαίων	81
Οἱ τόποι ἀπόκρυψης τῶν ἀρχαίων	87
Οἱ σύμμαχοι ἀρχαιολόγοι στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν πόλεμο	103
Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο	105
Ἡ Ἀκρόπολις σύμβολο τῆς Ἑλλάδος	109
Ἡ Ἀκρόπολις σύμβολο τῆς Ἀντίστασης	111
Ἡ γερμανικὴ Ὑπηρεσία Προστασίας τῆς Τέχνης	117
Ἡ Ὑπηρεσία κατὰ τὴν Κατοχὴ	129
Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν Κατοχὴ	131
Οἱ Ἴταλοὶ ἀρχαιολόγοι κατὰ τὴν Κατοχὴ	135
Τὰ Μουσεῖα τῆς Ἀθῆνας	137
Ἀρχαιολογικοὶ ὁδηγοὶ γιὰ τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες	143
Παραινέσεις πρὸς τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες καὶ ἀποφθέγματα	147
Οἱ κατακτητὲς στρατιῶτες καὶ τὰ ἀρχαῖα	153
Οἱ Βούλγαροι καὶ τὰ μνημεῖα	163
Τὰ μνημεῖα μνήματα	165
Τὸ τέλος τῆς Κατοχῆς	169
Ἡ πνευματικὴ Ἑλλάδα ἐμπρὸς τὸ δρᾶμα τῆς Κατοχῆς	171
Πηγές - Βιβλιογραφία	177
Πρόσλευση εἰκόνων	183

Σελ. 148, 150, 153, 154, 155, 165, 166: 'Αρχεῖο Πολέμου καὶ Κατοχῆς τοῦ Β.Χ.Π.

Σελ. 167: 'Αρχεῖο 'Εφορείας 'Αρχαιοτήτων 'Αττικῆς.

Σελ. 149, 156, 157, 158, 159, 163, 164: Γενικὴ Γραμματεία Τύπου καὶ Πληροφοριῶν.

Σελ. 161, 169, 171: 'Αρχεῖο Μεγαλοκονόμου.

Σελ. 179: 'Αρχεῖο 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Ελλάδος.

Σελ. 181: «'Ελευθερία», 25 Μαρτίου 1945.

'Η ξυλογραφία τοῦ ἐξωφύλλου εἶναι τοῦ Κώστα Πλακωτάρη ('Ασαντοῦρ Μπαχαριάν - Πέτρος 'Ανταῖος, *δ.π.*).

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ

Σελ. 69: «'Ελευθερία», 29 'Οκτωβρίου 1945.

Σελ. 74, 75, 76, 104: Σχέδια δημοσιευμένα για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια του πολέμου σε άγγλικές και αμερικανικές εφημερίδες. 'Αναδημοσιεύτηκαν στο βιβλίο του Georgios J. Karamanos (έπιμ.), *Let We Forget That Noble and Immortal Nation ...Greece*, The Athenian Press (New York 1943).

Σελ. 79: «'Εθνος», 7 Νοεμβρίου 1940.

Σελ. 80: «'Εθνος», 6 Νοεμβρίου 1940.

Σελ. 86, 87, 88, 89, 90, 91: Φωτογραφικό 'Αρχειο 'Εθνικού 'Αρχαιολογικού Μουσείου.

Σελ. 92, 93: Φωτογραφίες της 'Ελένης Μπακολουκά.

Σελ. 102: *France Illustration* 94, 19 'Ιουλίου 1947.

Σελ. 105, 107: Ειδικό 'Αρχειο 'Εθνικού 'Αρχαιολογικού Μουσείου.

Σελ. 108, 132, 133, 140, 141: Βάσου Μαδιόπουλου, *Εικόνες Κατοχής*, έκδ. Μετόπη ('Αθήνα 1980)².

Σελ. 109: 'Αρχειο 'Ιστορικής και 'Εθνολογικής 'Εταιρείας της 'Ελλάδος.

Σελ. 111: «'Ελευθερία», 25 Μαρτίου 1945.

Σελ. 112: «'Ελεύθερον Βήμα», 1 'Ιουνίου 1941.

Σελ. 113: «Αύγή», 27 'Ιανουαρίου 1962.

Σελ. 114-115: *The SS, By the Editors of Time-Life Books* (Alexandria, Virginia 1988), σειρά *The Third Reich*.

Σελ. 116: 'Ασαντουρ Μπαχαριάν - Πέτρος 'Ανταϊος, *Εικαστικές Μαρτυρίες στον Πόλεμο, την Κατοχή και την 'Αντίσταση*, 'Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Πολιτιστικών 'Εκδηλώσεων.

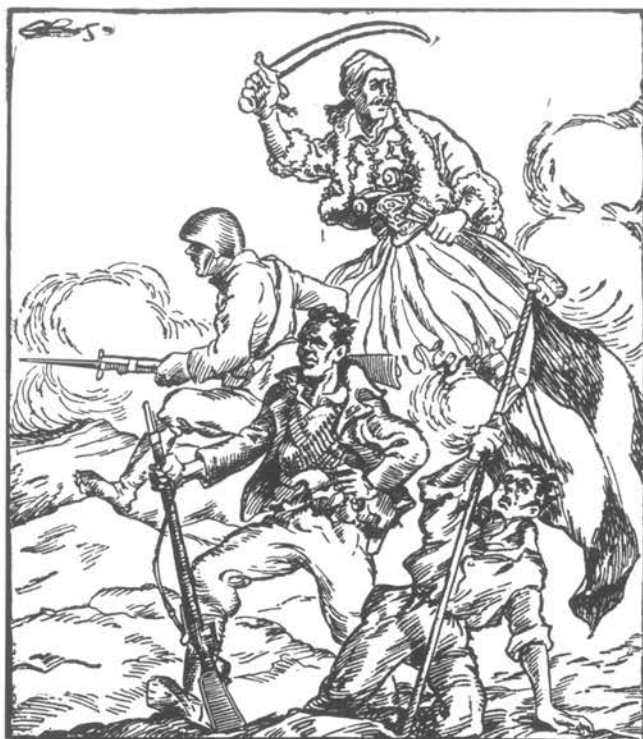
Σελ. 126: 'Αρχειο 'Αρχαιολογικής 'Υπηρεσίας.

Σελ. 136: Ειδικό 'Αρχειο 'Εθνικού 'Αρχαιολογικού Μουσείου.

Σελ. 138, 139: Betty Wason, *Miracle in Hellas. The Greeks Fight On* (New York 1943).

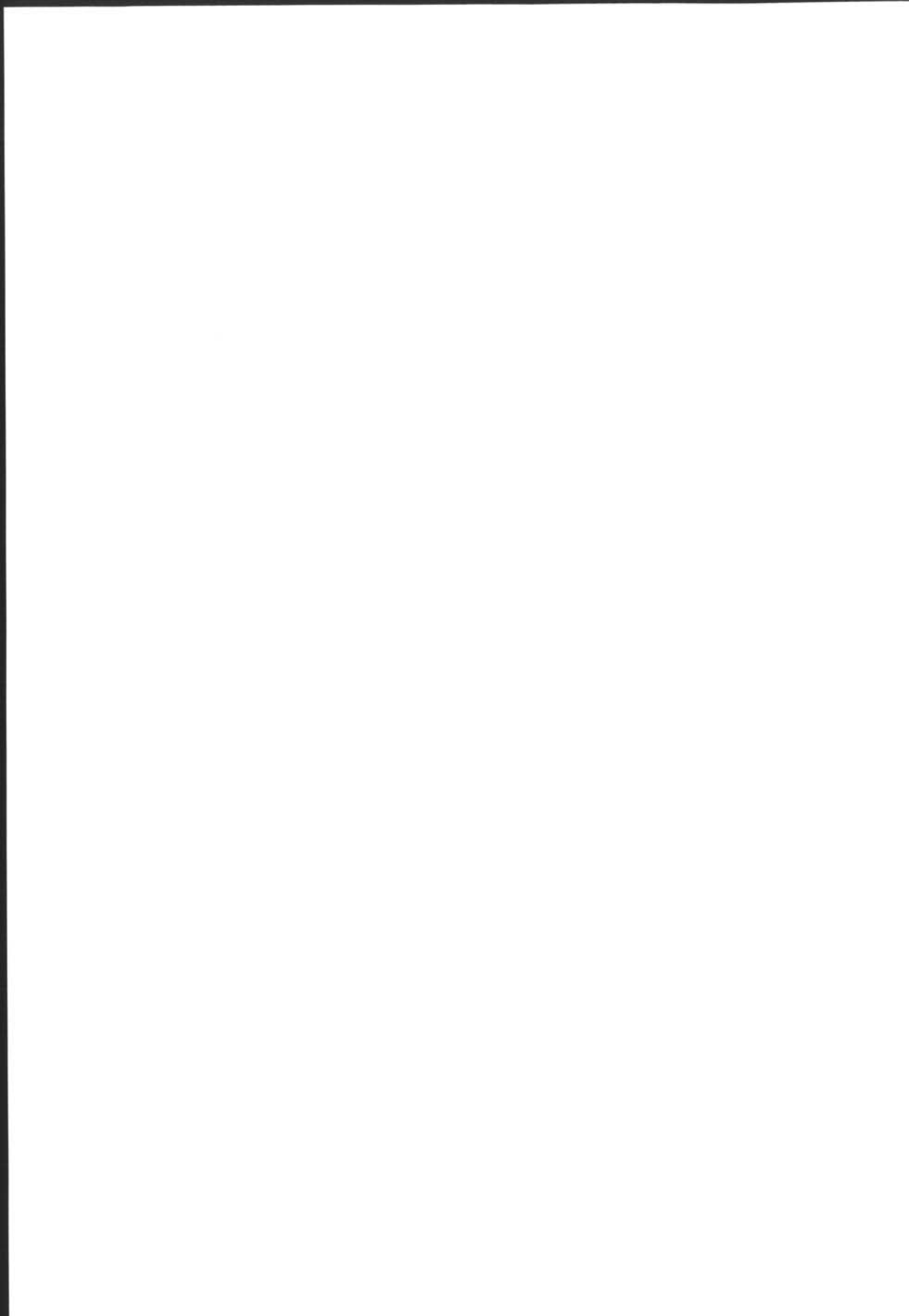
Σελ. 142: 'Αρχειο 'Ιστορικής και 'Εθνολογικής 'Εταιρείας της 'Ελλάδος.

Δὲ χάθηκες, μὰ κι' οὔτε θὰ χαθεῖς
Κι ἄς ἔρθουν πάλι οἱ Πέρσες καὶ οἱ Λατίνοι
Δὲν εἶσαι κάστρο γιὰ νὰ πατηθεῖς·
Εἶσαι τὸ φῶς, Ἑλλάδα, ποὺ δὲ σβήνει.

Ἐπίγραμμα τοῦ Λέοντος Κουκούλα (*Νέα Ἑοῖα* 28, Χριστούγεννα 1940, τεύχος 336, 6). Ἡ ζωγραφικὴ σύνθεση εἶναι τοῦ Νίκου Καστανάκη καὶ συμβολίζει τοὺς ἀδιάκοπους πολεμικοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν παλιγγενεσία ἕως τὸ 1944 («Ἐλευθερία», Κυριακὴ 25 Μαρτίου 1945).

'Αθήνα, 12 'Οκτωβρίου 1944, Μνημείο του 'Αφανους Σιρατιώτου. 'Ο αθηναϊκός λαός
ἐλεύθερος, ἀποδίδει τιμές στους νεκρούς του πολέμου και της Κατοχής.

6. Gouvernement Hellénique, Mémoire sur les monuments historiques et artistiques enlevés ou endommagés par les forces d'occupation Italiennes. Conférence de Paris (1946). Πολυγραφημένο, σελ. 23. [Τὸ ὑπόμνημα ἔχει συνταχθῆ ἀπὸ τὸν Γεώργιο Οἰκονόμο.]
7. Gouvernement Hellénique, Mémoire sur les monuments historiques et artistiques enlevés ou endommagés par les forces d'occupation Bulgares. Conférence de Paris (1946). Πολυγραφημένο, σελ. 9. [Τὸ ὑπόμνημα ἔχει συνταχθῆ ἀπὸ τὸν Γεώργιο Οἰκονόμο.]
8. R. Demangel, Aspect de Guerre du Musée de Delphes, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 68/69, 1944/45 (Paris 1946) 1-4.
9. Pierre Amandry, Chronique des Fouilles 1943-1945, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 68/69, 1944/45, 424-434.
10. Constantin Coucidis, La Grèce retrouve ses trésors, *France Illustration* 94, 19 Ἰουλίου 1947. [Περιέχει φωτογραφίες μεγάλου σχήματος ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τῶν ἀρχαίων μετὰ τὸν πόλεμο.]
11. Karl Lehmann, Report on the State of Antiquities in Samothrace, Pompeii, 6 Αὐγούστου 1947. Πολυγραφημένο, σελ. 9.
12. Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Θυσιές τῆς Ἑλλάδος, αἰτήματα καὶ ἐπανορθώσεις στὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον* (Ἀθῆναι 1947) 48-50. [Ἔκδοσις Ὑπουργείου Ἀνοικοδομῆσεως ἀρ. 19.]
13. T.W. French, Losses and Survivals in the Dodecanese, *The Annual of the British School at Athens* 43, 1948, 193-200, πίν. 55-59.
14. Roland Hampe, Griechischer und englischer Kunstschutzbericht, *Gnomon* 22, 1950, 1-17. [Κριτικὴ τῶν λημμάτων 3, 4, 13.]
15. Χαράλαμπος Μακαρόνα, Ἀνασκαφαί, ἔρευναι καὶ τυχαῖα εὐρήματα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ κατὰ τὰ ἔτη 1940-1950, *Μακεδονικά* 2, 1941-1952 (Θεσσαλονίκη 1953) 591-672.
16. Σέμνης Καρούζου, Τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον ἀπὸ τὸ 1941. Ἀνακοίνωσις στὸ Πρῶτον Συνέδριον τοῦ Συλλόγου Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων, 30 Μαρτίου - 3 Ἀπριλίου 1967, δημοσιευμένη στὶς ἔφημερίδες «Τὸ Βῆμα», 2 Ἀπριλίου 1967, καὶ «Ἐλευθερία», 9 καὶ 11 Ἀπριλίου 1967.
17. Σέμνης Καρούζου, *Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Συλλογὴ Γλυπτῶν* (Ἀθῆναι 1967) ιε'-ιη'.
18. Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Θεσσαλονίκης, *In Memoriam* (Θεσσαλονίκη 1976). Στὸ κεφάλαιον «Ἡ ἐβραϊκὴ νεκρόπολις τῆς Θεσσαλονίκης», 405-490, ἐξιστόρησις τῆς καταστροφῆς τοῦ νεκροταφείου.

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές. Ἡ κυριότητα, σχεδὸν ἀποκλειστική, πηγή γιὰ τὴ γνώση τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαιοτήτων κατὰ τὸν Πόλεμο καὶ τὴν Κατοχή, εἶναι τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Τμήμα του ἔχει δημοσιευθῆ (*Βιβλιογραφία* ἀρ. 3), τὸ μεγαλύτερο μέρος του εἶναι ἄγνωστο καὶ ἀκατάτακτο. Διαφωτιστικὸ οὐδὲ ὀρισμένον ζητήματα εἶναι τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἂν καί, ἀναγκαστικά, περιορισμένον οὐδὲ ἔκταση καὶ θέματα.

Κατὰ τὴνπραγματεύσει τοῦ θέματος σὺν ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένο τὸ τεῦχος τοῦτο, ἔγινε χρῆσι καὶ τῶν δύο Ἀρχείων. Δὲν ἀναφέρονται οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἐγγράφων, παρὰ μόνον ἡ χρονολογία τους. Ἡ κατάταξι τοῦ Ἀρχείου τῆς Ὑπηρεσίας εἶναι ἄτακτι, οὔτε χρονολογική, οὔτε πλήρως τοπογραφική, οὔτε εἰδολογική. Τὰ ἐγγράφα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας εἶναι καταταγμένα κατὰ ἔτι καὶ ἀπόλυτα χρονολογικά.

Τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Schönebeck, ποὺ βρίσκονται σὺν Πανεπιστήμιον τῆς Κολωνίας (*Gnomon* 62, 1990, 95), μοῦ χορηγήθηκαν ἀντίγραφα μὲ τὴ μεσολάβησι Γερμανοῦ φίλου.

Πρωτογενῆς Βιβλιογραφία. Μνημονεύονται μόνον τὰ δημοσιεύματα ποὺ ἀποτελοῦν πρωτογενεῖς πηγές, ἄμεσες μαρτυρίες, ὅχι οἱ ἀναδημοσιεύσεις καὶ ἐπαναλήψεις.

1. Χρήστου Καρούζου, Ἡ πνευματικὴ Ἑλλάδα ἐμπρὸς σὺν δράμα τῆς Κατοχῆς, *Ἐλεύθερα Γράμματα* ἀρ. 6, Σάββατο, 16 Ἰουνίου 1945. [Συνέντευξι.]
2. Ἡ Μαύρη Βίβλος τῶν βουλγαρικῶν ἐγκλημάτων σὺν Ἀνατολικὴν Μακεδονία καὶ Θράκη κατὰ τὸ 1941-1944. Ἐκδεις καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης (Ἀθῆναι 1945).
3. Ὑπουργείου Παιδείας (Διεύθυνσις Ἀρχαιοτήτων), Ζημίαι τῶν ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς (Ἀθῆναι 1946).
4. Works of Art in Greece, the Greek Islands and the Dodecanese. Losses and Survivals in the War, London, His Majesty's Stationery Office (1946).
5. Σέμνης Καρούζου, Πῶς φυλάχτηκαν τὰ ἀρχαῖα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, *Νέα Ἐστία* 40, 15 Νοεμβρίου 1946, τεῦχος 465, 1158-1163.

ζανε ἀπὸ τῆ μιὰ στιγμῇ στὴν ἄλλη, ἀποφασίζανε χωρὶς καμμιά πίεση νὰ πάγουν νὰ μεταχειρίζονται τὸ πνεῦμα τους καὶ τὴν κρίση τους (πρὸ πάντων αὐτῆ) καὶ ἄρχιζαν νὰ κατηγοροῦν τὸν παλιότερο ἑαυτὸ τους (χωρὶς τοῦτο νὰ τοὺς φέρει κανέναν ἐσωτερικὸ κλονισμό), νὰ δικαιολογοῦν ὅλα ὅσα εἶχαν γίνει καὶ ὅσα ἔμελλαν νὰ γίνουν ἀπὸ τὸ φασισμό καὶ νὰ κηρύσσουν πὼς αὐτὸ εἶναι ἡ μεγάλη μοῖρα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ. Τὸ φαινόμενο ἦταν τόσο γενικό, ἡ πνευματικὴ αὐτῆ ἐπιδημία χτύπησε καὶ τόσο ἐξαιρετικὰ πνεύματα, ὥστε πρέπει ν' ἀποτελεῖ γιὰ καιρὸ πηγὴ μόνιμης ἀνησυχίας μας, γιατί εἶναι ἀδύνατο τὰ αἴτια νὰ ἔλειψαν μονομιᾶς μὲ τὸ πέσιμο τοῦ φασισμοῦ, ἀφοῦ φαίνεται μᾶλλον πὼς ἐκεῖνα προετοίμασαν καὶ τοῦτον.

— *Πὼς βλέπετε τὴν ἀντίσταση τοῦ λαοῦ μας ἐνάντια στὸν κατακτητή;*

— Πὼς ἀλλοιῶς μπορεῖ νὰ σταθεῖ κανένας μπροστὰ του παρὰ μὲ τὸ συναίσθημα τοῦ βαθύτερου θαυμασμοῦ καὶ μὲ τὸ συναίσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης, γιατί χάρη στὸν ἀγώνα τοῦ λαοῦ μας δὲν ἔπαυε ἀπὸ τὸ 1940 καὶ δῶδε ἡ ὑπόθεση τοῦ ἑλληνισμοῦ νὰ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ ἀνθρώπου.

— *Ποιὸς φαντάζεσθε πὼς θὰ εἶναι ὁ ἀντίτυπος τῆς Κατοχῆς στὸ πνευματικὸ μας μέλλον;*

— Ἡ Κατοχὴ, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι τὴν προετοίμασε (Μεταξᾶς κλπ.), ἐδημιούργησαν καὶ στὸν πνευματικὸ τομέα μία κατάσταση ποὺ φαντάζομαι πὼς γιὰ χρόνια πολλὰ θ' ἀπαιτεῖ πνευματικὴ ἐργασία ἀγωνιστικὴ —θέλω νὰ πῶ σκόπιμη, ὅχι ἀδιάφορη γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα—, μὲ τὴ διπλὴ μορφή τῆς κριτικῆς ἐκμηδένισης τοῦ κακοῦ καὶ τῆς θεικῆς δημιουργίας. Τὴν ἔκαμαν ὅμως καὶ φοβερὰ δύσκολη τὴ δουλειὰ αὐτή. Οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀγωνίζονται καὶ μέσα στὸν ἑαυτὸ τους κάθε στιγμῇ γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὴν ξαστεριά τῆς ματιᾶς τους καὶ γιὰ νὰ μὴν ξεχάσουν πὼς στὰ καθαρὰ καὶ ἀπρόσβλητα ἀποτελέσματα φέρνουν μόνο τὰ μέσα τὰ ἀμόλυντα — πρᾶγμα ποὺ δὲν φαίνεται νὰ τοῦ ἔδωσαν ὡς τώρα ἀρκετὴ σημασία».

ὅμως καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἀνθρωπιστές· αὐτοὶ τὸ ἔκαμαν φυλακὴ καὶ ἰατρεῖο γιὰ δημόσιες γυναῖκες.

— *Τί σᾶς ἔκαμε τὴ βαθύτερη ἐντύπωση ἀπὸ τὰ ἐγκλήματα τοῦ ναζισμοῦ στὴν πατρίδα μας;*

— Ἄκουγα (καὶ μερικὲς φορὲς ἐξακριβώθηκε πὼς ἦταν σωστό) ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔβγαζαν τόσο γυκρὰ διαταγὲς γιὰ τοὺς ἀνατριχιαστικούς ὁμαδικούς σκοτωμούς ἢ γιὰ τὸ ξεπάτωμα ὁλόκληρων χωριῶν ἦταν πολὺ μορφωμένοι, μερικοὶ μάλιστα πὼς εἶχαν καὶ κλασσικὴ παιδεία. Βρίσκω πὼς ἓνα ἀπὸ τὰ προβλήματα τὰ πρὸ ὀδυνηρὰ ποὺ ἔθεσε στοὺς ἀνθρώπους ἡ φασιστικὴ περίοδος καὶ ἡ ἀνήμερη μορφὴ τοῦ πολέμου, ποὺ εἶναι ὁ καρπὸς τῆς, εἶναι τοῦτο ἀκριβῶς· ἐξακολουθοῦμε νὰ πιστεύομε (καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀπελπιστοῦμε) πὼς ἡ ἀληθινὴ παιδεία δὲν γυμνάζει μόνο τὶς πνευματικὲς ἰκανότητες, ἀλλὰ καὶ μεταμορφώνει ὁλόκληρο τὸν ἄνθρωπο — πὼς ὅμως δὰ τὸ πετύχομε αὐτό;

— *Θεωρεῖτε ὅλο τὸ γερμανικὸ λαὸ ὑπεύθυνο γιὰ τὰ αἴσχη τῆς Κατοχῆς ἢ μόνο τοὺς ἀρχηγούς του;*

— Κάθε λαὸς ἔχει καὶ τὶς θετικὲς καὶ τὶς ἀρνητικὲς του πλευρὲς. Δὲν ξέρω ἂν οἱ δεύτερες εἶναι στὸ γερμανικὸ λαὸ οἱ περισσότερες. Γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ Γερμανοὶ εἶχαν πολὺ ἀνώμαλη ἱστορία, ποὺ τοὺς ἐκληροδότησε πολλὰ στίγματα τοῦ χαρακτῆρα καὶ μάλιστα ἀκριβῶς στὰ σημεῖα ποὺ εἶναι κρίσιμα. Γεγονὸς εἶναι ἀκόμη ὅτι οἱ χιλιερικοὶ ἀρχηγοὶ του δὲν ἀποτελοῦσαν ἓνα ξένο σῶμα μέσα στὸ γερμανικὸ λαό, οὔτε καὶ ὁ λαὸς ἔπαγε ποτὲ νὰ τοὺς αἰσθάνεται δικούς του. Πρέπει ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ νὰ λογαριάσουμε ὅτι ὁ μηχανισμὸς τῶν σύγχρονων δικτατοριῶν εἶναι τέτοιος, ὥστε καὶ λαοὶ πολὺ πρὸ ἀνεξάρτητοι στὸ χαρακτῆρα καὶ πολὺ πρὸ κριτικοὶ ἀπ' ὅτι εἶναι ὁ μουσικιστικὸς καὶ ἀληθινὰ ἀνώμαλος γερμανικὸς λαὸς δύσκολα δὰ γλύτωναν ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ φασιστικοῦ δηλητηρίου. Νομίζω πὼς στὴ Γερμανία ὁ φασισμὸς μπόρεσε εὐκολώτερα παρὰ ἄλλου νὰ ὀργανώσει τὶς ἀρνητικὲς ιδιότητες τοῦ λαοῦ ἐκείνου σ' ἓνα τρομερὸ μηχανισμὸ καταστροφῆς, σκέτης καταστροφῆς. Πολὺ βαρεῖα ὅμως εἶναι ἡ εὐδύνη τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων: ἀνθρώπων ποὺ τὸ μυαλό τους ἐδόυλε περίφημα στὴν εἰδικότητά τους, ποὺ κοροΐδευαν τὸν ἰταλικὸ φασισμὸ καὶ συχαινόνισαν τὸ ἀστυνομικὸ κράτος, ποὺ περιφρονοῦσαν τὸ Χίτλερ προτοῦ νὰ πάρει τὴν ἐξουσία καὶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐξουσίας — καὶ ὅμως ἐρχότανε μιὰ μέρα ποὺ ἀλλά-

ρικά έρείπια έπαθαν άνεπανόρθωτες καταστροφές για να κάμουν αυτοί τὰ «άπόρθητα» όκυρώματά τους και να γράγουν άπάνω τους «Vinceremo» ή «Der Sieg ist unser» (βασιλικός τάφος Κνωσοῦ, Ἐκρόπολη Ἀσίνης, βωμός άνακτόρου Τίρυνδος κλπ.). Ἡ άρχαιολογική μας ύπηρεσία δέν άφισε καμμιά εύκαιρία πού να μὴν άπευθυνθεῖ στή στρατιωτική τους «ύπηρεσία προστασίας τῆς τέχνης» και να τούς καταγγείλει με σπάνια παρηγοσία και με πολύ έντονα έγγραφα τὰ έγκλήματά τους. Οί άρχαιολογικοί σταυρωτιδες όμως πού ύπηρετοῦσαν εκεί (έννοώ προπάντων τούς Γερμανούς, ό Ἰταλός φέρθηκε πολύ καλύτερα) μόνη έγνοια τους εἶχαν τὸ πὼς δά γλυτώσουν τὸ μέτωπο: ή γενναιοτήτά τους λοιπὸν ξεθύμαινε με έγγραφα άπερίγραπτης τραχύτητας και θρασύτητας πού έστελναν —αὐτὰ τὰ χτεσινὰ σκυλάκια— στὸ σεβάσμιο γέρο τῆς Δ/σης τῶν Ἀρχαιοτήτων τοῦ ύπουργείου, και ὅπου κατὰ κανόνα έρριχναν πάντα τὴν εύθύνη στους Ἕλληνες και φοβέριζαν τούς άρχαιολογικούς μας ύπαλλήλους για τὴ δυσφήμιση τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς (άρκετούς φύλακες έστειλαν στή φυλακή και τούς εσάπισαν στὸ ζύλο επειδὴ εἶχαν τολμήσει να κάμουν τέτοιες καταγγελίες). Ἐς άφήσομε τις λαθραῖες ή τις φανερὲς αυθαίρετες άνασκαφές τους· ὅταν ή Δ/ση τῶν Ἀρχαιοτήτων τούς εδύμιζε τούς έλληνικούς νόμους, πού ή γερμανική «ύπηρεσία προστασίας τῆς τέχνης» εἶχε δηλώσει άπό τὴν πρώτη ήμέρα πὼς έξακολουθοῦσαν να ισχύουν, άπαντοῦσαν με γνήσιο φασιστικὸ κυνισμό πὼς, σύμφωνα με τὰ διεθνή νόμιμα, ό Γερμανικός Στρατός εἶναι φορέας τῆς έξουσίας στὴν Ἑλλάδα (Hoheitsträger) και δέν μπορεί να δίνει λογαριασμὸ στὴν ελληνική άρχαιολογική ύπηρεσία. Ἐπὸ τὴ Θεσσαλονίκη άρπαξαν, πέροι τὴν άνοιξη άκόμη, ένα γυναικεῖο άγαλμα, ωραῖο πορτραῖτο άπό τούς χρόνους τῆς ύστερινῆς άρχαιότητας, και με ὅλες τις διαμαρτυρίες τῆς ύπηρεσίας μας τὸ πῆγαν στή Βιέννη για μιὰ έκθεση, λέει —χωρίς οί άρχαιολόγοι τῆς «προστασίας τῆς τέχνης» να ποῦν λέξη. Ἐπὸ τότε δέν τὸ ξαναεἶδαμε. Ἐν παρ' ὅλα αὐτά, οί ζημίες και οί κλοπές δέν εἶναι περισσότερες και σημαντικώτερες, τοῦτο ὀφείλεται στὸ ὅτι οί Ἕλληνες άρχαιολόγοι στάθηκαν στή θέση τους, άκλόνητοι και αδιάλλαχτοι. Καθὼς κάνω ὅμως τώρα τὴ σύντομη αὐτὴ εξιστόρηση και ξαναθυμοῦμαι τὰ γεγονότα, αισθάνομαι πὼς πρέπει να μασήσω λίγο τὰ λόγια μου: τὸ ἔθνικό μας Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο κατορθώσαμε ὡστόσο και τὸ γλυτώσαμε άπό τούς Γερμανούς και τούς Ἰταλούς, πού ζήτησαν πολλές φορές να τὸ μεταχειριστοῦν — ὅχι

σουν και να την εξευτελίσουν οι άνθρωποι ἴσα-ἴσα (δηλ. οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι), πού ὄχι μόνο εἶχαν ζήσει χρόνια πολλὰ στὴν Ἑλλάδα και εἶχαν βρεῖ πάντοτε ἀπὸ τοὺς συναδέλφους τους και ἀπ' ὄλους τοὺς Ἕλληνας τὴν πιὸ θερμὴ φιλία, ὄχι μόνο ἔλεγαν πὼς ἡ Ἑλλάδα εἶχε γίνεῖ πατρίδα τους κί ἄλλαζαν τὰ ὀνόματά τους μὲ ἑλληνικά (Werner-Βασίλης κλπ.), ἀλλὰ και πού πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο περιποιοῦντοσαν και κολάκευαν ταπεινοὺς Ἕλληνας ἀρχαιολόγους σὰν σκυλάκια: γνήσιοι τύποι θρασύδειλων και λακέδων, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἴσα-ἴσα ἔγιναν τώρα σταυρωτῆδες.

Ἐπῆρξαν βέβαια και λίγοι πού ἔμειναν σταθερὰ ἄνθρωποι, πού ἀντικρῦζανε τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ντροπισασμένοι ἐξαιτίας τῶν συναδέλφων τους και τῶν συμπατριωτῶν τους, πού ἔκαμαν ὅ,τι μπόρεσαν γιὰ νὰ σώσουν ἀνθρώπους —μὰ φοβοῦμαι πὼς στὸ μέτρημά τους δὰ παθαίναμε ὅ,τι και ὁ Σολωμὸς μετρώντας τοὺς δίκαιους: τὰ πέντε δάχτυλα τοῦ χεριοῦ δὰ βγαίνανε πολλὰ. Τοὺς θυμόμαστε γι' αὐτὸ ἴσα-ἴσα μὲ συγκίνηση πάντοτε.

Μόλις μπῆκαν οἱ Γερμανοὶ, οἱ ἀρχαιολόγοι τους, πού ἀποτελέσαν ἰδιαίτερη στρατιωτικὴ «ὑπηρεσία προστασίας τῆς τέχνης», ἀπαιτήσανε πρῶτα-πρῶτα ν' ἀνοίξουμε ἀμέσως τὰ Μουσεῖα, λέγοντας στὴν ἀρχὴ πὼς ὁ πόλεμος τελείωσε πιά, ὕστερα πὼς τὰ ἀρχαῖα δὰ πάθουν κρυμμένα, ὕστερα πὼς στὸν πόλεμο ἴσα-ἴσα οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀνάγκη νὰ καταφεύγουν στὴν τέχνη κλπ. (ὄλα συνθήματα πού τὰ ἔπαιρναν ἀπὸ πάνω και μᾶς τὰ προβάλλανε ὕστερα μὲ πείσμα φανακὸ). Ἡ ἐπίμονη ἀντίσταση τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας μας ἐγλύτωσε τὰ σπουδαιότερα Μουσεῖα μας ἀπὸ τὴν καταστροφὴ και τὴ λεηλασία. Γιατὶ ὅπου βρῆκαν εὐκαιρία, ὄχι πολὺ συχνὰ εὐτυχῶς, τὰ ἔκαμαν και τὰ δύο. Πέτυχαν ν' ἀνοίξουν τὸ Μουσεῖο τοῦ Κεραμεικοῦ, πού τὸ εἶχαν κάμει αὐτοὶ: σὲ λίγες μέρες Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἔκλεγαν μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου, πού τοὺς ὀδηγοῦσε, ἓναν ὠραῖο πῆλινο ἀρχαῖο πίνακα μὲ παράσταση πρόθεσης τοῦ νεκροῦ.

Σὲ διάφορα ἄλλα ἐπαρχιακὰ Μουσεῖα (Μέγαρα, Θήβα, Χαιρώνεια, Τανάγρα, Ἀλμυρό, Λάρισα, Βέρροια, Θέρμο, Κόρινθο, Ἄργος, Δῆλο, Σίφνο, Κνωσσό, Χανιά, Σάμο κλπ.) Γερμανοὶ και Ἰταλοὶ, ἀφοῦ μπῆκαν ἢ ἐγκαταστάθηκαν στὰ Μουσεῖα, ἀλλοῦ ἔσπασαν βιτρίνες και ἀποθῆκες, ἀλλοῦ ἔκαγαν τὴν ζυλεῖα, ἀλλοῦ πῆραν ὅ,τι ἀρχαῖο μπόρεσαν (οἱ φύλακές μας σιτάθηκαν, ὄλοι σχεδόν, ἀξιοθαύμαστα πιστοὶ στὸ καθῆκον τους, μὲ κίντυνο ὄχι μόνο τῆς δικῆς τους ζωῆς, ἀλλὰ και ὄλου τοῦ σπιτιοῦ τους). Με-

τευξη αυτή είναι σήμερα σχεδόν έντελως άγνωστη· δὲν ἀναδημοσιεύτηκε ποτέ. Ὁ ἴδιος ὁ Καροῦζος, μετὰ τὸν πόλεμο, ἀνασυνέδεσε τὶς σχέσεις του μὲ τοὺς Γερμανοὺς ἀρχαιολόγους, ταξίδεψε στὴ Γερμανία, δέχτηκε ἐκ μέρους τῆς τιμῆς. Ἡ συνέντευξή του ὅμως εἶναι ἄμεση μαρτυρία τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅταν τὰ ἐρείπια τοῦ πολέμου ἀποτελοῦσαν φρέσκους σωρούς, μὲ θαμμένους κάτω ἀπὸ αὐτὰ ἀκόμη τοὺς νεκρούς.

Ὁ ἄγνωστός μας συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ, πού κρύβεται κάτω ἀπὸ τὰ ἀρχικά Μ.Α.Β., μᾶς λέγει εἰσαγωγικὰ γιὰ τὸν Καροῦζο πῶς «οἱ μελέτες του γιὰ τὶς πρῶτες αἰσθητικὲς ἀντιδράσεις τοῦ ἀρχαικοῦ Ἑλλήνα καὶ τὶς ὕστερες θεωρίες τῶν ἀρχαίων γιὰ τὸ ὠραῖο, φανερώνουν τοὺς στόχους του καὶ τὸ ξάστερο μάτι πού τοὺς ἀνικνεύει μὲ σίγουρη μέθοδο. Ἡ ἐξοικείωσή του μὲ τὴν προκλιτερικὴ γερμανικὴ ἐπιστήμη, δίνει ἰδιαίτερη σημασία στὶς γνώμες του γιὰ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Οὐννων στὴ χώρα μας. Τὸν βρίσκουμε στὸ γραφεῖο του καὶ τοῦ ὑποβάλλουμε τὴν πρώτη ἐρώτηση:

— *Ποιὰ ἦτανε τὰ συναισθήματά σας ὅταν ἀντικρύσατε τοὺς πρῶτους Γερμανούς;*

— Σ' ἓνα σπίτι πού βρίσκεται ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὴ λεωφόρο, βλέπει ὅμως σ' αὐτή, ἄκουγα τὸ πρῶτ' ἐκείνης τῆς μαύρης Κυριακῆς ν' ἀνεβαίνει χωρὶς νὰ σταματάει ἢ βοῆ ἀπὸ τὶς μοτοσυκλέτες καὶ τὰ θωρακισμένα. Κάποια στιγμή ἀποφάσισα καὶ βγήκα στὸ παράθυρο· οἱ κόκκινες σημαῖες μὲ τὰ μαῦρα ἀγκίστρια πού εἶδα μὲ τάραξαν καὶ μοῦ ἔφεραν ἀμέσως στὸ νοῦ ἓνα στίχο τοῦ Δάντη: 'Vexilla regis prodeunt inferni'. Τὰ φλάμπουρα τοῦ βασιλιᾶ προβαίνουν τῆς κόλασης'. Ἐμπῆκα πάλι μέσα κι' ἔκαμα τὴ στιγμή ἐκείνη κάτι πού ἀπὸ καιρὸ τὸ λογάριαζα: Ἔστειλα στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τὴν παραίτησή μου ἀπὸ μέλος του. Ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἐδῶ εἶχε πάγει νὰ ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴν Ἐπιστήμη καὶ ἔπρεπε νὰ τοὺς κοπεῖ ἢ ἐλπίδα, ὅτι θὰ πετύχαιναν τίποτε στὴν προσπάθεια πού τὴ μάντευα συστηματικὴ καὶ μεθοδική, νὰ μᾶς λερῶσουν ὅλους μὲ 'ἀδῶες' προτάσεις εἰρηνικῆς καὶ πολιτιστικῆς συνεργασίας.

— *Ποιὲς πιέσεις δοκιμάσατε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Κατοχῆς;*

— Ἀτομικὰ καμμιά. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία ὅμως τράβηξε πολλὰ. Ἐκινούσαν τόσο πρὸς πολὺ τὴν ἀγανάκτηση καὶ τὸ μῖσος ὅσο βλέπαμε ὅτι τὴν ὑπηρεσία μας προσπαθοῦσαν νὰ τὴν πιέ-

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΕΜΠΡΟΣ ΣΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Με τὸν παραπάνω τίτλο δημοσιεύθηκαν στὸ περιοδικὸ *Ἐλεύθερα Γράμματα*, λίγους μῆνες μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση καὶ τὰ Δεκεμβριανά, συνεντεύξεις Ἑλλήνων, μὲ τις ὁποῖες ἔδιναν τις ἀπόψεις τους γιὰ τὴν Κατοχή. Τὸ τεύχος τοῦ Σαββάτου, 16 Ἰουνίου 1945, περιεῖχε συνέντευξη τοῦ Χρήστου Καρούζου, Διευθυντῆ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ ἴσως τοῦ ἐξοχότερου ἐκπροσώπου τῆς γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης στὴν Ἑλλάδα, χωρὶς νὰ ὑπολογίσουμε καὶ τὴ γνώση του τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς κοινωνιολογίας.

Ἴσως ἐπειδὴ εἶχε τραφῆ στὴ νεότητά του μὲ τὸ γερμανικὸ πνεῦμα καὶ τὴ γερμανικὴ ἐπιστήμη, ἡ ἀπογοήτευσή του γιὰ ὅ,τι συνέβη κατὰ τὸν πόλεμο καὶ τὴν Κατοχή ἦταν μεγαλύτερη καὶ ἡ σφοδρότητα τῆς διατύπωσης τῶν ἀπόψεών του ἀνάλογη. Ἡ συνέν-

Ἐκρόπολη. Γερμανικὸ στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα ὑγώνει κάποιον πρωινὸ τῆς Κατοχῆς τὴ σημαία μὲ τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρό.

Λέγει λοιπόν ο Hampe πώς το πρωινό της 12' Οκτωβρίου 1944, μετά τη συμβολική παράδοση των κλειδιών της πόλης και την κατάθεση στεφάνου στο μνημείο του 'Αφανους Στρατιώτου από τους έντεταλμένους στρατιωτικούς, ο ίδιος και ένας αντισυνταγματάρχης, που είχε παραμείνει στην 'Αθήνα με είκοσι πέντε άνδρες για να διατηρεί την τηλεφωνική επαφή με τον στρατηγό Felmy, ο οποίος είχε ήδη φθάσει στη Θήβα, «παραδώσαμε από κοινού το Γερμανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο της οδού Φειδίου σε δύο εκπροσώπους του ελληνικού 'Υπουργείου Θρησκευμάτων. Για τη μοίρα αυτού του 'Ινστιτούτου δεν είχε ενδιαφερθεί κανείς κατά την αποχώρηση των Γερμανών. Δεδομένου εν τούτοις ότι είχαν λεηλατηθεί όλα τα κτίρια που έκκενώθηκαν από τους Γερμανούς, φάνηκε επιβεβλημένο να εμπιστευτούμε στην προστασία των 'Ελληνικών 'Αρχών αυτό το σημαντικό πολιτιστικό 'Ιδρυμα με την αναντικατάστατη Βιβλιοθήκη και Φωτογραφική Συλλογή. Αυτή η εμπιστοσύνη δικαιώθηκε πλήρως. 'Η 'Ελλάδα, αν και τόσο υπέφερε κατά την Κατοχή, ήταν η πρώτη χώρα, που κατά τρόπο μάλιστα υποδειγματικό, ξανάδωσε στους Γερμανούς τη χρήση αυτού του γερμανικού 'Ιδρύματος του 'Εξωτερικού».

'Ο Hampe (1908-1981) υπήρξε καθηγητής της Κλασικής 'Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδεβέργης. Πριν από τον πόλεμο είχε διατελέσει Assistent του 'Ινστιτούτου στην 'Αθήνα. Κατά την Κατοχή δεν είχε αρχαιολογική δράση στην 'Ελλάδα.

Το 1951 ο Emil Kunze διορίστηκε Διευθυντής του Γερμανικού 'Αρχαιολογικού 'Ινστιτούτου, το οποίο άρχισε να λειτουργεί επίσημα. Στα χρόνια που μεσολάβησαν από το 1944 έως το 1951, 'Ελληνες αρχαιολόγοι φρόντισαν να διατηρηθεί η πνευματική παρουσία του 'Ινστιτούτου, η Βιβλιοθήκη του και το Φωτογραφικό 'Αρχειο χωρίς να πειραχτούν. 'Η ιστορία αυτή ξεφεύγει όμως από τα όρια της διήγησής μας.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Πώς έγινε η αποχώρηση των Γερμανών αρχαιολόγων από την Ελλάδα το 1944; Οί περισσότεροι είχαν στρατιωτική ιδιότητα και ακολούθησαν τις μονάδες τους στον δρόμο του γυρισμού. Δεν γνωρίζω, άκομπ, πώς έφυγε το προσωπικό του Ίνστιτούτου, ο Wrede. Θα είχαν γίνει βέβαια συνεννοήσεις με το Υπουργείο Παιδείας, γιατί το κύριο του Ίνστιτούτου, Φειδίου Ι, με την άμύθητη πνευματική περιουσία του που μάς άφορα, παραδόθηκε κανονικά στις Έλληνικές Αρχές. Τις στιγμές αυτές της παράδοσης του Ίνστιτούτου διηγείται ο Roland Hampe σε ένα μικρό βιβλίο του με τίτλο *Die Rettung Athens im Oktober 1944* (Wiesbaden 1955) (Ή σωτηρία της Αθήνας τον Οκτώβριο του 1944). Περιγράφει την «πολιτική» δράση του στην Αθήνα και προβάλλει τή συμβολή του στην άποτροπή τής καταστροφής τής πόλης, που είχε διαταχθῆ από τον Hitler.

Αθήνα, Ακρόπολη, 12 Οκτωβρίου 1944. Γερμανός στρατιώτης τυλιγμένος με τήν πολεμική σημαία, τήν όποία ύπέστειλε για τελευταία φορά, άποχωρεί από τήν Ελλάδα.

Ὁ Καλλιγᾶς λέγει ὅτι στὸν ναὸ οἱ Γερμανοὶ «ἐνεταφίασαν δύο ἄραβας αἰχμαλώτους», εἶδε μάλιστα τὶς πέτρες ποὺ ἦσαν σωρευμένες ἐπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους τοὺς. Θὰ ἐπρόκειτο πιθανῶς γιὰ ἄνδρες τῶν βοηθητικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ἀγγλικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος στὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἐγκαταλείφθηκαν κατὰ τὴν κατάρρευση τοῦ '41, βρέθηκαν αἰχμάλωτοι τῶν Γερμανῶν καὶ ἐργάζονταν ὡς ἐργάτες στὶς πολεμικὲς κατασκευές τοὺς.

Κατὰ τὴν πρώτη Συνδιάσκεψη τῆς Χάγης τοῦ 1907, καὶ μετὰ τὴν Συνθήκη τῆς Γενεύης τοῦ 1925, εἶχαν καθοριστῆ οἱ κανόνες συμπεριφορᾶς μεταξὺ ἐμπολέμων. Σήμερα ἰσχύει ὁ κανονισμὸς τοῦ ΟΗΕ τοῦ 1949, ποὺ περιέλαβε καὶ τοὺς κανόνες ποὺ ἴσχυαν. Ἡ ἐκτέλεση αἰχμαλώτων δὲν ἐπιτρέπεται. Στὴν περίπτωση τοῦ Σουνίου, δὲν ἀποδεικνύεται πλέον νομικά. Ἀποδεικνύεται ὅμως ἀρχαιολογικά.

Τὸ 1980, κατὰ τὴν τακτοποίηση λίθων στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, βρέθηκαν ἀνάμεσα στὰ χώματα καὶ τὶς πέτρες ἀνθρώπινα ὀστά, τὰ ὁποῖα, ὅπως ἐξακριβώθηκε, εἶχαν ἀποκαλυφθῆ πάλι τὸ 1968 καὶ τὸ 1976. Ἡ ταφὴ ἦταν ἐντελῶς πρόχειρη, ἕνας ρηχὸς λάκκος, ὅπου τοποθετήθηκε τὸ νεκρὸ σῶμα, καὶ ἐπάνω του σωρὸς ἀπὸ πέτρες.

Τοῦ δευτέρου αἰχμαλώτου ὁ τάφος βρέθηκε τὸ 1993 ἔξω ἀπὸ τὴν νότια πλευρὰ τοῦ ναοῦ, σὲ ἀπόσταση 3 μέτρων. Καὶ αὐτὸς ὁ νεκρὸς εἶχε ταφῆ σὲ ρηχὸ λάκκο καὶ εἶχε σκεπασθῆ μετὰ πέτρες. Τὸ κρανίον εἶχε ἐξαφανισθῆ, ἴσως ἀπὸ τὶς βροχὲς ἢ ἀπὸ παλαιότερες ἐργασίες διευθέτησης τοῦ χώρου.

Ἐκεῖνοι ποὺ ἐκτέλεσαν τοὺς αἰχμαλώτους δὲν ἦσαν ἀρχαιολόγοι καὶ δὲν γνώριζαν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔθαβαν ποτὲ τοὺς νεκροὺς μέσα στὰ ἱερά τοὺς.

Γλυπτά και μάρμαρα είργασμένα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο εἰς τὸ ὑπόστεγον, ἐχρησιμοποίησαν οἱ Γερμανοὶ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Ἐκτίσαν ἐκεῖ διάφορα οἰκήματα, ἕνα τηλεφωνεῖον (πλὴν τοῦ ἄνωθεν ἀναφερομένου), πυριτιδαποθήκας (πλησίον τοῦ προπύλου). Εἰς τὰ κτίσματα διακρίνονται τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων εἶναι θραυσμένα. Ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ Ναοῦ οἱ Γερμανοὶ ἐνεταφίασαν δύο ἄραβας αἰχμαλώτους οὓς ἐφόνευσαν δι' ἀσήμαντον αἰτίαν καὶ ἐπὶ τῶν τάφων συνεσώρευσαν μάρμαρα τοῦ ναοῦ. Ἐκ τῶν χαραγμάτων ἐπὶ τῶν μαρμάρων δὲν διακρίνονται ὀνόματα Γερμανῶν ἀλλὰ μόνον Ἱταλῶν, ἐσημείωσα τινὰ τούτων, ἰδίως ὅσον ὑπῆρχον καὶ βέβαιαι χρονολογίαι».

Ὁ προσεκτικὸς ἐπισκέπτης τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος εὐκόλα βρῖσκει τὰ λείψανα τῶν γερμανικῶν πολεμικῶν κατασκευῶν. Εὐτυχῶς δὲν καταστράφηκαν ὀλοκληρωτικὰ μετὰ τὸν πόλεμο, ὅπως ἄκριτα ἔγινε σὲ ὀλόκληρην τὴν Ἑλλάδα. Ἀποτελοῦν μέρος τῆς ἱστορίας μας καὶ τοῦ μνημειακοῦ πλοῦτου. Ἐνα τούρκικο φρούριο δὲν ἔχει μεγαλύτερη σημασία ἀπὸ τὶς ὑπόγειες κατασκευὲς στὸν Προφήτη Ἡλία τοῦ Πειραιᾶ.

Τὰ λείψανα
ἄραβος αἰχμαλώτου,
ἐκτελεσμένου
κατὰ τὴν Κατοχὴ
καὶ θαμμένου
στὸν ναὸ τοῦ Ποσειδῶνος
στὸ Σούνιο.

«Ὀλόκληρος ὁ κῶρος ὁ περὶ τὸν Ναὸν καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου εἶχεν μετατραπῆ εἰς φρούριον. Ὅκτῳ μόνιμοι ἐγκαταστάσεις φωλεῶν πολυβόλων εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς ἀπόστασιν 20-120 μέτρων ἀπὸ τοῦ Ναοῦ. Τινὲς τῶν φωλεῶν αὐτῶν ἐπεκοινώνουν μεταξύ των διὰ διαδρόμου ἐσκαμμένου εἰς βάθος περίπου 1 μ. καὶ συνολικοῦ μήκους πλέον τῶν 150 μ. Αἱ φωλεαὶ ἦσαν διατεταγμένοι ὅλοι πέριξ τοῦ Ναοῦ, μία ἐξ αὐτῶν, ἡ πρὸς Ν (πρὸς τὸ ἄκρον τοῦ ἀκρωτηρίου), εἶναι κατασκευασμένη διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος. Παραπλεύρως δὲ τοῦ πυροβολείου τούτου ἦτο κατασκευασμένος ἐπίσης ἐκ σκυροκονιάματος θαλαμίσκος τηλεφώνου.

Ἐντὸς τοῦ περιβόλου καὶ εἰς ἀπόστασιν 20-25 μ. πρὸς ΒΔ ἐκτίσθη ἀποθήκη τῆς ὁποίας ἡ βᾶσις ἦτο ἐκ σκυροκονιάματος, ἐκτίσεως 8×6 μ. Πρὸς Β ἐπίσης ὑπῆρχε βᾶσις πολυβόλου ἐκ σκυροκονιάματος.

Σούνιο,
ἱερὸ Ποσειδῶνος.
Τμῆμα
γερμανικοῦ
χαρακώματος,
κατασκευασμένου
μὲ ἀρχαίους λίθους.

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΜΝΗΜΑΤΑ

Στις 24 Φεβρουαρίου 1946 ο Έφορος Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Μαρίνος Καλλιγᾶς, κατόπιν Διευθυντῆς τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης, ταξίδεψε στο Σούνιο. Ἡ κατάσταση τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος κυρίως, ἦταν ὅπως κατὰ τὴν Κατοχή. Μικρὰ ὄχυρὰ γύρω γύρω ἀπὸ τὸν ναό, βάσεις πολυβόλων καὶ μικρῶν πυροβόλων καὶ ἀρκετὰ μεγάλο ὑπόγειο Bunker, ποὺ σώζεται σκεπασμένο μὲ κῶμα καὶ ἀδέατο σήμερα. Ὁ Καλλιγᾶς περιγράφει ὅ,τι εἶδε στὸ τότε ἔρημο ἱερό. Ἴσως ἦταν καὶ ὁ πρῶτος ἀρχαιολόγος ποὺ τὸ ἐπισκεπτόταν μετὰ τὸν πόλεμο:

Σούνιο, ἱερὸ Ποσειδῶνος. Βάση μικροῦ πυροβόλου νότια τοῦ ναοῦ, ἐπάνω στοὺς βράχους ποὺ κρέμονται γηλά ἀπὸ τὴ θάλασσα. Οἱ Γερμανοὶ στρατιῶτες περιμένοντας τὴν εἰσβολὴ τῶν συμμάχων ἔβλεπαν, κατὰ τοὺς στίχους τοῦ Αἰσχύλου, *ποντίων τε κυμάτων / ἀνῆριθμον γέλασμα* (τῶν κυμάτων τοῦ πελάγους ἔ ἀμέτρητα χαμόγελα, *Προμ. Δεσμ.* 89-90).

βυζαντινῶν εἰκόνων καὶ κειμηλίων ἀπὸ τῆ Μητρόπολη τῶν Σερρῶν καὶ τῆ Μονῆ Προδρόμου. Ὅρισμένες ἀπὸ τὶς ἀρπαγές τους εἶχαν πολιτικὸ κίνητρο. Ἀφαίρεσαν λ.χ. δύο μεγάλα μάρμαρα τοῦ στυλοβάτη τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Β τῶν Φιλίππων, τὰ ὁποῖα ἦσαν χαραγμένες οἱ λεγόμενες πρωτοβουλγαρικὲς ἐπιγραφές, καθὼς καὶ κιονόκρανο πρὸς τὸ στόλιζαν κεφάλια κριαριῶν. Τὸ 1947 ἡ Βουλγαρία ἀπέδωσε καὶ τὰ τρία μάρμαρα.

Σέρρες.
Τὸ μνημεῖο τῶν πεσόντων
κατεστραμμένο
ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους.

ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ὑπηρεσίας στὴν Ἀθήνα ὑπάρχουν λίγα μόνον ἔγγραφα σχετικὰ μὲ ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων στὶς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος ποὺ κατεῖχαν. Πιθανῶς τὰ πολλὰ νὰ βρίσκονται στὸ Ἀρχεῖο τῆς ΔΙΜΑ, κάπου στὴ Θεσσαλονίκη.

Ἀρκετὲς βλάβες καὶ καταστροφὲς ἔκαμαν μὲ τὴν κατασκευὴ κυρίως ὄχυρωμάτων στὴ Μυκηθέρνα, τὴν Ἀμφίπολη, τοὺς Φιλίππους, τὰ Νέα Μουδανιά, τὴ Σαμοθράκη. Συστηματικὰ ὅμως ἐπιδόθηκαν στὴν ἀρπαγὴ ἀρχαίων ἀπὸ τὸ χωριὸ Μαργαρίτα, τὴ Συλλογὴ Κομοτηνῆς, τὴ Συλλογὴ τῆς Μαρώνας, ἀπὸ τοὺς Φιλίππους, τὸ Μουσεῖο Καβάλας, τὴ Θάσο, τὴ Σαμοθράκη, καθὼς καὶ

Τὸ Δοξάτο τῆς Δράμας
στὴ Μακεδονία
γνώρισε κατὰ τὴν Κατοχί,
γιὰ δεύτερη φορὰ
μετὰ τὸ 1912,
τὴ μανία τῶν Βουλγάρων.
Ἐδῶ, τὸ μνημεῖο
τῆς πόλης.

ζης, ἔνθα ἐπωλοῦντο τὰ εἰσιτήρια, ἀφήρεσαν περὶ τὰς χιλίας πεντακοσίας δραχμάς».

Τοῦ συμβάντος ποῦ περιγράφει ὁ Κεραμόπουλος σῶζεται ἐξιστόρηση στὸ Ἡμερολόγιο τοῦ ἰστογράφου «Εὐαγγελίστρια», ποῦ βρισκόταν ἀγκυροβολημένο στὴ Δῆλο ἐξ αἰτίας βλάβης. Ἡ ἐγγραφὴ τῆς Τρίτης, 9 Σεπτεμβρίου 1941 εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

«Σήμερον περὶ τὴν 9ην π.μ. ὄρδαὶ τοῦ Μουσολίνη, σύγχρονοι λεπλάται, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Δῆλον προερχόμενοι ἐκ Σύρου μετὸν συνταγματάρχην Διοικητὴν Σύρου καὶ ὄλων τῶν Κυκλάδων, ὀνόματι Δούκα, καὶ μετὴν πρόφασιν νὰ ἰδοῦν τὰ ἀρχαῖα κειμήλια ὁ κύριος Συνταγματάρχης ἔκρινε καλὸν νὰ λεπλατίσῃ τὸ μουσεῖον (ὅπου οἱ περιηγητὰὶ τῆς ὑψηλίου σέβονται καὶ θαυμάζουν) καὶ νὰ συναποκομίσῃ μεθ' ἑαυτοῦ ἀρκετὰ κειμήλια, αἱ δὲ ὄρδαὶ αὐτοῦ ναῦται καὶ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ Β. Ἰταλικοῦ ναυτικοῦ, εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ πλοίου καὶ ἀφοῦ διέρρηξαν ὅλα τὰ διαμερίσματα τοῦ πλοίου, ἤρπασαν ἐργαλεῖα τῆς μηχανῆς, ἥτοι δύο καμινέτα θερμάνσεως, τριάκοντα διάφορα κλειδιὰ τύπου Bolinder, μία τανάλια, τρεῖς πένσες διαφόρου μεγέθους, δύο φύλλα παρμενίτου, δέκα ὀκ. σιουπι λευκόν, ἓνα κουτὶ ὄρειχάλκινον μετὰ διάφορα ἀνταλλακτικά, ἥτοι βαλβίδας κλπ., καὶ δύο κλινωσκεπάσματα ἀπὸ τὸ διαμέρισμα κυβερνήτου καὶ ἀνεχώρησαν διὰ Σύρον» (*Ναυτικὸ Μουσεῖο Αἰγαίου*, τεῦχος 3, 1990, 16).

Τὰ παραδείγματα μποροῦν νὰ πολλαπλασιαστοῦν. Ὅλα ἀποδεικνύουν ὅτι καὶ οἱ Ἑλληνικὲς καὶ οἱ Γερμανικὲς καὶ οἱ Ἰταλικὲς Ἀρχὲς ἦσαν ἀνίσχυρες νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ γενικὴ αὐθαιρεσία, ποῦ τὴ στήριζε τὸ γεγονός τῆς κατάκτησης. Οἱ ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες ἦσαν, κατὰ τὴν ἀγγλικὴ ἔκφραση, «spoils of war»· αὐτὸ ποῦ χιλιάδες χρόνια πρὶν εἶχε εἰπεῖ ὁ Κῦρος ὁ Μέγας: *τὰ τῶν νικωμένων πάντα τοῖς νικῶσιν ἀεὶ ἄθλα πρόκειται* (Ξενοφ. *Κύρου Παιδείας* II, 3, 2).

είπεν ὅτι μεταβάς εἰς Κρήτην διεπίστωσε δυστυχῶς, ὅτι ὅ,τι συν-
έβη εἰς τὴν Δῆλον συνέβη καὶ ἐν Κρήτῃ, ἔνθα ὁ κατακτητὴς τῆς
νήσου στρατηγός (ἐλθομόνησα τὸ ὄνομα) ἀπεκόμισεν ἐκ τοῦ Μου-
σείου τοῦ Ἑρακλείου ἀρχαῖα τινά. Μὲ καθπούχασεν ὅμως ὁ κ.
v. Schönebeck εἰπὼν ὅτι ἔλαβεν ὅλα τὰ δέοντα μέτρα καὶ θὰ ἐπι-
στραφοῦν τὰ ἀποκομισθέντα. Ἐγγραφον δὲν θὰ στείλῃ».

Ἡ ὑπόθεση τῆς Δήλου, τὴν ὁποία μνημόνευσε ὁ Schönebeck, πολὺ γνωστὴ σὲ ὅλες τὶς λεπτομέρειές της ἀπὸ τὰ ἔγγραφα, εἶναι ἐκείνη στὴν ὁποία πρωταγωνίστησε ὁ Ἰταλὸς Στρατιωτικὸς Διοικη-
τὴς Κυκλάδων Τζοβάνι Λούκα. Στὶς 6 Σεπτεμβρίου 1941 πῆγε στὴ
Δῆλο μὲ βοηθητικὸ πολεμικὸ πλοῖο, μαζί μὲ ἔξι ἀξιωματικούς καὶ
ἔξι στρατιῶτες, καὶ κατὰ τὴ δημοσιευμένη περιγραφὴ τοῦ Κεραμό-
πουλου, «καθ' ὃν χρόνον οἱ ἀξιωματικοὶ ἐλεπλάτουν τὰς προδικίας
[τοῦ μουσείου] οἱ στρατιῶται ἀνοίξαντες τὸ συρτῆριον τῆς τραπέ-

Ἄ στρατάρχης von Brauchitsch, ἀρχηγὸς τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ Ξερας, σὲ
ἐπίσκεψί του στὴν Ἀκρόπολη πρὶν ἀπὸ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1941. Πίσω του μὲ
κράνος ὁ στρατηγὸς Carlo Geloso, Διοικητὴς τῆς XI Ἰταλικῆς Στρατιάς στὴν Ἑλ-
λάδα ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1941 ἕως τὴν 3 Μαΐου 1943.

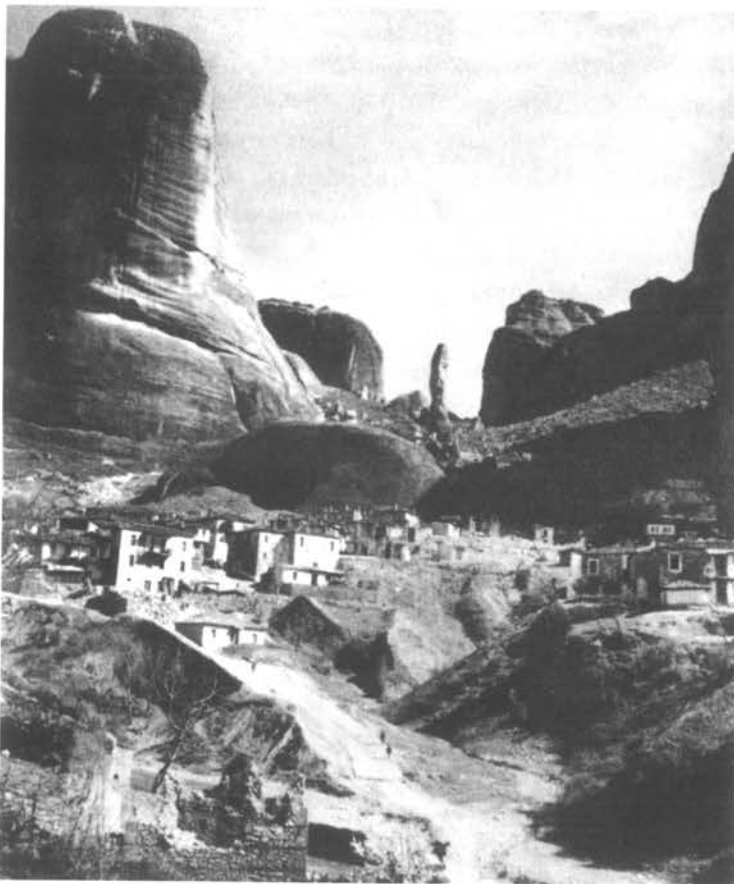
Λίγες ημέρες αργότερα, στις 5 Σεπτεμβρίου κατά αναφορά του Μηλιάδη, «Ιταλός στρατιώτης ανήκων εις ομάδα έπισκεφθεισαν με έπικεφαλής αξιωματικόν τήν 'Ακρόπολιν, έλαβεν ένα λίθον καί προσεπάθησεν δι' αυτού να άποσπάση μίαν τών έλικών ενός ιωνικού κιονοκράνου του 'Ερεχθείου κατακειμένου, άνεστραμμένου, επί τών θεμελίων του ναού Dörfeld, πρό τών Κορών, καί άπέσπασε τεμάχια τινά. 'Ο 'Επιμελητής κ. Μπακαλάκης μεταβάς επί τόπου παρεκάλεσεν τόν έπικεφαλής αξιωματικόν να συστήσῃ εις τούς άνδρας του ότι δέν πρέπει να γίνωνται τοιαύται πράξεις εις βάρος τών αρχαίων. 'Ο αξιωματικός δέν έδωσεν καρμίαν σημασίαν εις τούς λόγους του κ. 'Επιμελητοῦ, κρατούντος μάλιστα εις τās χείρας του τὰ θραύσματα του κιονοκράνου, ειπών ότι εν καιρῷ θα κάμη λόγον περι αυτού εις τούς στρατιώτας του. Τήν συζήτησιν παρηκολούθησαν δύο Γερμανοί αξιωματικοί όδηγούμενοι υπό έρμηνέως του φρουραρχείου. Οί στρατιώται ('Ιταλοί) τής ομάδος εκείνης κατά τήν όμιλίαν του 'Επιμελητοῦ μετά του αξιωματικού των έλαβον στάσιν όλίγον άπειλητικήν». 'Ο Κεραμόπουλος σημειώνει σιτό περιδώριο τής αναφορās του Μηλιάδη: «Εις τὸ 'Αρχεῖον, μετά τήν συνεννόσιν του κ. Laurenzi μετά του στρατηγού Geloso, καθ' ἣν θα σταλοῦν Carabinieri εις τήν 'Ακρόπολιν».

'Ο στρατηγός Geloso δέν ἦταν ό κατάλληλος γιά να λάβει μέτρα προστασίας τής 'Ακροπόλεως. Εἶχε αγοράσει από τὸ αρχαιοπωλεῖο Θ. Θεοφίλην τρεῖς μεταβυζαντινές εἰκόνας καί τις ἔστειλε σιτήν πατρίδα του. Τὸ αντίτιμο ὅμως πληρώθηκε από τὴ Διεύθυνσιν Οἰκονομικῶν 'Υποθέσεων 'Αρχῶν Κατοχῆς του 'Υπουργείου Οἰκονομικῶν, δηλαδὴ από τούς Ἕλληνας.

Δέν ἦταν ό Geloso οὔτε ό πρώτος, οὔτε ό τελευταῖος στρατηγός ποῦ αὐθαιρετοῦσε. 'Ο Γερμανός στρατηγός Ringel σιτήν Κρήτη κρατοῦσε τὰ κλειδιὰ του στραματογραφικῆς Μουσείου 'Ηρακλείου, τμήματος του μεγάλου μουσείου τής πόλης, γιά να μελετήσῃ, ὅπως ἔλεγε, τὰ αρχαῖα. 'Αφαίρεσε πληθος αρχαίων από τὸ μουσεῖο καί τὴ Βίλλα 'Αριάδνη, τὰ όποῖα ἔστειλε σιτὴ Γερμανία. 'Αναφορές, παρακλήσεις, διαμαρτυρίες του Πλάτωνος καί του Θεοφανειδῆ κατ' εὐθειαν πρὸς τούς Γερμανούς, δέν είχαν αποτέλεσμα. 'Ο Κεραμόπουλος με σημείωμά του μᾶς διασώζει μερικὲς λεπτομέρειες τής υπόθεσης:

«Σήμερον 18 Σεπτ. 1941 ἦλθεν εις τὸ εν τῷ 'Υπουργείῳ γραφεῖον μου ό κ. v. Schönebeck μετά του κ. Kraiker καί μου

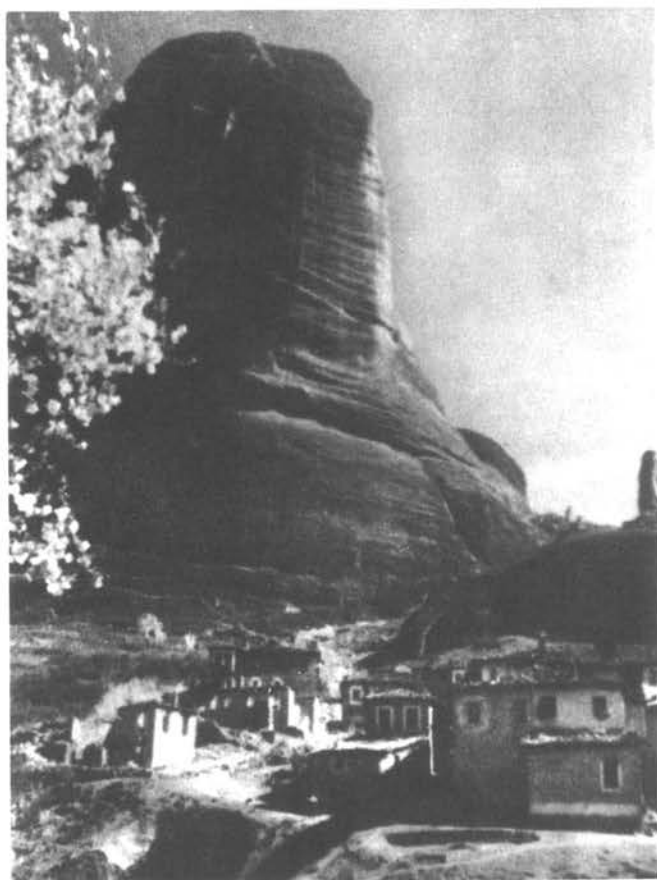
για χρηματισμό, ή θραύση από τους στρατιωτικούς ἀρχαίων λίθων, οί κλοπές θραυσμάτων για ἐνθύμιο, οί ὁμαδικές ἐρωτικές συναντήσεις τῶν ξένων στρατιωτῶν μὲ Ἑλληνίδες μέσα στὰ μνημεῖα, μάλιστα στὸ κάπως προφυλαγμένο ἀπὸ τὰ βλέμματα Ἑρέχθειο, ἀποτελοῦσαν καθημερινὰ περιστατικὰ ἐνὸς ἀδιεξόδου κατάλυσης κάθε κανόνα. Ὄταν τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1941 Ἴταλὸς στρατιώτης ἄρχισε νὰ χαράζει μὲ σφυρὶ καὶ σμίλη, ἐπάνω σὲ ἀρχιτεκτονικὸ μέλος τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ φασιστικὸ ἔμβλημα, ἔτρεξε ὁ Μηλιάδης νὰ τὸν πληροφορήσει ὅτι ἐπάνω στὰ ἀρχαῖα μάρμαρα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χαράζονται νεώτερα σημεῖα. Ὁ Ἴταλὸς ἀπάντησε «ὅτι ἀντιθέτως κατὰ τὴν ἰδικὴν του θεωρίαν πρέπει νὰ ἐπιτρέπεται ἰδιαίτερως ἡ χάραξις τοῦ 'genio' τούτου».

Τὸ χωριὸ Θεόπετρα
τῆς Καλαμπάκας,
στὰ Μετέωρα,
κατεστραμμένο
ἀπὸ τοὺς Ἴταλοὺς.

νόπτους κανονισμούς, οὔτε τὶς ὑποδείξεις τῶν φυλάκων καὶ τῶν ἀρχαιολόγων, οὔτε τὶς δικές τους ἀπαγορεύσεις. Ἡ Ἀκρόπολη εἶναι ὁ τόπος γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχουμε τὶς περισσότερες ἐπίσημες καὶ συνεχεῖς πληροφορίες. Ὁ Γιάννης Μπλιάδης, Διευθυντὴς τῆς ἀπὸ τοῦ τέλους Ἰουλίου τοῦ 1941, προσπαθοῦσε νὰ ἐπιβάλλει τὴν τήρηση τῶν κανονισμῶν, ἀνίσχυρος ὅμως καὶ ἀδύναμος, ἔβλεπε νὰ ἐξευτελίζονται τὰ μνημεῖα καὶ ἡ Ὑπηρεσία. Οἱ φωτογραφίσεις, κυρίως στὸ Ἐρέχθειο μὲ τὶς Κόρες, τὰ χαράγματα καὶ οἱ ἐπιγραφές στοὺς λίθους, ἡ εἴσοδος στὸν κῶρο ἀπὸ ἀπαγορευμένα σημεῖα, οἱ διαταγές τῶν ἐκεῖ στρατιωτικῶν, ποὺ ἀναιροῦσαν τὶς διαταγές τῆς Ὑπηρεσίας, ἡ ἐξαχρέωση μερικῶν φυλάκων, ποὺ συνεργάζονταν μὲ Ἴταλοὺς καὶ Γερμανοὺς τῆς φρουρᾶς ἐντελῶς φανερά

Τὸ χωριὸ Κασιράκι
τῆς Καλαμπάκας,
στὰ Μετέωρα,
κατεστραμμένο
ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς.

πολυβολήθηκαν. Έφθασαν στον Διοικητή του όχυρου και ζήτησαν την τιμωρία των υπευθύνων της καταστροφής. Οί ἔγγραφες ἐνέργειες τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὸ ἴδιο θέμα εἶχαν ὡς μόνον ἀποτέλεσμα τὴ δίωξή του.

Ἐτελέσφορη ἐπίσης ὑπῆρξε ἡ προσπάθεια τοῦ Πλάτωνος νὰ ἀποφευχθῆ ἡ ἀνατίναξη τοῦ Λαβυρίνθου τῆς Γόρτυνος, τοῦ ἀρχαίου λατομείου. Παρὰ τὸ ὅτι κατόρθωσε νὰ εἰσχωρήσει στὸν Λαβύρινθο, δὲν μετέπεισε τοὺς στρατιωτικούς. Τὸ μνημεῖο καταστράφηκε ὀλοκληρωτικά.

Οἱ χιλιάδες στρατιῶτες καὶ ἀξιωματικοὶ ἐπισκέπτες τῶν μνημείων ἦσαν αἰτία συνεχοῦς φροντίδας καὶ ἔγνοιας γιὰ τὴν Ὑψηροσία. Μὲ τὴν αἴσθησι τοῦ κατακτητῆ, δὲν σέβονταν οὔτε τοὺς αὐτο-

Ἄγία Λαύρα.
Πυρπολημένα κτίρια
ἀπὸ τὸν γερμανικὸ στρατό.

Οι κῶροι τῶν ἀμυντικῶν ἐγκαταστάσεων ἀποκλείονταν γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Τὴν Ἀκρόπολη τὴν ἔσωσε ἡ μεγάλη της σημασία καὶ ἡ φήμη της. Στὸ Σούνιο ὅμως δὲν ἐμποδίστηκαν τὰ ἔργα καὶ στὴν Κρήτη ἔγιναν ὀλοκληρωτικὲς καταστροφές. Ἡ παραλία τῆς Ἀττικῆς, ἀπὸ τὸν Πειραιὰ ἕως τὸν Μαραθῶνα, γέμισε ὄχυρά. Στὸν Θορικό, στὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος, σώζονται ἀκόμη· ἡ περιοχὴ τῆς Βραυρῶνος ἔχει ἀρκετά, ἀπὸ τὴν παραλία ἕως τὴν ἀκρόπολή της, ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος.

Τὴν καταστροφὴ τοῦ μινωικοῦ βασιλικοῦ τάφου τῶν Ἰσοπάτων πληροφορήθηκε ὁ Νικόλαος Πλάτων ἀφοῦ εἶχε συντελεστῆ. Μὲ τὸν ἀρχιτεχνίτη Ζαχαρία Κανάκη κατόρθωσαν νὰ εἰσχωρήσουν στὴν ἀπαγορευμένη ζώνη τῶν παράκτιων πυροβολείων καὶ

Μέγα Σπήλαιο.
Τὰ κύρια πυρπολημένα
ἀπὸ τὸν γερμανικὸ στρατό.

καὶ τὰ μνημεῖα τῆς, πέρα ἀπὸ αὐτὸ ποῦ δίνει ἡ βία. Περίμεναν λοιπὸν οἱ Ἕλληνες ἄλλη συμπεριφορά. Ἀντίθετα ὅμως, ἡ εἰκοσάδα τῶν Ἐφόρων καὶ τῶν Ἐπιμελητῶν πληροφοροῦνταν ἢ διαπίστωναν παράνομες ἀνασκαφές, δέχονταν προσβλητικὰ ἢ ἀπειλητικὰ ἔγγραφα καὶ πιέσεις γιὰ νὰ ἐνεργήσουν σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῶν πρώην φίλων τους. Ἐπιθυμίες ἀνεδαφικές, ἀταίριαστες στὶς περιστάσεις, σὲ ἐποχὲς ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ πείνα, ὁ τρόμος καὶ ἡ καταστροφὴ. Ἐνῶ στοὺς δρόμους κυκλοφοροῦσαν οἱ κιλιάρδες ἀνάπηροι τῆς Ἀλβανίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, τοῦ Ὀλύμπου, ὁ λιμὸς εἶχε ἀρχίσει νὰ σκεπάζει τὴν Ἀθῆνα καὶ τὸν Πειραιᾶ, οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι ἀπαιτοῦσαν νὰ ἀνοίξουν πάλι τὰ μουσεῖα, ὄχι γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἀλλὰ γιὰ τοὺς δικούς τους ἀνθρώπους.

Ὁ ξένος στρατὸς ὑπῆρξε ἀνεξάρτητη καὶ ἀνώτατη ἀρχή. Ἀναγκασμένος νὰ γεμίσει τὴν Ἑλλάδα μὲ μικρὰ ἢ μεγάλα ὄχυράματα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς Ἀντίστασης καὶ τῆς συμμαχικῆς εἰσβολῆς (Operation Animals), βρισκόταν ἔξω ἀπὸ κάθε ἔλεγχο.

Γερμανικὸ
ἀμυντικὸ φυλάκιο
στὴν παραλία
τῆς Βραυρῶνος.

ἢ ἄλλοῦ, νὰ εἶναι σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς πνευματικῆς ἐπιστήμης ποὺ ἀσκοῦν.

Οἱ ἄγραφοι κανόνες τῆς φιλοξενίας παραβιάστηκαν ἀπὸ Ἴταλοὺς καὶ Γερμανοὺς καὶ οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι θεώρησαν τοὺς πρῶν φίλους τοὺς ἐχθροὺς. Ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὑπάρχουν κατὰ τὴν Κατοχὴ τὸ Γερμανικὸ καὶ τὸ Αὐστριακὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο, ἡ Ἱταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή· οἱ Ἕλληνες ὅμως εἶχαν πάγει νὰ συκνάζουν στὰ Ἰδρύματα αὐτά. Δημιουργήθηκαν ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς Ὑπηρεσίες Προστασίας τῶν Ἑλληνικῶν Μνημείων, ποὺ τὶς ἀποτελοῦσαν οἱ πρῶν συνεργάτες καὶ φίλοι τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, μὲ ἄλλη νοοτροπία τώρα καὶ συμπεριφορὰ.

Οἱ Γερμανοί, κυρίως, ἀρχαιολόγοι ἄλλαξαν μὲ εὐχαρίστηση ρόλους. Ὡς στρατιωτικοὶ ἀρχαιολόγοι τήρησαν τὰ προσκείμενα καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους μὲ τὴν τραχύτητα τοῦ κατακτητῆ καὶ ὄχι μὲ τὴ διακριτικότητα τοῦ ἐπιστήμονα, πρῶν φίλου καὶ πρῶν συμφοιτητῆ τῶν Ἑλλήνων. Ἐέχασαν ὅτι ἡ κατάκτηση τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν στρατό τους δὲν τοὺς ἔδωσε κανένα δικαίωμα ἐπάνω στὴ χώρα

Γερμανικὸ
ἀμυντικὸ φυλάκιο
στὶς ἐγκαταστάσεις
τῆς Οὐλέν,
στὸ Κάτω Σούλι
Μαραθῶνος.

ΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΤΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ

Ὁ πόλεμος τοῦ '40, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιο, ἔχει τὴ διαφορὰ πὼς οἱ ἀντίπαλοί μας, καὶ προσωρινὰ νικητὲς, μπῆκαν στὴ χώρα μας ὡς κατακτητὲς καὶ ἔμειναν ἐπὶ χρόνια. Ἡ σύγκρουση ὄχι μόνο συνεχίστηκε μὲ τὴν Ἀντίσταση, ἀλλὰ ἐπεκτάθηκε ἀπὸ τὸν πολεμικὸ τομέα, ὅπου λίγο-πολύ ἦταν ἀπρόσωπη, στὸν κοινωνικό. Βεβαίως υπῆρξαν συνεργάτες τῶν κατακτητῶν, μαυραγορίτες, δοσιλόγοι, προδότες· πενήντα χρόνια μετὰ οἱ χαρακτηρισμοὶ αὐτοὶ ἐξακολουθοῦν νὰ δημιουργοῦν τὸ αἶσθημα τῆς ἀπέχθειας. Ἡ κοινωνικὴ διάσταση τῆς σύγκρουσης φαίνεται ἔντονα σιτοὺς ἀρχαιολόγους, μεταξύ τῶν ὁποίων, ξένων καὶ Ἑλλήνων, υπῆρχαν στενὲς ἐπαγγελματικὲς σχέσεις ποὺ γίνονταν φιλικές.

Πρέπει ἀκόμη νὰ ἔχουμε ὑπόψη ὅτι ὅλοι οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι ζοῦν καὶ ἐργάζονται στὴν Ἑλλάδα ἔχοντας μὴν ἀγραφή ὑποχρέωση: τῆς τήρησης τῶν πανάρχαιων ἐλληνικῶν κανόνων τῆς φιλοξενίας. Αὐτοί, οἱ ξένοι, δὲν εἶναι ἔμποροι ἢ μισθωτοὶ μιᾶς ἐπιχείρησης, ἀλλὰ ἐπισιτήμονες μὲ εὐγενεῖς ἐπιδιώξεις. Πάντα λοιπὸν περιμένουμε ἢ συμπεριφορὰ τους ἀπέναντί μας, ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα

Πειραϊκὴ χερσόνησος. Βάση παράκιου γερμανικοῦ πυροβόλου ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Κόωνος.

Urinieren an Marmorsäulen verdirbt den Marmor, hat Beschädigungen der Kunstwerke zur Folge und ist eine Disziplinlosigkeit.

Τὸ οὐρεῖν στοὺς μαρμάρινους κίονες διαβρώνει τὸ μάρμαρο, ἔχει ὡς συνέπεια τὴ φθορὰ τῶν ἔργων τέχνης καὶ ἀποτελεῖ πράξη ἀπειθαρχίας.

10. Delphi

Bewegt Euch vorsichtig zwischen den Ruinen und Steinen, die ein bleibendes Zeugnis grosser Zeiten sind!

Νὰ κινεῖστε προσεκτικὰ ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια καὶ τοὺς λίθους, ποὺ εἶναι κατάλοιπα μεγάλων ἐποχῶν!

Jedes Schreiben oder Einritzen von Namen auf den Steinen verdirbt ein wertvolles Gut!

Κάθε ἀναγραφὴ ἢ χάραξη ὀνομάτων στοὺς λίθους καταστρέφει ἓνα πολύτιμο ἀγαθό!

11/12. Kreta

Die Ruinen Kretas sind Zeugnisse einer hohen Kultur auf europäischem Boden im 3. und 2. Jahrtausend v. Chr.

Τὰ ἀρχαῖα τῆς Κρήτης ἀποτελοῦν μαρτυρία ἑνὸς ὑψηλοῦ πολιτισμοῦ σὲ εὐρωπαϊκὸ ἔδαφος κατὰ τὴν 3η καὶ 2η χιλιετία π.Χ.

Wer sie achtet, achtet unsere europäische Vorzeit, wer sie stört, missachtet unsere Vergangenheit.

Ὅποιος τὰ προσέχει, προσέχει τὴν εὐρωπαϊκὴ προϊστορία, ὅποιος τὰ καταστρέφει, περιφρονεῖ τὸ παρελθόν μας.

Steine sind Zeugnisse der Geschichte, wenn sie im Verband grosser Ruinenstätten stehen.

Οἱ λίθοι εἶναι ἱστορικὲς μαρτυρίες, ὅταν ἀνήκουν σὲ σημαντικοὺς ἀρχαίους χώρους.

Sie sind sinnlos, reisst man sie aus ihrem alten Zusammenhang.

Χάνουν τὸ νόημά τους, ἂν μετακινηθοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαία θέση τους.

“Οποιος καράζει τὸ ὄνομά του σιὸ μάρμαρο, παραμορφώνει τὴ μαρτυρία ἐνὸς μεγάλου παρελθόντος.

5. Der Inselstaat Aigina

Kunst und Kultur des Griechentums sind erschlossen und lebendig durch Tatkraft und Geist deutscher Männer.

Ἡ τέχνη καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ περιλαμβάνονται καὶ ζοῦν σπὴ δημιουργικὴ δύναμη καὶ τὸ πνεῦμα τῶν Γερμανῶν ἀνδρῶν.

Jeder von Euch hat daran Anteil, hat aber auch die Pflicht, die Denkmäler vor Schaden zu bewahren.

Τὰ μνημεῖα ἀνήκουν σὲ ὅλους σας, καὶ ὅλοι σας ἔχετε καὶ τὸ καθῆκον νὰ τὰ προστατεύετε ἀπὸ τὴς φθορῆς.

6. Korinth

Die Ausgrabung und das amerikanische Grabungshaus stehen unter dem Schutz der deutschen Wehrmacht.

Ἡ ἀνασκαφὴ καὶ τὸ σπιτί τῆς ἀμερικανικῆς ἀνασκαφῆς βρίσκονται ὑπὸ τὴν προστασία τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων.

8. Kaisariani und Daphni

Auch wenn sie nicht mehr als Kirche dienen, verlangen Gotteshäuser Achtung und Sauberkeit.

Οἱ οἴκοι τοῦ θεοῦ ἀπαιτοῦν προσοχὴ καὶ τήρηση τῆς καθαριότητος, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν λειτουργοῦν πιά ὡς ἐκκλησίες.

Tretet in der Apsis griechischer Kirchen nicht vor den Altar.

Στὸ ἱερό τῶν ἐλληνικῶν ἐκκλησιῶν, μὴν πηγαίνετε ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ἀγία τράπεζα.

9. Die drei Schlachten Marathon, Thermopylae und Salamis

Wer kunstvoll ausgearbeitete Marmorverzierungen grosser Kunstdenkmäler beschädigt, schädigt das Ansehen der Armee und wird entsprechend bestraft.

“Οποιος καταστρέφει τὴν καλλιτεχνικὴ διακόσμηση τῶν μαρμάρων τῶν μεγάλων ἀρχαιολογικῶν χώρων, βλάπτει τὴν ὑπόληψη τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ δὲ τιμωρηθῆ ἀναλόγως.

HQ LAND FORCES GREECE

PRESERVATION OF ANTIQUITIES

1. No pieces of stone or other material (however small and valueless they may appear to be) may be removed from any archaeological site.
2. The scratching of names, or writing on ancient monuments, is strictly forbidden.
3. The hours of opening and closing, where in force, will be respected.

ΓΕΝΙΚΟΝ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

1. Θραύσματα λίθων ἢ ἀπὸ ἄλλο ὕλικό (ὅσοδῆποτε μικρὰ καὶ χωρὶς ἀξία καὶ ἐὰν φαίνεται ὅτι εἶναι) δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ οἰονδῆποτε ἀρχαιολογικὸ χῶρο.
2. Ἡ χάραξη ὀνομάτων, ἢ τὸ γράψιμο ἐπάνω στὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἀπαγορεύεται αὐστηρά.
3. Οἱ ὥρες ἀνοίγματος καὶ κλεισίματος [τῶν χώρων καὶ τῶν μουσείων], ὅπου ὀρίζονται, πρέπει νὰ τηροῦνται.

Μονόφυλλο πού μοιραζόταν στοὺς Ἄγγλους στρατιῶτες μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση

Όλοι οι επισκέπτες γερμανικής εθνικότητας των αρχαιολογικών χώρων στην Ελλάδα είναι υποχρεωμένοι να τηρούν τις ακόλουθες οδηγίες για την προστασία των μνημείων.

1. Απαγορεύεται αυστηρότατα να παίρνει κανείς μαζί του οποιαδήποτε κομμάτια από μάρμαρο ή από άλλο υλικό, ακόμη και αν είναι αδιακόσμητα και φαίνονται γι' αυτό άνευ αξίας.
2. Απαγορεύεται να γράφονται ή να χαράζονται επιγραφές σε αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη, λίθους κλπ.
3. Για λόγους αποτελεσματικής προστασίας των αρχαίων έργων τέχνης και κτιρίων, υποχρεούνται οι επισκέπτες να τηρούν ακριβώς το ώραριο λειτουργίας.
4. Μέλη των γερμανικών στρατευμάτων ή Γερμανοί στην υπηρεσία του κόμματος, που θέλουν να επισκεφθούν τους αρχαιολογικούς χώρους εκτός του ωραρίου λειτουργίας, πρέπει να δείχνουν τα πιστοποιητικά τους στους φύλακες της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

Αθήνα, χειμώνας του 1941.
 Ένα παιδάκι,
 ο σκελετός του,
 ντυμένο
 τα παράξενα ρούχα του.
 Θύμα της ναζιστικής άρπαγής
 ή του λεγόμενου
 αγγλικού αποκλεισμού;

Befehlshaber Suedgriechenland

O. U., den 5 Januar 1942

**Alle Besucher deutscher Nationalitaet der Ausgraebungs-
staetten in Griechenland sind gehalten, folgende
Weisungen zum Schutze der Kunstdenkmaeler
einzuhalten.**

1. Es ist strengstens untersagt, irgendwelche antiken Stue-
cke aus Marmor oder anderem Material mitzunehmen,
auch wenn sie unverziert und damit wertlos erscheinen.
2. Es ist untersagt, an antiken Bauteilen, Steinen usw.
Inschriften aufzuschreiben oder einzukratzen.
3. Aus Gruenden eines wirksamen Schutzes der antiken
Kunstwerke und Bauten sind die Besucher verpflichtet,
die Oeffnungszeiten genau einzuhalten.
4. Wehrmachtsangestellte oder im Reichsdienst stehende
Deutsche, die die Ausgraebungsstaeten ausserhalb der
ueblichen Oeffnungszeiten besuchen wollen, muessen
sich gegenueber den Waechtern des griechischen Denk-
maldienstes ausweisen.

Fuer den Befehlshaber Suedgriechenland
Der Chef des Stabes
m.d.W.d.G.b.
gez. Weygeldt
Oberleutnant i. Genst.

Μονόφυλλο που μοιραζόταν στους Γερμανούς στρατιώτες
κατά την επίσκεψή τους σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους.

ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ
ΚΑΙ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

Σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς «Σημειώσεις» γιὰ τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες ὑπάρχουν, στὸ ἄνω καὶ κάτω περιθώριο, φράσεις μὲ τὶς ὁποῖες το-νίζεται ἡ σημασία τῶν ἀρχαιοτήτων ἢ δίνονται συμβουλὲς γιὰ τὴν ἀποφυγὴν ζημιῶν καὶ φθορῶν. Παρατίθεται τὸ γερμανικὸ κείμενο καὶ ἡ μετάφραση στὰ ἑλληνικά.

2. Die Stadt Athen

Soldaten, achtet die Ruinenstätten, welche Jahrtausende überdauert haben und weitere Jahrtausende überdauern sollen.

Στρατιῶτες, προσέχετε τοὺς ἀρχαίους χώρους, οἱ ὁποῖοι ἐπιβίωσαν ἐπὶ χιλιετίες, καὶ πρέπει νὰ ἐπιβιώσουν καὶ στὸ μέλλον ἐπίσης ἐπὶ χιλιετίες.

Wer mutwillig antike Ruinen einreißt und Steine verschleppt, vergeht sich an altem Kulturgut und macht sich strafbar!

Ὅποιος ἐκ προθέσεως καταστρέφει ἀρχαῖα ἐρεῖμα καὶ μετακινεῖ λίθους, ἐπεμβαίνει σὲ κατάλοιπα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ ἐκτίθεται ἐνδεχομένως σὲ τιμωρία!

3. Eleusis

Die Ruinenstätten Griechenlands stehen unter dem Schutze der deutschen Wehrmacht.

Οἱ ἀρχαιολογικοὶ χώροι τῆς Ἑλλάδος βρίσκονται ὑπὸ τὴν προστασία τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων.

Der deutsche Soldat verhält sich auch an solchen Stätten achtsam und vorsichtig, um nichts zu beschädigen.

Ὁ Γερμανὸς στρατιώτης συμπεριφέρεται προσεκτικὰ καὶ σὲ αὐτοὺς τοὺς χώρους, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν προκαλέσει φθορὲς.

4. Sounion und Rhamnus

Wer seinen Namen in den Marmor kratzt, verschandelt das Zeugnis einer grossen Vergangenheit.

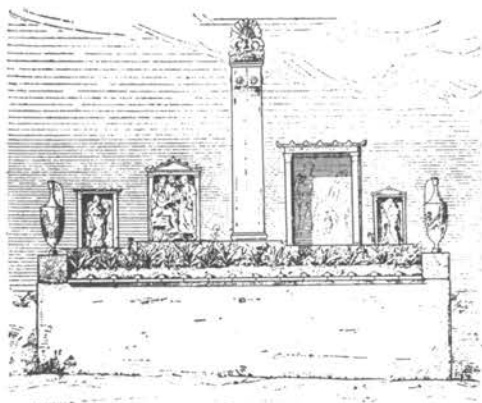
15. Aus Griechenlands Geschichte, τοῦ Ernst Kirsten, οὐ 3.000 ἀντίτυπα.
16. Aus der Erdgeschichte Griechenlands, τοῦ Hamm, οὐ 3.000 ἀντίτυπα.
17. Die griechische Landschaft, τοῦ Ernst Kirsten, οὐ 7.000 ἀντίτυπα.
18. Auf griechischen Bahnen und Strassen, τοῦ Ernst Kirsten, οὐ 7.000 ἀντίτυπα.
19. Die Argolis, τῶν Wilhelm Kraiker καὶ Ernst Kirsten, οὐ 5.000 ἀντίτυπα.
20. Rhodos, τοῦ Ernst Kirsten, οὐ 15.000 ἀντίτυπα.

Συνολικὰ τυπώθηκαν 466.200 ἀντίτυπα. Ἐλάχιστα σώζονται, καὶ ὄχι σὲ πλήρεις σειρές. Τυπώθηκε ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα ἓνα φυλλάδιο γιὰ τὰ γερμανικὰ στρατεύματα τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς, μὲ τὸν ἀριθμὸ 21 καὶ τίτλο Europas Front in Nordafrika.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς «Σημειώσεις», ἐκδόθηκαν γιὰ τὴ χρῆση τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων ὁ τόμος *Hellas, Bilder zur Kultur des Griechentums*, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Schönebeck καὶ τοῦ Kraiker (August Hopfer Verlag-Burg B.M. 1943). Περιεῖχε συνεργασίες τῶν καλύτερων Γερμανῶν ἀρχαιολόγων (Wrede, Baxa, Herter, Müller, Kirsten, Walter, Weickert, Rumpf, Weber, Rodenwaldt, Buschor, Kraiker, Schneider) καὶ τὴ μετάφραση (verdeutsch) τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους ἀπὸ τὸν Schade-waldt. Γιὰ τὴν Πελοπόννησο ἐκδόθηκε ἰδιαίτερος τόμος *Der Peloponnes* (Athen 1944). Τὸ βιβλίον ἦταν γραμμένο, ὅπως λέγεται σὲ ἐσόφυλλον, «Von Soldaten für Soldaten»! Οἱ συντάκτες ἦσαν δόκιμοι ἐπιστήμονες.

Τὰ φυλλάδια ποὺ ἀναφέρονται παραπάνω ἀποτέλεσαν τὸν πυρῆνα τοῦ διάσπμου γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὁδηγοῦ τῆς Ἑλλάδος *Griechenlandkunde*, τῶν Kirsten καὶ Kraiker· κυκλοφόρησε τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὸν πόλεμο καὶ ἔχει κάνει πολλὰς ἐκδόσεις.

3. Eleusis, τῶν Otto Walter καὶ Ernst Kirsten, σὲ πέντε ἐκδόσεις καὶ σὲ 51.000 ἀντίτυπα. Ἡ τελευταία ἔκδοσις ἔγινε τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1944.
4. Sounion und Rhamnus, τοῦ Walther Wrede. Στὴ δευτέρῃ ἔκδοσις ἔφερε τὸν τίτλο Die attischen Grenzfestungen. Καὶ οἱ δύο τυπώθηκαν σὲ 13.000 ἀντίτυπα.
5. Der Inselstaat Aigina, τοῦ Gabriel Welter, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 18.000 ἀντίτυπα.
6. Korinth. Οἱ τρεῖς πρῶτες ἐκδόσεις ἦσαν κείμενο τοῦ Kurt Gebauer. Ἡ τέταρτη, μὲ τὸν τίτλο Korinth und Sikyon, ἦταν τοῦ Kirsten. Καὶ οἱ τέσσερις τυπώθηκαν σὲ 28.000 ἀντίτυπα.
7. Die Burgen von Mykene und Tiryns, τῶν Hans Ulrich von Schönebeck, Kurt Gebauer καὶ Ernst Kirsten, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 23.000 ἀντίτυπα.
8. Kaisariani und Daphni, τοῦ Karl Maria Schneider, σὲ δύο ἐκδόσεις καὶ σὲ 13.000 ἀντίτυπα. Ἡ τρίτη ἔκδοσις, μὲ κείμενο τοῦ Kirsten, τυπώθηκε σὲ 5.000 ἀντίτυπα.
9. Die drei Schlachten von Marathon, Thermopylae und Salamis, τοῦ Hans Ulrich von Schönebeck, σὲ 5.000 ἀντίτυπα. Ἡ δευτέρῃ ἔκδοσις τοῦ Kirsten εἶχε τὸν τίτλο Drei Schlachten der Perserkriege καὶ τυπώθηκε σὲ 20.000 ἀντίτυπα.
10. Delphi, τοῦ Otto Walter, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 18.000 ἀντίτυπα.
- 11/12. Kreta, τοῦ Hans Ulrich von Schönebeck, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 28.000 ἀντίτυπα. Ἡ τέταρτη ἔκδοσις τοῦ Kirsten εἶχε ἀριθμὸν 11 καὶ τὸν τίτλο Die minoischen Paläste auf Kreta καὶ τυπώθηκε σὲ 5.000 ἀντίτυπα.
12. Das Asklepiosheiligtum von Epidauros, τοῦ Ernst Kirsten, σὲ 3.000 ἀντίτυπα.
13. Saloniki, τοῦ Hans Ulrich von Schönebeck, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 35.000 ἀντίτυπα.
14. Olympia, τοῦ Hans Weber, σὲ 10.000 ἀντίτυπα.

Merkblätter für den deutschen Soldaten an den geschichtlichen Stätten Griechenlands

2. Die Stadt Athen.

(3. Auflage)

2. Teil.

Die Gräberstadt.

Nach uraltem Brauch wurden die Toten im Altertum vor den Mauern der Stadt begraben. Hier lagen die Ahnen, deren Namen die Familien durch die Geschlechter und Jahrhunderte bewahrten, und die bis zu dem Stammvater der Sippe in die Urzeit der Sage reichten. Der Boden war durch sie geheiligt, Grabmäler und kleine Heiligtümer kündeten davon. Als die Griechen sich den Persern stellten, kämpften sie, wie der Dichter Aischylos sagt, nicht nur für ihr Vaterland, für Weib und Kind und die Tempel der Götter, sondern auch für ihrer Väter Gräber.

Ursprünglich weit draußen vor der Siedlung angelegt, rückten diese Gräberbezirke durch die Ausdehnung der Stadt immer näher an deren Grenze, bis sie als «Gräberstadt» unmittelbar vor dem Mauerring an allen Zugängen lagen, die zu ihren Toren führten. Herkömmlicher Brauch und mancherlei Glauben führten dazu, bestimmte Gebiete immer mehr zu bevorzugen. In ihnen bestatteten dann vor allem die angesehensten Familien ihre Toten, sodaß schließlich

Ἡ πρώτη σελίδα ἀπὸ τῆς «Σημειώσεως» γιὰ τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες.
Τεύχος Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν (3η ἔκδοσις), Μέρος 2. «Ἡ νεκρόπολις».

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΟΔΗΓΟΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ

Όπως προκύπτει από τις έπιστολές του Schönebeck, μία από τις πρώτες του φροντίδες ήταν ή σύνταξη καί κυκλοφορία σύντομων αρχαιολογικών οδηγών για τὰ μνημεία τής 'Αθήνας καί τὰ σπουδαιότερα τής υπόλοιπης 'Ελλάδος, για χρήση τών Γερμανών άξιωματικών. 'Η πρωτοβουλία ήταν καθαρά δική του, όπως καί ή πραγματοποίηση του σχεδίου. Βοηθήθηκε από έξέχοντες αρχαιολόγους τής έποχής καί τὸ κύριο βάρος τής συγγραφής είχαν οί Ernst Kirsten καί Wilhelm Kraiker. Οί οδηγοί αὐτοί αποτελούνταν από 4 έως 8 σελίδες μεγάλου σχήματος (21.5×29 εκ.), σὲ δημοσιογραφικὸ χαρτὶ τής χειρότερης ποιότητας, πού σήμερα έχει γίνει σχεδὸν καφετὶ καί θρυμματίζεται.

'Η έκδοση καί ή ἐκτύπωση γινόταν στήν 'Αθήνα: «Herausgegeben von Militärbefehlshaber Griechenland, Referat Kunstschutz. Druckerei 'Hestia', Meissner und Co., Hippokratous 13, Athen». Τυπώθηκαν, ὅσο γνωρίζω, εἴκοσι ἕνα τεύχη, ὅπως αναλυτικὰ ἀναφέρονται στὸν κατάλογο πού ἀκολουθεῖ καί ὁ ὁποῖος ἔχει συνταχθῆ ἀπὸ ἕναν ἀπὸ ὄλους τοὺς συγγραφεῖς πού μνημονεύονται σ' αὐτόν. 'Εκτὸς τῶν οδηγῶν εἶχαν ἐκδοθῆ τὰ Stadtplan von Athen-Karte von Attika, σὲ ἕνα φύλλο μὲ λεπτομερὲς ὑπόμνημα ὡς πρὸς τὴν πόλη τής 'Αθήνας, καί Strassenkarte Griechenland 1:600.000 (G. Freytag und A. G. Berndt, Wien 1941).

Τὰ φυλλάδια πού ἐκδόθηκαν διαδοχικὰ εἶχαν τὸν γενικὸ τίτλο Merkblätter für den deutschen Soldaten an den geschichtlichen Stätten Griechenlands (Σημειώσεις περὶ τῶν ιστορικῶν τόπων τής 'Ελλάδος για τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες). Οί τίτλοι καί οί συγγραφεῖς εἶναι τοῦτοι:

1. Die Akropolis von Athen, τοῦ Gabriel Welter. Ἐγιναν πέντε ἐκδόσεις σὲ 75.000 ἀντίτυπα. 'Η τελευταία εἶναι τής 29 'Ιουλίου 1944.
2. Die Stadt Athen, σὲ δύο ἐκδόσεις καί σὲ 10.600 ἀντίτυπα.
- 2.1. Die Bauten der Griechen und Römer, τοῦ Wilhelm Kraiker, σὲ τέσσερις ἐκδόσεις καί σὲ 50.600 ἀντίτυπα.
- 2.2. Die Gräberstadt, τοῦ Wilhelm Kraiker, σὲ 15.000 ἀντίτυπα.

Ἡ μόνιμη παραμονὴ στρατιωτικῶν στὴν Ἀκρόπολη εἶχε γενικότερες δυσμενεῖς συνέπειες γιὰ τὰ μνημεῖα. Οἱ Ἴταλοι πρῶτοι πρῶτοι κατέλαβαν τὸ μουσεῖο καὶ ἀφοῦ ἐρεύνησαν τὸ γραφεῖο τοῦ Διευθυντῆ (22 Ἰανουαρίου 1942), ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτό. Στὶς αἰθουσες τῶν ἀρχαϊκῶν ἀειωμάτων ἐγκατέστησαν τὸ πλυντήριό τους καὶ τὸ μαγειρεῖο καὶ τὸ ὑπόλοιπο μουσεῖο μεταβλήθηκε σὲ στρατώνα. Ὁ Βράχος ἐγίνε στρατιωτικὴ περιοχὴ, ὅπου οἱ στρατιῶτες χρησιμοποιοῦσαν τὰ πολεμικὰ μηχανήματα χωρὶς φροντίδα γιὰ τὸν τόπο. Ἄναβαν φωτιὲς γιὰ τὸ πρόχειρο φαγητό τους, βρώμιζαν τὰ μνημεῖα μὲ βενζίνες, πετρέλαια καὶ μηχανέλαια καί, ὅπως ἦταν φυσικὸ, μεταχειρίζονταν τὰ ἀπόμερα σημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως γιὰ ἀποχωρητήρια. Μαρτυρεῖται μάλιστα πὼς οὔτε ὁ Παρθενώνας οὔτε τὰ Προπύλαια γλύτωσαν ἀπὸ τὴ χρήση αὐτή. Στους Ἕλληνες ἀρχαιολόγους φοβερὴ ἐντύπωση ἔκαμε ἡ φωτογράφιση Ἰταλῶν στρατιωτῶν ἀγκαλιὰ μὲ τὶς Κόρες τοῦ Ἐρεχθεῖου· ἀκόμη φοβερότερη, ὅτι στὴν Ἀκρόπολη σύχναζαν καὶ οἱ ἐρωτικοὶ σύντροφοι τῶν Ἰταλῶν. Δὲν παράλειψαν ἀκόμη οἱ ἴδιοι νὰ θραύουν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη γιὰ ἀπόσπαση ἀναμνηστικῶν κομματιῶν ἢ νὰ χαράζουν τὰ ὀνόματά τους στὰ μάρμαρα τῶν μνημεῖων.

Ἡ Ἀκρόπολη ἔχει γίνει καὶ γιὰ τοὺς κατακτητὲς τόπος ἐπίσημος. Ἀκόμη καὶ τελετουργικὲς ἐκδηλώσεις, ποὺ δὲν μᾶς ἀφοροῦσαν, γίνονταν στὸν Βράχο. Στὴν ἐδῶ εἰκόνα τελετὴ τῶν Ἰταλῶν πρὶν ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1943.

ὄμως ἀποτελοῦσε, μαζί μὲ τὸν Λυκαβητιό, ὑψηλὸ σημεῖο τῆς πόλης, ἦταν καὶ τόπος ἰδανικὸς γιὰ ἐγκατάσταση ἀντιαεροπορικῶν πυροβόλων καὶ προβολέων.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1941 οἱ Γερμανοὶ τοποθέτησαν ἀντιαεροπορικὰ πυροβόλα στὴν Ἀκρόπολη. Ἀπομακρύνθηκαν μετὰ ἀπὸ ἔντονες διαμαρτυρίες τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν. Τὸν ἐπόμενο μῆνα, στις 30 Αὐγούστου, Ἴταλοὶ στρατιῶτες μετέφεραν στὸν Βράχο ὄλμους, πυροβόλα καὶ πυρομαχικά, χωρὶς νὰ κάμουν μόνιμες ἐγκαταστάσεις, γιὰτι ἐπειτα ἀπὸ λίγες ὥρες ἀποχώρησαν. Νέα ἔλευση Ἴταλῶν, περίπου ἑκατὸν πενήντα στρατιωτῶν μὲ βαρὺ ὄπλισμό, ὄλμους καὶ πυροβόλα, στις 2 Ὀκτωβρίου τοῦ 1941 εἶχε μονιμότερο χαρακτῆρα, γιὰτι παρέμειναν ἐκεῖ ἕως τὶς 5 Ὀκτωβρίου. Κατὰ τὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ κατασκευάστηκαν καὶ τοιμεντένιες βάσεις γιὰ τοὺς προβολεῖς. Κατὰ τὶς μαρτυρίες ποὺ σώζονται, οἱ στρατιῶτες αὐτοὶ καὶ οἱ ἐγκαταστάσεις τους ἀπομακρύνθηκαν ἐντελῶς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη στὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1942.

Γερμανικὰ ἄρματα μάχης ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς Ἀκροπόλεως, κατὰ τὴ διάρ-
κεια στρατιωτικῆς ἄσκησης.

ἄλλους χώρους στεγάστηκε τὸ Ὑπουργεῖο Προνοίας, τμήμα τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, ἡ Ἐπιθεώρηση Ἰδιωτικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ οἱ Ἀγορανομικοὶ Ἀνακριτές. Στὰ ὑπόγεια τοῦ νέου κτιρίου ἐπίσης ἐτοιμαζόταν τὸ συσσίτιο τῶν φυλάκων ἀρχαιοτήτων, τῶν ἀρχαιολόγων καὶ τῶν λογοτεχνῶν. Γιὰ τὴ διαχείριση τοῦ συσσιτίου τῶν ἀρχαιολόγων ὑπῆρχε εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐφόρων.

Ἡ Ἀκρόπολις ὑπῆρξε ὁ κῶρος ὅπου, χωρὶς σοβαρὲς βλάβες τῶν μνημείων, ἐκδηλώθηκε σὲ ὅλη της τὴν ἔκταση ἡ αὐθαιρεσία τῶν κατακτητῶν. Πλῆθος μικρῶν ζημιῶν καταγγέλλονταν σχεδὸν καθημερινὰ ἀπὸ τὸν Μηλιάδη, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὴ οἰαδήποτε θεραπεία, εἴτε ἀπὸ τὸ ἐντελῶς ἀνίσχυρο Ὑπουργεῖο εἴτε ἀπὸ τὴς ἀρμόδιες γερμανοἰταλικὲς Ὑπηρεσίες. Οἱ Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοὶ, στρατιῶτες καὶ ἀξιωματικοί, βρῖσκονταν ἔξω ἀπὸ κάθε δυνατότητα ἐλέγχου τους. Ἐπειδὴ εἶχε θεωρηθῆ ὡς τὸ κατ' ἐξοκὴν μνημεῖο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὅλοι οἱ ξένοι στρατιωτικοὶ τὴ θεωροῦσαν ὡς τὸν τόπο ποῦ ἔπρεπε νὰ ἐπισκεφθοῦν καὶ νὰ φωτογραφίσουν. Ἐπειδὴ

Ἡ φωτογράφιση στὸ Ἐρέχθειο ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ τυπικοῦ τῆς ἐπίσκεψης τῶν στρατιωτῶν τῶν κατακτητῶν.

«δυναμένων νὰ ἐκτεδοῦν προχείρω». Ἦσαν ἑκατὸν τρία, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὰ τρία μεγάλα χάλκινα, ὁ Ποσειδῶν τοῦ Ἀρτεμισίου, ὁ Ἔφρηος τῶν Ἀντικυθίων καὶ ὁ Ἔφρηος τοῦ Μαραθῶνος. Οἱ δυσκολίες ὅμως ποὺ παρουσιάστηκαν ὑπῆρξαν τόσο μεγάλες —εὕρεση πίστωσης, μεταφορικῶν μέσων, ἐπισκευὴ μουσείου—, ὥστε αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία τῶν Γερμανῶν δὲν ικανοποιήθηκε.

Τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο ὡς κίριο εἶχε καὶ αὐτὸ τὶς περιπέτειές του. Εὐθύς μὲ τὴν ἔναρξη τῆς Κατοχῆς στεγάσθηκαν σ' αὐτὸ διάφορες Ὑπηρεσίες. Στὸ παλαιὸ συγκρότημα, δεξιὰ τῶν προφυλαίων, ἐγκαταστάθηκε τὸ Κεντρικὸ Ταχυδρομεῖο· στὸ κεντρικὸ τμήμα ἡ Κρατικὴ Ὁρχήστρα. Σὲ ἄλλους χώρους τοῦ ἴδιου κυρίου μέρους τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας γιὰ τὴ φροντίδα καὶ τὴν ἐπίβλεψη γυναικῶν.

Τὸ ὑπόγειο τῆς ὁδοῦ Μπουμπουλίνας τοῦ νέου κυρίου εἶχε γίνῃ καταφύγιο τῶν κατοίκων τῆς γειτονιάς. Σὲ χώρους τοῦ ἴδιου συγκροτήματος φυλάγονταν τὰ κειμήλια τοῦ Ἐθνολογικοῦ Μουσείου, πίνακες τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης καὶ τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Στὶς σημερινὲς αἰθουσες ἔκθεσης τῶν ἀγγείων μετακόμισε ἡ Κεντρικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ σὲ

Σχεδὸν ὅλοι οἱ Γερμανοὶ στρατιωτικοὶ διέθεταν τὶς φημισμένες γερμανικὲς φωτογραφικὲς μηχανές, μὲ τὶς ὁποῖες ἀποτύπωναν ἀπόψεις τῶν μνημείων καὶ τοῦ τόπου. Τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως ἦσαν ἡ κύρια φωτογραφικὴ τους προτίμηση.

Ἐχρονολόγητο σημεῖωμα τοῦ Κεραμόπουλου μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ κλίμα μέσα στοῦ ὁποῖο ἐργάζονταν καὶ ἐνεργοῦσαν κατὰ τὴν Κατοχὴ οἱ Ἔφοροι καὶ οἱ Ἐπιμελητές:

«Ὅταν ἐκλάπη ἐκ τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ ὁ πίναξ καὶ ὁ κ. Μπλιάδης κατήγγειλε τὴν κλοπὴν εἰς τὸν εἰσαγγελέα, τότε ὁ κ. Wrede ἦλθε μὲ τὸ κόκκινον αὐτοκίνητόν του εἰς τὸ σπίτι μου καὶ ἀγέλαστος καὶ γυρκρὸς ἐζήτησε νὰ ἀναστείλωμεν τὴν δικαστικὴν ἐνέργειαν. Ἐγὼ ἀπάντησα, ὅτι κανεὶς δὲν δύναται νὰ παρέμβῃ εἰς τὴν κίνησιν τῆς Δικαιοσύνης. ‘Ἄλλὰ τότε’, ἀπάντησε, ‘πρέπει νὰ γνωρίζετε, ὅτι ἡ Δικαστικὴ ἐξουσία σας θὰ προσβληθῇ καὶ θὰ ταπεινωθῇ’. ‘Πῶς;’ ἠρώτησα. ‘Θὰ καλέσῃ νὰ ἀνακρίνη Γερμανοὺς καὶ δὲν θὰ ὑπάγῃ κανεὶς. Τί θὰ τοὺς κάμῃ;’. ‘Δὲν ἤξεύρω’, ἀπάντησα, ‘ἀλλ’ ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ ἀναμικθῶ».

Ὁ Schönebeck ἦταν δραστήριος καὶ ἐπίμονος. Ἦδη ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1941 εἶχε ζητήσει τὴν ἐπαναλειτουργία τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου· συγκροτήθηκε ἐπιτροπὴ μελέτης τοῦ ζητήματος ἀπὸ τὸν ἀκόμη Ἔφορο Γλυπτῶν τοῦ μουσείου Γιάννη Μπλιάδη καὶ τὸν Kraiker, συντάχθηκε μάλιστα καὶ ὁ κατάλογος τῶν γλυπτῶν τῶν

Καταυλισμὸς γερμανικοῦ στρατιωτικοῦ τμήματος ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς Ἀκροπόλεως. Μικρὰ παιδιὰ περιτριγυρίζουν τοὺς στρατιώτες μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀποπάσουν κάποιο φαγώσιμο.

ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Μὲ τὴν εἴσοδο τῶν Γερμανῶν στὴν Ἀθήνα τὰ μουσεῖα τῆς βρέθηκαν σχεδὸν ἄδεια, τουλάχιστον οἱ αἰθουσες ἔκθεσης. Πολλὰ ἀρχαῖα δὲν μπόρεσε ἡ Ὑπηρεσία νὰ τὰ τοποθετήσῃ σὲ κρύπτες καὶ τὰ προστάτευσε εἴτε μέσα στὶς αἰθουσες τῶν μουσείων εἴτε στὶς αὐλές, σκεπάζοντάς τα μὲ σακιά γεμάτα ἄμμο. Ἀπὸ τὰ τρία ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα τῆς Ἀθῆνας, Κεραμεικοῦ, Ἀκροπόλεως, Ἐθνικό, τὸ πρῶτο ἄνοιξε πάλι ἔπειτα ἀπὸ ἀπαίτηση τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ὅποιοι ἤθελαν νὰ συνεχίσουν τὶς μελέτες τους καὶ νὰ τὸ ἐπιδεικνύουν στὰ στρατεύματά τους ὡς ἔργο γερμανικό. Τὸ μουσεῖο εἶχε χτισθῆ μὲ δαπάνες γερμανικῆς ἐταιρείας καὶ εἶχε παραδοθῆ στὸ Ἑλληνικὸ Κράτος τὴν Πέμπτη, 27 Ὀκτωβρίου 1938, μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν ἑορτῶν τῶν 100 χρόνων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Τὸν πανηγυρικὸ λόγον ἐκ μέρους τῆς Ὑπηρεσίας εἶχε ἐκφωνήσει ὁ Σπυρίδων Μαρινάτος.

Στὶς 19 Σεπτεμβρίου 1941 ὁ Schönebeck ζήτησε ἀπὸ τὸν Κεραμόπουλο μὲ ἔγγραφο νὰ ἀρχίσουν ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία ἐνέργειες «διὰ νὰ συμπληρωθῇ ἡ ἀνασύστασις τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ, νὰ ἀνασκαφῶσι πάλιν τὰ ταφένια γλυπτὰ καὶ νὰ ἐκτεθῶσιν χάριν τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Μουσεῖον, συμπεριλαμβανομένου τοῦ Δεξιλέω, ὅστις νὰ ἀντικατασταθῇ βραδύτερον δι' ἀντιγράφου. Τὸ ἔργον νὰ ἀρχίσῃ ἀμέσως καὶ νὰ λήξῃ ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος. Ἐν ὀλίγοις, θὰ κάμωμεν ἐπιτροπὴν πληρεξούσιον νὰ ἀποκαλύψῃ ὅσα ἀρχαῖα ζητήσουν οἱ ἐνεργοῦντες τὰς ἀνασκαφὰς Γερμανοί, ἵνα ἀποκατασταθῇ τὸ Μουσεῖον». Τὸ κείμενον σὲ εἰσαγωγικὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ περίληψις τοῦ μακροῦ γερμανικοῦ ἐγγράφου, καμωμένη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κεραμόπουλο.

Τὸ ἄνοιγμα τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ εἶχε σύντομα δυσάρεστες συνέπειες. Τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς, 9 Νοεμβρίου 1941, κατὰ τὴ διάρκεια ξενάγησις Γερμανῶν ἀξιωματικῶν, κλάπηκε πῆλινος μελανόμορφος πίνακας (677) ποὺ εἰκόνιζε πρόθεσις νεκροῦ. Στὸ Μουσεῖο ξεναγοῦσε ὁ Kurt Gebauer (σκοτώθηκε τὸ 1942 σὲ ἀεροπορικὸ δυστύχημα), ὁ ὅποιος, κατὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Μηλιάδη στὸ Ὑπουργεῖο, «δὲν ἔκρινε σκόπιμον καὶ συναδελφικὸν οὐδὲ τὸν Διευθυντὴν τοῦ Μουσείου [δηλ. τὸν Μηλιάδην] νὰ εἰδοποιήσῃ δι' ἑν ἴσων σοβαρὸν συμβάν». Ὑπῆρξε συνέχεια στὸ θέμα, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τοῦ παρόντος.

θέλω νὰ σᾶς ἐκφράσω τὴν εἰλικρινῆ εὐγνωμοσύνην γιὰ τὰ φιλικὰ καὶ συναδελφικὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα μοῦ ἐπεδείξατε εἰς αὐτὰς τὰς δυσκόλους στιγμὰς καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ προσφέρετε τὰ ἴδια αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης καὶ εἰς τοὺς ἄλλους συναδέλφους, τοὺς ὁποίους δὲν δὰ μπορέσω νὰ ἐπισκεφθῶ. Σᾶς παρουσιάζω τῶρα τοὺς δύο ἐντολοδόχους τῆς Β. Ἱταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱταλικῆς Μορφώσεως Κ. Δαγατζικά καὶ Π. Βγενᾶ, διὰ τοὺς ὁποίους παρέδωσα ἐμπιστευτικὰς ἐπιστολάς παρὰ τοὺς συναδέλφους ἀρχαιολόγους. Γιὰ τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα ποῦ εἰς ὑμᾶς ἐγὼ θαυμάζω, εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁπόταν παρουσιασθῇ ἀνάγκη, ὁμοῦ μετὰ τῶν συναδέλφων σας δὰ κάμετε ὅ,τι σᾶς εἶναι δυνατὸν γιὰ τὴν προστασίαν τῶν ἀκινήτων καὶ τῶν περιεχομένων τῶν δύο Ἰνστιτούτων».

Ὅπως οἱ Γερμανοὶ μὲ τὴ Δωδώνη, καὶ οἱ Ἱταλοὶ ζήτησαν νὰ κάνουν συστηματικὴ ἀνασκαφὴν στὴν Ἑλλάδα, στὴν ἑλληνικὴ ζώνη τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῆς Ἀθῆνας. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ἡ ὁποία εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἀνασκαφῆς, διαμαρτυρήθηκε, ἀλλὰ ὅπως λέγει ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος (Πρακτ. Συμβ. Ἀ. Ἐτ. 17 Ἰουνίου 1942), τὸ Ὑπουργεῖο «ἤχθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὅπως παραχωρηθῇ τὴν ἄδειαν ἀνασκαφῆς». Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἔγινε καὶ γιὰ κρηματικούς λόγους.

Τὸ ἐπίτιλο
εὐχαριστήριας
ἐπιστολῆς
πρὸς τὸν Wrede
τοῦ Δρος H. Reischle,
ἀρχηγοῦ
τῆς Ὀργάνωσης
Ἀγροτῶν τοῦ Ράιχ.

Reichsnährstand	
	
Der Reichsbauernführer Stabsamt	Berlin W 35, 13. 7.1937 Tiergartenstr. 2 Schriftverkehr: Sammelnummer B 3 Lüchow 7631 Nachtraf B 3 0443
Gef. - Z. _____ <small>Im Schriftverkehr bitte angeben</small>	Herrn
Betr.: Für Gef. - Z. _____	Prof. Dr. W. W r e d e , Direktor des Archäologischen Instituts,
Schreiben vom _____	A t h e n Phidiasstr.1

ΟΙ ΙΤΑΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Μὲ τὴν κατάληξη τῆς Ἑλλάδος τὸ 1941 οἱ Γερμανοὶ παραχώρησαν τοὺς Βουλγάρους τὴν κυριαρχία στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία, ἐκτὸς τοῦ ἐντελῶς πρὸς Ἀνατολὰς τμήματος. Στιοὺς Ἴταλοὺς δόθηκε ἡ Ἡπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Ἀττικὴ, τὰ νησιὰ καὶ τὸ ἀνατολικὸ μέρος τῆς Κρήτης. Οἱ Γερμανοὶ κράτησαν στὴν κατοχὴ τους τὴ Δυτικὴ Μακεδονία (Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Θεσσαλονίκης-Αἰγαίου), τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Κρήτης (Φρούριο Κρήτης), τὴν Εὐβοία, τμήμα τῆς Μείζονος Ἀθίνας, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν νησιῶν τῆς (Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Νοτίου Ἑλλάδος).

Στις 8 Αὐγούστου 1941 ὁ Πληρεξούσιος τῆς Ἰταλίας στὴν Ἑλλάδα ἀνακοίνωσε ὅτι ἰδρύθηκε στὴν Ἀθῆνα «εἰδικὴ Ὑπηρεσία ἔχουσα καὶ ἀποστολὴν τὸν χειρισμὸν τῶν ὑποθέσεων τῶν σχετικῶν μὲ τὴν προστασία τῶν ἔργων τέχνης ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν Ἰταλικῶν Στρατευμάτων Κατοχῆς κατεχομέναις ζώναις» (Servizio per i rapporti col Governo Greco inerenti alla protezione delle opere d'arte). Διευθυντὴς τῆς ὀρίστηκε ὁ Διευθυντὴς τῆς Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Luciano Laurenzi (1902-1966), ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε στρατιωτικὴ ιδιότητα.

Τὰ προβλήματα μὲ τοὺς Ἴταλοὺς δὲν ὀφείλονταν στοὺς ἀρχαιολόγους ἀλλὰ στὰ στρατεύματά τους, στὰ πολεμικὰ ἔργα ποὺ ἔκαμαν καὶ στοὺς ἀξιωματικούς τους. Ἡ Ἀκρόπολη ἦταν αἰτία διαρκῶν προστριβῶν, γιὰ ὅσο χρόνο τὴν κατεῖχαν. Ἡ Ἐλευσίνα ἐπίσης δημιούργησε πολλὰς μέριμνες στὴν Ὑπηρεσία, τὰ Μέγαρα, καθὼς καὶ οἱ κῶροι καὶ τὰ μουσεῖα τῶν νησιῶν, τῆς Σάμου, Δήλου, Σίφνου, Κρήτης.

Στις 3 Σεπτεμβρίου 1943 ἡ Ἰταλία συνθηκολόγησε μὲ τοὺς Συμμάχους καὶ ἡ Ἰταλικὴ κατοχὴ στὴν Ἑλλάδα πῆρε τέλος. Ἡ Ἰταλικὴ Σχολὴ ἐξακολούθησε νὰ λειτουργεῖ καὶ μόλις τὸν Μάιο τοῦ ἐπόμενου χρόνου τὸ προσωπικὸ τῆς Σχολῆς καὶ ὁ Διευθυντὴς τῆς ἐγκαταλείπουν τὴν Ἑλλάδα.

Στὰ κατάλοιπα τοῦ Χρήστου Καρούζου σὴν ἐπιστολὴν τοῦ Laurenzi, τῆς 12 Μαΐου, μὲ τὴν ὁποία ἀποχαιρετοῦσε τὸν Ἕλληνα Ἐφορο καὶ τοῦ ζητοῦσε τὴ συνδρομὴν του γιὰ τὴν προστασία τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἰταλικῆς Μορφώσεως:

«Ἡ ἀναχώρησίς μας ἔχει ὀρισθῆν διὰ τὰς προσεχεῖς ἡμέρας κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ποὺ ἐγὼ δὲν θὰ μπόρῶ νὰ σᾶς ἰδῶ»

σύζυγο Ἑλληνίδα. Ὁ ἴδιος διηγεῖται πὼς ἀπέφυγε στὴν ἀρχὴ νὰ ἀποκαλύψει τὶς σχέσεις του μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ γνώση ποὺ εἶχε τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Στὴν Ἑλλάδα βρισκόταν πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ ὁ Gabriel Welter. Εἶχε κάμει πολυετεῖς ἀνασκαφὲς στὴν Αἴγινα καὶ μετὰ τὴν Κατοχὴ παρέμεινε στὴν Ἑλλάδα. Ἐναντίον του ἔγιναν ἀνακρίσεις γιὰ ἀφαίρεση ἀρχαίων.

Μορφωτικὸς Ἀκόλουθος στὴ Γερμανικὴ Πρεσβεία τῆς Ἀθήνας ἦταν ὁ ἀρχαιολόγος Erich Böhlinger (†1971), φίλος τῶν νεανικῶν χρόνων τῶν δύο ἀδελφῶν Stauffenberg, τοῦ Alexander καὶ τοῦ Berthold. Ὁ Böhlinger μετὰ τὸν πόλεμο διετέλεσε Διευθυντὴς τοῦ Κεντρικοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου στὸ Βερολίνο.

Στὴ Μακεδονία βρισκόταν κατὰ τὴν Κατοχὴ, μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ λοχαγοῦ, ὁ ἐπιγραφικὸς Günther Klaffenbach, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε στὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὴν Κοζάνη. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν Schönebeck, ἄφνευ ἀγαθὲς ἀναμνήσεις στοὺς ἐκεῖ Ἑλλήνες ἀρχαιολόγους.

Θὰ φανῆ παράδοξο, ἀλλὰ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς οἱ Γερμανοὶ θέλησαν νὰ ἀρχίσουν μεγάλης ἔκτασης συστηματικὴ ἀνασκαφὴ στὴ Δωδώνη. Τὸ αἶτημα τοῦ Ἰνστιτούτου διεβίβασε στὸ Ὑπουργεῖο ὁ Erich Böhlinger στὶς 28 Σεπτεμβρίου 1941. Οἱ Γερμανοὶ ἐπικαλέστηκαν τὴν ἄδεια ποὺ τοὺς εἶχε δοθῆ πρὶν ἀπὸ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιον Πόλεμο. Αὐτὴ ὅμως ἀτόνησε ἐξ αἰτίας τῶν τότε πολεμικῶν γεγονότων καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία συνέχισε τὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Καραπάνου, μὲ τὸν Γεώργιο Σωτηριάδη πρῶτα καὶ τὸν Δημήτριο Εὐαγγελίδη κατόπιν. Τὸ αἶτημα τῶν Γερμανῶν δὲν ἰκανοποιήθηκε, διότι φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε ἐπέμβαση τοῦ Emil Kunze, ἔπειτα ἀπὸ τὶς διαμαρτυρίες τῆς Ἑταιρείας.

Βόλο, σὲ προϊστορική τούμπα. Γιὰ λογαριασμό τοῦ Ἰδρύματος, ἀνασκαφὲς στὴ Λακωνία ἔκαμε καὶ ὁ W. von Vacano. Ἐκπρόσωπος τοῦ Sonderkommando Rosenberg στὴν Ἑλλάδα ἦταν ὁ λοχαγὸς von Ingram, γιὰ τὸν ὁποῖο κάνει λόγο ὁ Schönebeck (Sonderkommando = Εἰδικὸ τμήμα τῶν SS, μὲ ἀστυνομικὲς καὶ πολιτικὲς ἀρμοδιότητες σὲ κατεχόμενες περιοχές).

Μέλη τοῦ Ἰνστιτούτου στρατεύτηκαν καὶ ὑπηρέτησαν στὴν Ἑλλάδα μὲ στολή, ὅπως ὁ Werner Reek, ὁ ὁποῖος δὲν παρέλειψε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν εἰδικότητά του, τὶς ἐπιγραφές, καὶ ὁ Frank Brommer, ὁ κατοπιν μελετητὴς τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ Παρθενῶνος. Ἐπιστρατευμένος μὲ βαθμὸ ὑπαξιωματικοῦ ἦταν ὁ Roland Hampe, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ μὲ

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν SS Heinrich Himmler στὴν Ἀκρόπολη, παρακολουθεῖ μὲ προσοχὴ τὶς ἐξηγήσεις τοῦ συνοδοῦ του ἀξιωματικοῦ.

λάδα αρχαιολόγοι με την υποστήριξη ή την προτροπή των στρατιγών-διοικητών μεγάλων μονάδων. Στην Κρήτη έκαμαν ανασκαφές οι Jantzen, Drerup, Kirsten, Welter, Grundmann, Schörgendorfer. Στη Θεσσαλονίκη ο Δρ Stössel, στην Παλαίτισα ο Δρ Exner, στη Λάρισα ο μηχανικός (Baurat) Kuthe. Με την εκεί ανασκαφή του και την αδυναμία του έντεταλμένου Έλληνα Έπιμελητή Γεωργίου Μπακαλάκη να την παρακολουθήσει, συνδέεται και η άπώλεια χρυσοῦ στεφανιοῦ που είχε βρεθῆ σὲ τάφο. Ἀνασκαφές κοντά στὴ Χαλκίδα έκαμαν ὁ S. Lauffer καὶ ὁ R. Harder.

Στὴν Ἑλλάδα ἔδρασε κατὰ τὴν Κατοχὴ καὶ τὸ Ἴδρυμα τοῦ Alfred Rosenberg. Τὸ τμήμα Προϊστορίας τοῦ Ἰδρύματος διῆδυνε ὁ Hans Reinerth, ὁ ὁποῖος έκαμε ανασκαφές κοντὰ στὸν

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν SS
Heinrich Himmler,
ἔμπρὸς μὲ τὰ γυαλιὰ,
προσέρχεται
στὴν Ἀκρόπολη,
στὸ καθιερωμένο
προσκύνημα.

ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Είδαμε πώς ο Wrede δὲν ἀπελάθηκε κατὰ τὴν κίρυξη τοῦ ἐλ-
λνογερμανικοῦ πολέμου καὶ ὅτι τὴν 27 Ἀπριλίου βρισκόταν στὴν
Ἀθήνα γὰρ νὰ ὑποδεχτῆ τοὺς συμπατριῶτες του ποὺ ἔμπαιναν κα-
τακτιπὲς στὴ χώρα, στὴν ὁποία εἶχε ἀφιερῶσει τὴ ζωὴ του μελετών-
τας τὸ παρελθόν της, ζώντας ὁμως στὸ παρόν. Ὡς Διευθυντῆς τοῦ
Ἰνστιτούτου ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀσκεῖ τὰ ἴδια ἀρχαιολογικὰ καθή-
κοντα, ὅπως καὶ πρὶν, χωρὶς φανερὴ ἐπέκταση τῶν ἀρμοδιοτήτων
του. Ἡ κομματικὴ του ιδιότητα τὸν ἔκαμε σημαντικὸ παράγοντα
ἀνάμεσα στοὺς Γερμανούς. Ἡ δραστηριότητα τοῦ Ἰνστιτούτου συ-
νεχίστηκε, ἰδιαίτερα στὴν Ὀλυμπία, ὅπου τὸν κύριο ρόλο εἶχε ὁ
Emil Kunze, παλαιὸς φίλος Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, μὲ σύζυγο
Ἑλληνίδα. Δὲν ἔπαυε νὰ μελετᾷ, προπάντων τὰ καλκᾶ ἀρχαῖα τοῦ
ἱεροῦ. Χρειάστηκε, ἐνῶ ἦσαν κρυμμένα, νὰ βγοῦν ἀπὸ τίς κρύπτες
τοὺς, εἴτε γὰρ νὰ ἐλεγχθῆ ἡ κατάστασί τους, εἴτε γὰρ νὰ τὰ μελε-
τίσει.

Στὴν Ὀλυμπία κατὰ τὴν Κατοχὴ ἐργάστηκε ἐπικεφαλῆς στρα-
τιωτικοῦ τοπογραφικοῦ συνεργείου καὶ ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ Ἰνστι-
τούτου Hans Schleif, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε στενότερος συνεργάτης τοῦ
Reichsführer SS Heinrich Himmler, τοῦ ἀρχηγοῦ δηλαδὴ τῶν
Σωμάτων Ἀσφαλείας (Schutzstaffel) τῆς ναζιστικῆς Γερμανίας. Ὁ
Himmler εἶχε ἰδρύσει τὸ 1935 τὴν ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία Ahnen-
erbe (Προγονικὴ Κληρονομιά) καὶ αὐτῆς τῆς Ἐταιρείας ἀνώτατο
στέλεχος ἦταν ὁ Schleif.

Μέλη τοῦ Ἰνστιτούτου κατὰ τὸ διάστημα 1937-1944 ἦσαν οἱ
ὑποδιευθυντὲς Karl Kübler (1937-1944) καὶ Otto Walter (1939-
1944) καὶ ὁ Διευθυντῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Τμήματος Edmund Wei-
gand (1942). Τὸ ὑπόλοιπο προσωπικὸ ἦσαν οἱ Ulf Jantzen (1937-
1939), Ernst Homann-Wedeking (μέχρι τοῦ 1938), Frank Brom-
mer (1938-1940), Kurt Gebauer (1939-1942), Hans Riemann
(1937), Werner Peek (1940-1941), Herbert von Buttlar (1940-),
Karl Arno Pfeiff (1942-1943) καὶ Kimon Grundmann (1941-1944).
Ὁ Gebauer ἐργαζόταν στὸν Κεραμεικὸ. Τὸν βρίσκουμε ἀναμε-
μειγμένο στὴν ὑπόθεση τῆς ἀπώλειας τοῦ μελανόμορφου πλίντου
πίνακα τοῦ ἐκεῖ μουσείου.

Παράλληλα πρὸς τὸ Ἰνστιτούτο, ποὺ τηροῦσε, κατὰ τὸ δυνα-
τόν, τοὺς νόμους τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἐργάστηκαν στὴν Ἑλ-

Δημήτριος Πάλλας, εγκατέλειψαν στις αρχές του 1944 την Ύπηρεσία και ανέβηκαν στο βουνό ως εκλεγμένοι Έθνοσύμβουλοι της Κυβέρνησης της ΠΕΕΑ (Πολιτική Επιτροπή Έθνικής Απελευθέρωσης), που σχηματίστηκε στις 10 Μαρτίου της χρονιάς εκείνης με Πρόεδρο τον Αλέξανδρο Σβώλο.

Νέοι Επιμελητές διορίστηκαν κατά τη διάρκεια της Κατοχής, φυσικά με διαγωνισμό, αρκετοί. Το 1942 ο Νικόλαος Βερδελής, ο Νικόλαος Ζαφειρόπουλος, ο Δημήτριος Λαζαρίδης και ο Φώτιος Πέτσας. Το 1943 ή Βενετία Κώττα, η οποία πέθανε το 1945. Την ίδια χρονιά, 1943, διορίστηκαν κατ' εὐθείαν ως Έφοροι ο Μανώλης Χατζιδάκης, ο Μαρίνος Καλλιγᾶς, ο Στυλιανὸς Πελεκανίδης και ο Λίνος Πολίτης. Τούτος, ὁ κωρὶς διαγωνισμό, διορισμὸς στὸν βαθμὸ τοῦ Ἐφόρου ἔγινε δυνατὸς μετὰ τις διατάξεις τῶν Ν.Δ. 1521/1942 καὶ 2151/1943. Ὁ Πολίτης τοποθετήθηκε στὴν Πάτρα, ἡ ὁποία μετὰ τὴ μετάθεσιν τοῦ Σταυρόπουλου τὸ '41 δὲν εἶχε Ἐφορο, ὁ Χατζιδάκης στὴν Α΄ Περιφέρεια Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων (Ἀθηνῶν), ὁ Καλλιγᾶς στὴν Δ΄ Βυζαντινῶν (Πειραιῶς) καὶ ὁ Πελεκανίδης στὴ Β΄ Βυζαντινῶν (Θεσσαλονίκης). Τὸν Μάρτιο τοῦ 1943 τοποθετήθηκε ἐπίσης ὡς κλασικὸς Ἐφορος στὴ Θεσσαλονικὴ ὁ Γεώργιος Μπακαλάκης, σὲ ἀντικατάστασιν τοῦ Κοτζιᾶ. Επιμελητὴς ἐκεῖ ἦταν ὁ Χαράλαμπος Μακαρόνας. Τὸ 1944 πέθανε ὁ Χρῆστος Πέτρου.

Τὸ ζήτημα τῆς ὀλιγανθρωπίας τῆς Ύπηρεσίας προκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Schönebeck, ὁ ὁποῖος ἔκαμε σχετικὰ ἐνέργειες πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο. Ὁ Ὑπουργὸς Παιδείας μετὰ ἔγγραφόν του τῆς 27 Ἀπριλίου τοῦ 1942 ἀναγνωρίζει τὴν ὀρθότητα τῶν γερμανικῶν παρατηρήσεων καὶ ὑποδείξεων. Ὁ Schönebeck ἐπέμενε κυρίως στὸν διορισμό, στὴ Μακεδονία, Ἐφόρων καὶ Επιμελητῶν. Ὁ Νικόλαος Παπαδάκης, παλαιὸς Ἐφορος καὶ κατόπιν καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ὁμοίτως τότε, ἐκτελοῦσε καθήκοντα ἀναπληρωτῆ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων στὴ Γενικὴ Διοίκησιν Μακεδονίας. Δὲν ἦταν ὅμως σὲ δέσιν νὰ ἀντιμετωπίσει τὰ πολλαπλασιασμένα προβλήματα μιᾶς τεράστιας περιοχῆς.

Η ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Μετά τους προσωρινούς και πρόσκαιρους Διευθυντές, τὸν Ἰωάννη Ἀναστασόπουλο (1939-1941), τὸν Νικόλαο Κυπαρίσση (1941) καὶ γιὰ πολὺ μικρὸ διάστημα (1941) τὸν Ἀναστάσιο Ὀρλάνδο, ἡ Ὑπηρεσία ἀποκτᾶ στὰ τέλη Ἰουλίου τοῦ 1941 ὡς μόνιμο Διευθυντὴ τὸν Ἀντώνιο Κεραμόπουλο (1870-1960), παλαιὸ Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων (1904-1924) καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου στὴν ἔδρα τοῦ Δημοσίου καὶ Ἰδιωτικοῦ Βίου τῶν Ἀρχαίων (1924-1938), σπουδασμένο στὴ Γερμανία ὅπου, ὅπως ὁ ἴδιος εἶπε ἀργότερα, εἶχε πολλοὺς φίλους. Ἡ ἐκλογή του στὴ θέση τοῦ Διευθυντῆ ὀφειλόταν σὺς σχέσεις του αὐτές, ἀλλὰ καὶ στὴν εὐνοια τῆς κατοικικῆς Κυβέρνησης.

Ταυτόχρονα μὲ τὸν διορισμὸ τοῦ Κεραμόπουλου ἔγινε Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ὁ Δημήτριος Εὐαγγελίδης (1888-1959), παλαιὸς Ἐφορος, κατόπιν καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ὁ Γιάννης Μηλιάδης ἔγινε Ἐφορος Ἀκροπόλεως, Ἀθηνῶν καὶ Ἀττικῆς, ὁ Φοῖβος Σταυρόπουλος Ἐφορος Γλυπτῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ ὁ τέως Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας Νικόλαος Κυπαρίσσης πῆρε τὴν κενὴ ἀπὸ οὐσίας θέση τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχαιολογικῶν Χώρων καὶ Μουσείων τοῦ Κράτους.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1941 ἰδρύθηκε μὲ τὸ Ν.Δ. 304 στὴ Γενικὴ Διοίκηση Μακεδονίας «Διεύθυνσις τῶν Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ τῆς Ἀρχαιολογίας» (ΔΙΜΑ), στὴν ὁποία τοποθετήθηκε ὡς Προϊστάμενος ὁ Κεραμόπουλος. Γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ δὲ ἀσκεῖ διπλὰ καθήκοντα.

Μόλις τὸ 1942 ἔγινε Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὁ Χρῆτος Καρούζος. Ὁ Νικόλαος Κοτζιάς, ἐξ ἄλλου, μετατέθηκε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη στὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς, ἴσως διότι ὁ Κεραμόπουλος δὲν ἐπιθυμοῦσε τὴν παρουσία του στὴ Μακεδονία. Ἄλλωστε εἶχε προκαλέσει δυσἀρέσκεια στὸ Ὑπουργεῖο γιὰ ἄστοχες ἐνέργειές του, ποὺ σχετιζόνταν μὲ αὐθαίρετες ἀνασκαφές τῶν Γερμανῶν.

Ὁ Νικόλαος Κοντολέων ὑπηρετοῦσε στὴν Ἀκρόπολη καὶ ἀποσπάσθηκε στὴ Χίο γιὰ τὸ διάστημα Ἰανουαρίου 1942 - Ἰουλίου 1944. Ὁ Γεώργιος Μπακαλάκης ἀποσπάσθηκε στὴν Ἀθήνα. Οἱ ὑπόλοιποι Ἐφοροὶ καὶ Ἐπιμελητὲς ἔμειναν στὴ θέση ποὺ εἶχαν στὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου. Δύο μόνον, ὁ Γιάννης Μηλιάδης καὶ ὁ

στασίας τῆς Τέχνης γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Θεσσαλονίκης-Αἰγαίου καὶ ὅτι «ἐπὶ τῆς νήσου Κρήτης δὲν ὑπάρχει πλέον Γερμανικὴ Στρατιωτικὴ Ὑπηρεσία προστασίας ἔργων τέχνης καὶ ἡ εὐθύνη ὡς καὶ τὸ καθῆκον ἀνήκει ἐξ ὀλοκλήρου πλέον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν». Συγχρόνως ἀνακοίνωνε ὅτι ὁ ἴδιος ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχει σὴν ἀρμοδιότητά του ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα.

Χαρακτηριστικὴ τῆς νοοτροπίας τοῦ Kraiker καὶ τῆς συμπεριφορᾶς του ὡς Προϊσταμένου τῶν Ἑλλήνων Ἐφόρων εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς συνάντησός του μὲ τὸν Διευθυντὴ τῆς Ἀκροπόλεως. Χωρὶς νὰ ἐπικοινωνήσει μὲ τὸν ἴδιο τὸν Μπλιάδην, εἰδοποίησε τὸ Ὑπουργεῖο ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ τὸν ἰδεῖ σὲ τακτὴ ἡμέρα καὶ ὥρα. Ὁ Μπλιάδης πῆγε σὴ συνάντηση, σχετικὰ μὲ τὴν ὁποία ἀνέφερε στὸ Ὑπουργεῖο (10 Φεβρουαρίου 1943) τὰ ἑξῆς:

«Περὶ τὸ τέλος Δεκεμβρίου 1942 ἐκλήθην μέσφ τοῦ Ὑπουργείου ὑπὸ τοῦ κ. Kraiker εἰς τὸν ὁποῖον παρέσχον πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ περὶ τῶν συνεχιζομένων φθορῶν. Ὁ κ. Kraiker μοῦ ὑπέδειξεν ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον ν' ἀπευθύνομαι ἐκάστοτε πρὸς αὐτὸν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον. Τοῦ ἀπάντησα ὅτι παλαιὰ παράδοσις τῆς Ὑπηρεσίας μας εἶνε νὰ τηρῆται χρονικὸν τῶν συμβαινόντων μὲ τοὺς κυρίους ἀρχαιολογικοὺς κώρους μας, τὸ ὁποῖον διαβιβάζεται ἐκάστοτε πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον διὰ τὸ τηρούμενον ἀρχεῖον [--].

Ἐνῶ ἀπερχόμενος εὐρισκόμην παρὰ τὴν θύραν τοῦ Γραφείου του, ὁ κ. Kraiker μοῦ εἶπεν φιλοφρόνως, ἀλλὰ εἰς τόνον καταλλήλως χρωματισμένον, ὅτι ἔπρεπε νὰ γνωρίζω ὅτι ὅσα ἐκάστοτε ἀναφέρω ὡς συμβαίνοντα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ μέρους ξένων στρατιωτῶν, τὰ ἀναφέρω, βεβαίως, ὑπευθύνως.

Ἐσταμάτησα καὶ τοῦ ἀπάντησα ἐπίσης φιλοφρόνως, ἀλλὰ σταθερῶς, ὅτι δὲν δύναμαι εὐκόλως νὰ ἐννοήσω ποῦ ἀποβλέπει ἡ ὑπενθύμισις αὕτη, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι πάντοτε, βεβαίως, ὑπεύθυνη. Καὶ προσέθεσα ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μοῦ ἀποδοθῇ διάθεσις μεγαλοποιήσεως τῶν πραγμάτων, διότι —δυστυχῶς— τὰ Μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως ὑπάρχουν πάντοτε ἐκεῖ φέροντα τὰ τραύματά των, ὥστε ν' ἀποδεικνύουν εἰς πάντα καλῆς πίστεως τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων μου».

πρωτοβουλίαν ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὴν ἐκφραθεῖσαν ἐπιθυμίαν τοῦ κ. Dr. v. Schönebeck [--]. Ἡ γενικὴ πείρα ἐκ τῶν συμβαινόντων εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Χώρας μας περὶ τὰ ἀρχαῖα συνηγορεῖ γενικῶς περὶ παρατάσεως τῆς γενικῆς ἀφανείας αὐτῶν».

Λίγες ἡμέρες ἀργότερα (28 Ἀπριλίου 1942) ὁ Κεραμόπουλος συντάσσει τοῦτο τὸ σημείωμα:

«Τῆ 20 Ἀπριλίου κληθεὶς τηλεφωνικῶς ὑπὸ τοῦ κ. Böhringer [τοῦ Μορφωτικοῦ Ἀκολούθου τῆς Γερμανικῆς Πρεσβείας] μετέβην εἰς τὸ γραφεῖον του ἐν τῇ Γερμ. Πρεσβείᾳ ἔνθα μοὶ ἀνεκοίνωσεν οὗτος ὅτι ἔλαβεν ἐκ Θεσσαλονίκης ἑγγραφον λέγον περὶ τοῦ ἄλλου ἐγγράφου τοῦ σταλέντος πρὸς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Kunstschutz τῆ 25 Ἀπρ. (ἀριθ. 320) καὶ περιέχον περίληγίν τινα αὐτοῦ καὶ τὴν κατ' ἐμέ (ὡς εἶπον ἐκεῖ) ἀσαφῆ ἐκφρασίαν ὅτι πρέπει νὰ ὀρίσωμεν ἕνα Ἐφορον ὅστις νὰ στέλλεται εἰδικῶς ὁπουδήποτε τῆς Ἑλλάδος παρουσιασθῆ βλάβη τις τῶν ἀρχαίων. Εἶπα ὅτι ἔχομεν πρὸς τοῦτο Γενικὸν Ἐπιθεωρητὴν καὶ ἐρωτηθεὶς, ποῖον, ὠνόμασα τὸν κ. Κυπαρίσσην, ὅτε μοὶ ἀπάντησεν ὁ κ. Böhringer μὲ μορφασμὸν ἀποδοκιμαστικὸν «er ist zu bequem» [εἶναι πολὺ νωθρός]. Τοῦ ἀνέφερα τὸν κ. Καροῦζον καὶ τὰς γυναῖκας, οἵτινες πάντες δὲν ἔτυχον ἐπιδοκιμασίας [--]. Εἶπα εἰς τὸν κ. Böhringer, ὅτι τοῦ ἐδάνεισα ἐπὶ ἐπιστροφῇ μίαν πρὸς με ἐπιστολὴν τοῦ κ. Μηλιάδου διὰ νὰ προσπαθῆσῃ νὰ ἐξομαλύνῃ τὰς σχέσεις του μὲ τὸ Γερμ. Ἰνστιτοῦτον καὶ δύο ἑγγραφα τοῦ ἔδωκεν ἐπὶ ἐπιστροφῇ ὁ κ. Ὑπουργὸς ἤτοι τὸ τοῦ Γερμ. Ἐπιτελάρχου τῆς 1.4.'42 (καὶ τὴν ἀπάντησίν μας εἰς αὐτὸ τῆ 14 Ἀπριλίου). Μοῦ εἶπεν ὅτι τώρα μεταβαίνει εἰς Κρήτην καὶ ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ του θὰ τὰ ἔχω. Προσέθεσεν ὅμως ὅτι μία φράσις τοῦ κ. Μηλιάδου ἀφίνει νὰ ὑπονοηθῆ ὅτι ὁ κ. Gebauer ὑπεξήρесе (unterschlagen) τὸν πλίνον πίνακα τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ. Ἐξεπλάγην καὶ εἶπα, ὅτι δὲν ἀπεκόμισα τοιαύτην ἐντύπωσιν, ἄλλως θὰ ἤλεγχον τὸν κ. Μηλιάδην καὶ δὲν θὰ ἔδιδα τὴν ἐπιστολὴν χωρὶς νὰ λάβω μέτρα διὰ τοιοῦτο βαρὺ λάθος. Ὁ κ. Gebauer ἔχει ὀλόκληρον τὸ Μουσεῖον εἰς τὴν διάθεσίν του. Ἐξομολογήσασθε μοὶ ἀπάντησεν».

Ὁ Schönebeck ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὰ τέλη Ἰουλίου 1942, μὲ προορισμὸ τὸ ρωσικὸ Μέντωπο. Ἀντικαταστάτης του ἦταν ὁ βοηθὸς του Kraiker. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1943 ὁ Kraiker ἀνακοίνωσε στὸ Ὑπουργεῖο ὅτι ὁ Ulf Jantzen μετατέθηκε ἀπὸ τὴν Κρήτη εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἀνέλαβε Προϊστάμενος τῆς ἐκεῖ Ὑπηρεσίας Προ-

Τὴν 1 Ἀπριλίου 1942 οἱ Γερμανοὶ ἐπανερχοῦνται σὸ ζήτημα τῆς ἀποκάλυψης τῶν ἀρχαίων τῶν μουσείων καὶ τοῦ ἐλέγχου τῆς κατάστασός τους. Ἐκφράζουν τὴν ἀνησυχία τῶν «ἐπιστημονικῶν κύκλων» γιὰ τὴν τύχη τῶν ἀρχαίων, ποὺ βρίσκονται θαμμένα ἐπὶ δύο χειμῶνες. Ἐπισημαίνουν τὶς δυσμενεῖς συνθῆκες ἀπόκρυψης τῶν μαρμάρων τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀμφιβάλλουν ἐάν, μετὰ τὸν πόλεμο, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση δὰ μπορέσει νὰ φέρει σὲ πέρας ἔργο «πλήρες εὐθυνῶν». Ὁ Κεραμόπουλος μὲ ἔγγραφο τοῦ Ὑπουργοῦ (15 Ἀπριλίου 1942) ἐπιμένει σὴ συνέχιση τῆς ἀπόκρυψης καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἔγινε ἔλεγχος στὰ ἀρχαῖα τῆς Ὀλυμπίας (κυρίως γιὰ νὰ μελετήσει καλκῶ ὁ Emil Kunze) καὶ τοῦ Κεραμικοῦ, ἀρνεῖται ὅμως νὰ ἀποκαλυφθοῦν τὰ ἀρχαῖα τῆς Θεσσαλονίκης, μόνιμη ἐπιθυμία τοῦ Schönebeck, πλὴν τῶν ἀναγλύφων σαρκοφάγων, οἱ ὁποῖες «ἀπόκεινται ἐν τῇ αὐτῇ καὶ ἀπληγάσων ἤδη τῶν καλυπτόντων αὐτὰς σάκκων, ὅχι κατ' ἰδικὴν μαρ

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκδοσῆς τοῦ Hans ReinertH γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ του στὴ Θεσσαλία, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1941. Τὸ ἐπίτιλο τοῦ ἐγγράφου: «Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte» (Ὁμοσπονδία τοῦ Ράιχ γιὰ τὴ Γερμανικὴ Προϊστορία).

Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte

Reichsleitung

Wissenschaftliche Zeitschrift
„**Wannus**“
Herausgeber: von G. H. J. Koffmann

Vollstämmliche Monatschrift
„**Germanen-erbe**“

Der Bundesführer
Prof. Dr. H. ReinertH

Berlin W 55, den 1. 12. 41.
Hauptvertriebsplatz
Sonntag: 22.07.41 und 22.07.42

Herrn

3158/41 R.A.

Handwritten note:
"ReinertH...
...
..."

MINISTERIUM
Abteilung
GRIECHENLAND

Κεραμόπουλος
Griech. Kultusministerium
Athen / Griechenland.

ΑΡΧΙΒΕΙΟΝ Κ.Α.Δ.
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ
ΙΤΙΣΤΕΡΑ 751
20 2042

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΦΩΤΟΚΕΥΜΑΤΩΝ
Αριθ. Πρωτ. 3699
Ἐλήφθη τῆς 27/11/42

Sehr geehrter Herr Ministerialrat!

Nach Abschluss unserer beiden ersten Versuchsgrabungen in den Magulen der Jüngeren Steinzeit Thessaliens, zu denen Sie mir für das von mir geleitete Reichsamt für Vorgeschichte die Ausgrabungserlaubnis des Griechischen Kultusministeriums erteilt haben, möchte ich Ihnen in wenigen Sätzen über das Ergebnis berichten und Ihnen vor allem für Ihre Unterstützung und die erneute Förderung der deutschen Forschung in Griechenland bestens danken.

Nach der planmäßigen Bereisung sämtlicher bisher bekannter Magulen in den Gebieten von Mazedonien und Thessalien, die im Laufe des Juni bis August in erster Linie durch meinen Mitarbeiter Dr. Stössel durchgeführt wurde, wählte ich unter den kartierten Magulen die Siedlung 32 bei Larissa und die Siedlung 9 bei Velestino zur Durchführung von Ausgrabungen aus.

Μία από τις πρώτες ενέργειες του Schönebeck ήταν να ζητήσει κατάλογο των Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων καὶ τοῦ τόπου ὑπηρεσίας τους. Τοῦ τὸν ἔστειλε σὶς 16 Ἰουνίου 1941 ὁ Ὑπουργός (Διευθυντὴς ἦταν ὁ Νικόλαος Κυπαρίσσης), μὲ τὴ διευκρίνιση ὅτι τὸ ἀνοιγμα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, ποῦ ἐπίμονα εἶχε ζητηθῆ, ἦταν ἀδύνατο νὰ γίνει γιὰ λόγους πρακτικῶν καὶ οἰκονομικῶν. Οἱ Γερμανοὶ ὅμως ἐπέμειναν, καὶ ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ ἀναφορὰ τοῦ Νίκου Μπέριου, τότε προσωρινοῦ Διευθυντῆ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (28 Ἰουνίου 1941), συναντήθηκε ὁ Γιάννης Μηλιάδης μὲ τὸν Kraiker. Οἱ συνεννοήσεις κατέληξαν στὸ ὅτι θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἀνοίξουν ξανὰ ἑξὶ αἰθουσες τῆς παλαιᾶς πτέρυγας τοῦ μουσείου, μὲ γλυπτὰ μόνον. Τὸ ἕνα ἑκατομμύριο ὅμως ποῦ ζήτησε ὁ Ὑπουργός Παιδείας, ἀρνήθηκε (22 Ἰουλίου 1941) νὰ τὸ δώσει ὁ Ὑπουργός Οἰκονομικῶν, λέγοντας ὅτι «αἱ ἀνώμαλοι συνδῆκαι ἐξακολουθοῦν ὑφιστάμεναι, ὥστε οὐ μόνον νὰ μὴ θεωρῶται ἐπιθεβλημένη ἡ ἔκθεσις τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ ἡ προστασία αὐτῶν».

Ἡ ἐπιμονὴ τῶν Γερμανῶν στὴν ἀποκάλυψη τῶν κρυμμένων ἀρχαίων γιὰ τὴν ἀποφυγὴ βλάβης ἀπὸ τὴν ὑγρασία (ἔγγραφο τῆς 5 Αὐγούστου 1941 τοῦ Medicus, Kriegsverwaltungsabteilung), ἀνάγκασε τὸν Κεραμόπουλο νὰ ἀπαντήσῃ διὰ τοῦ Ὑπουργοῦ ὅτι «ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, κατ' ἀρχὴν ἀπποχολημένη τὰ μέγιστα ὑπὸ ἄλλων μεγάλων προβλημάτων, ἐν οἷς ὁ ἀπειλῶν τὸ Ἔθνος ἡμῶν δι' ἐξολοθρεύσεως λιμός, δὲν σκέπτεται ἐν τῷ παρόντι νὰ ἀνασυστήσῃ τὰ Μουσεῖα, οὔτε ἐκεῖ ἔνθα ὁ ἐξακολουθῶν πόλεμος δὲν φθάνει διὰ τῆς καταστροφῆς του, ὡς εἰς Θεσσαλονίκην [--]. Οὔτε δὲ τὰ φιλόρρακα καὶ καλλιτεχνικὰ συναισθήματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι τώρα ζωηρά, ἐφ' ὅσον οὗτος τώρα πεινᾷ, οὔτε τουρισμὸς ὑπάρχει τώρα».

Οἱ Γερμανοί, παρὰ τὴς ἀντιρρήσεις τῶν Ἑλλήνων, ἐφάρμοζαν τὸ πρόγραμμά τους. Στὶς 26 Αὐγούστου 1941 ὁ Κεραμόπουλος διαμαρτύρεται πρὸς τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο καὶ τὴν Kunstschutz γιὰ τὴς παράνομες ἀνασκαφῆς τοῦ Δρος Stössel στῆ Θεσσαλονικῆ τὴν 1 Δεκεμβρίου ὁ Hans Reinerth, ὁ Προϊστάμενος τοῦ τμήματος Προϊστορίας τῆς Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte, ἀνακοινώνει στὸ Ὑπουργεῖο μὲ τρισελίδη ἔκθεσίν του τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν του τοῦ φθινοπώρου στῆ Θεσσαλία.

θῶς καὶ ὁ Schneider ἔχουν προαναγγεῖλει τὶς δικές τους γιὰ τὶς ἐπόμενες ἡμέρες. Ἔτσι, ἡ ἐπιχείρηση ἀποκτᾶ σιγὰ σιγὰ μορφή. Ἐκλεισα ἤδη μία προσωρινὴ συμφωνία μὲ τὸν Burkhardt Meyer, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ βιβλίο θὰ ἐκδοθῆ μὲ 96 πίνακες καὶ 120 σελίδες κείμενο καὶ θὰ κοστίζει γιὰ τοὺς στρατιῶτες 3 μάρκα, στὸ ἐλεύθερο ἐμπόριο περίπου 6 μάρκα. Δεδομένου ὅτι τὸ πράγμα ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν στρατό, τὸ Ὑπουργεῖο Προπαγάνδας θὰ ἀπελευθερώσει χωρὶς μεγάλες δυσκολίες τὶς ἀπαραίτητες ποσότητες χάρτου. Ἦδη ὑπάρχει κάποια σχετικὴ ἀλληλογραφία.

Ἄρχίζει σιγὰ σιγὰ νὰ γυχαίνει. Σήμερα τὴ νύχτα ἄρχισα νὰ σκέπτομαι γιὰ πρώτη φορὰ νὰ πάρω μιὰ κουβέρτα, τόσο πολὺ ἔχει ἤδη δροσίσει. Σὲ μερικές ἐβδομάδες θὰ μετακομίσω στὴν πόλη. Ὅταν μικραίνουν οἱ ἡμέρες, ἡ ἐξοικιῶν ζωὴ χάνει πιά τὴ χάρη της. Συνέπεια τούτου καὶ ἡ ἀναδιοργάνωση ποὺ ἔχουμε ἐδῶ, στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας μπαίνει καὶ ἡ μετακομίσή μου».

Ὁ ἀρχαιολόγος Wilhelm Kraiker, διάδοχος τοῦ Schönebeck, ἀποσπᾶσθηκε στὴν Ὑπηρεσία Προστασίας Τέχνης στὶς 15 Ἰουνίου 1941. Ἡ διοικητικὴ ἐργασία καὶ τῶν δύο συνίσταται στὸν χειρισμὸ τῶν αἰτημάτων τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων τοῦ στρατοῦ καὶ τὴ διευθέτηση τῶν συνεχῶν ζητημάτων ποὺ ἀνέκυπταν μὲ τὶς ἐπισκέψεις τῶν στρατευμάτων κατοχῆς στοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους, κυριότατα στὴν Ἀκρόπολη. Ἐνα τέτοιο μέγα ζήτημα ἦταν ἡ τοποθέτηση ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς βαρέων ὄπλων, ὄπλων, πυροβόλων, πυρομαχικῶν καὶ προβολέων, στὸν Βράχο. Ἡ Ἀθήνα καὶ ἡ Ἀττικὴ, ἐκτὸς τῆς παραλίας πρὸς τὸν Σαρωνικὸ καὶ τῶν νησιῶν του, εἶχαν δοθῆ στοὺς Ἰταλοὺς μὲ τὴ διαταγὴ 29 τῆς 17 Μαΐου 1941 τοῦ Hitler. Τὴν ὁχύρωση τῆς Ἀκροπόλεως ἀνήγγειλε ὁ Μηλιάδης αὐθημερὸν στὴ Διεύθυνση τῶν Ἀρχαιοτήτων, ἡ ὁποία ἀποτάθηκε στὸ «Γραφεῖο Συνδέσμου μετὰ τῶν Ἰταλικῶν Ἀρχῶν». Προϊστάμενος τοῦ ἰταλικοῦ Γραφεῖο Προστασίας τῶν Ἀρχαιοτήτων, Καλλιτεχνημάτων καὶ Ἱστορικῶν Μνημείων ἦταν ὁ Luciano Laurenzi, ποὺ τότε ἔλειπε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ Ὑπουργεῖο ἀναγκάστηκε νὰ ζητήσει τὴ μεσολάβηση τῶν Γερμανῶν, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν ἀποτελεσματικά. Στὶς 11.45' τοῦ πρωينوῦ τῆς ἴδιας ἡμέρας ἄρχισαν νὰ ἀποσύρονται ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη οἱ ἐπιπλέον Ἰταλοί, ἀποκομίζοντας καὶ τὸν ὀπλισμὸ ποὺ εἶχαν ἐγκαταστήσει. Παρέμεινε μόνον ἡ παλαιὰ φρουρά, ἐγκατεστημένη στὸ σχεδὸν ἄδειο μουσεῖο, καὶ οἱ προβολεῖς.

150 χρήσιμες φωτογραφίες (οχήματος 30 × 30 εκ.). 'Ανάμεσα σ' αυτές βρίσκονται ωραίες λήψεις λιγότερο γνωστών χώρων, λιμενικών εγκαταστάσεων που έχουν σκεπασθῆ ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀλλὰ διακρίνονται εὐκρινέστατα, μὲ λίγα λόγια πρόκειται γιὰ ὑλικὸ μὲ ὄχι μικρὴ ἀξία. 'Επέταξα σὲ ὅλες τὶς λήψεις, ὁ Kraiker ἐπὶ 3 τουλάχιστον ἡμέρες. 'Η ἐργασία δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ χωρὶς ἀρχαιολόγο στὸ ἀεροπλάνο.

Μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν λήψεων πετάξαμε στὸ Βερολίνο μὲ τὸν Δρα Wrede καὶ κάναμε ὅ,τι ἦταν δυνατό γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς συνέχειας τοῦ ἐγχειρήματος, συγκεντρώσαμε δὲ καὶ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὶς λήψεις στοιχεῖα καὶ κείμενα. 'Η ἀπόφαση δὲν δὰ ληφθῆ πρὸ τοῦ τέλους Σεπτεμβρίου καὶ δὰ ἐξαρτηθῆ ὄχι λίγο καὶ ἀπὸ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς ἐκστρατείας στὴ Ρωσία. Πρόκειται γιὰ σχέδια ποὺ εἶναι εὐαίσθητα στὶς κρίσεις. Τὰ πληροφοριακὰ δελτία ἐκδίδονται τώρα σὲ 70.000 ἀντίτυπα. Γιὰ τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ἔχει ἤδη πραγματοποιηθῆ ἡ ἐτοιμάζεται μία δευτέρη ἔκδοση, στὴν ὁποία κατὰ τὸ δυνατόν δὰ διορθωθοῦν τὰ λάθη, ποὺ λόγῳ τῆς σπουδῆς ἦσαν ἀναπότρεπτα. Πιστεύω ἐν τούτοις ὅτι μὲ τὴ γρήγορη ἐτοιμασία τῶν δελτίων πράξαμε περισσότερο γιὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴ ἰδέα τοῦ στρατοῦ ἀπὸ ὅ,τι μὲ μιὰν ἀλάνθαστη δημοσίευση, ποὺ δὰ κυκλοφοροῦσε μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν στρατευμάτων. *Ἐγγραφα τὸ δελτίο γιὰ τὴν Κρήτη σὲ μιὰ νύχτα, καὶ ὁ στρατὸς ἐκεῖ τὸ εἶχε στὰ χέρια του τρεῖς ἡμέρες μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐκδροπραξιῶν.

Γιὰ γυκολογικοὺς λόγους δὲν δὰ ἤθελα νὰ δώσω γιὰ τύπωμα τὸν ἀνανησιακὸ τόμο προτοῦ ἐκτονωθῆ περισσότερο ἢ κατὰσταση. 'Η συμμετοχὴ σὲ ἕναν τέτοιο τόμο εἶναι ἀσυνήθιστα μεγάλη καὶ ὑπολογίζω σὲ ἕναν πολὺ ὑψηλὸ ἀριθμὸ πωλήσεων. 'Ο Kunze μοῦ προσέφερε ἀπὸ μόνος του ἕνα κείμενο γιὰ τὴν 'Ολυμπία καὶ ὁ κύριος Rodenwaldt θέλει νὰ γράφει γιὰ τὴν 'Ακρόπολη. 'Ανοιχτὰ παραμένουν ἀκόμη «ὁ δωρικὸς ναὸς» καὶ «τὸ ἑλληνικὸ θέατρο». Μπορῶ νὰ ζητήσω τὴ συνεργασία σας γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἄρθρα; Δὲν ὑπολογίζουμε τὴν ἔναρξη τῆς ἐκτύπωσης πρὸ τοῦ 'Οκτωβρίου, πιθανὸν ἀκόμη ἀργότερα. Παρακάλεσα τὸν κύριο Buschor νὰ πραγματευθῆ ἕνα θέμα, σχετικὰ μὲ τὸ ὁποῖο εἶχα ἀκούσει μιὰν ἀξέχαστη διάλεξή του: τὸν ἀτυκὸ ὀπλίτη τῆς ἐποχῆς τοῦ Παρθενῶνος. 'Ελπίζω πολὺ ὅτι δὰ ἀνταποκριθῆ στὴν παράκλησή μου. 'Ο κύριος Wrede θέλει τώρα κατὰ τὴ διάρκεια τῶν διακοπῶν του νὰ γράφει μιὰ εἰσαγωγὴ, ἔχουμε ἤδη μιὰ συμβολὴ τοῦ Kübler γιὰ τὴν πλαστικὴ, ὁ Peek καὶ ὁ Kraiker κα-

